

Dukagjini "Nderi i Kombit"

Dukagjini

Botim Periodik i Shoqatës Atdhetare "Dukagjini", Viti i XV i botimit, nr. 171, Janar 2018

Nr. Llog. UNIONBANK 510367047020112, Shkodër - Albania, Tel. 00355692465784, internet: www.shoqatadukagjini.com, Kryeredaktor: Luigj Shyti, Çmimi 30 lekë / 1.5 euro

VITI XV I BOTIMIT TË GAZETËS "DUKAGJINI" 2

Me datën 30 dhjetor 2017, në mjediset e Bar-Restorant "Tradita" u zhvillua ceremonia e vitit XV të botimit të gazetës "Dukagjini".

Në këtë ceremoni morën pjesë gazetar të gazetës "Dukagjini", artikullshkrues, anëtar të Shoqatës Atdhetare "Dukagjini", gazetar të medias vizive, miq nga Shoqata "Martin Dreshaj", "Mirëdita" dhe "Nikaj-Merturi".

Në monitor, nën drejtimin e mjeshtrit Luigj Mila, u shfaqën pamje nga jeta e gazetës, bibliografia e 170 numrave të saj dhe mundësitë e kësaj gazete.

VITI I 15-të I NATËS TRADICIONALE - TREVA 2018 7

Është bërë traditë që çdo fundviti të organizohet "Nata tradicionale" e folklorit dukagjinës për të promovuar vlerat më të mira të trashëgimisë kulturore të Dukagjinit e më gjerë, duke i pasuruar ato me krijime dhe interpretime të reja. Edhe sivjet, në vigjilje të Krishtlindjes, me 23 dhjetor 2017 u organizua **eventi** i pesëmbëdhjetë në tempullin e artit dhe kulturës të qytetit të Shkodrës, në teatrin "Migjeni" nga shoqata Kulturore - artistike "TREVA", me drejtuesit e saj kryesor, tashmë shumë të afirmuar e të dashur për folkdashësit, Fran Kodra e Ndue Shytani, në bashkëpunim edhe me bashkinë e Shkodrës. Kërkesat e dukagjinësve për të parë këtë veprimtari artistike e kulturore ishin më të madha se kurrë. Këtë e tregon fakti që teatri ishte i tejmbushur dhe po aq mbetën jashtë.

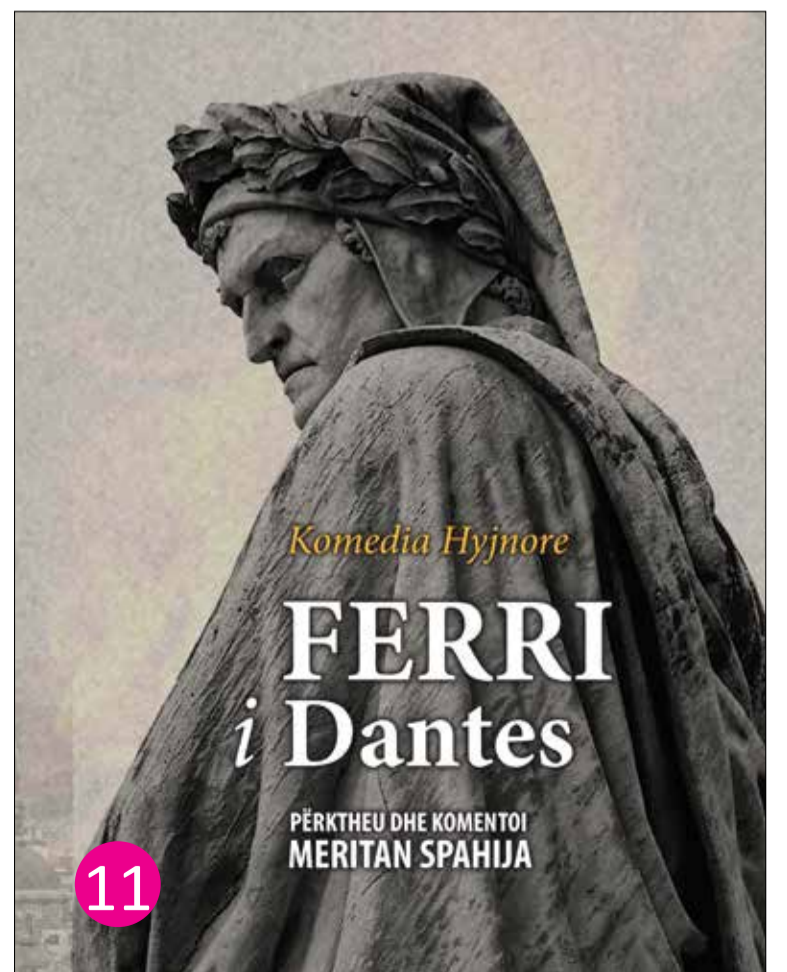

BRUGA E THETHIT FINANCIM NGA BANKA BOTËRORE NË VLERËN 6.2 MILION EURO 4

Kryetarja e Bashkisë e Shkodrës zj. Voltana Ademi ka patur sot një takim në Tiranë me drejtues të Bankës Botërore (BB) dhe Fondit Shqiptar të Zhvillimit (FSHZH) për projektet te infrastrukturës në zonën e Thethit dhe saktësisht mbi projektin e rrugës së Thethit, segmenti nga Qafë Thore në Theth...

MIGRANTËT DHE REFUGJATËT: BURRA DHE GRA NË KËRKIM TË PAQES 8

Këtë vit, Dita Botërore e Paqes u fokusua në angazhimin dhe mobilizimin e njerëzve në mbarë botën për të treguar mbështetje për migrantët dhe refugjatët. Kjo ditë u inicua nga Paul VI me një mesazh që daton me 8 dhjetor 1967 dhe u celebrua për herë të parë me 1 janar 1968. Që në atë kohë, Papa u dërgon mesazhe drejtuesve të shteteve dhe të gjithë njerëzve vullnetmirë duke u bërë thirrje për reflektim të paqes, harmonisë dhe zhvillimit njerëzor.

Komedia Hyjnore

FERRI
i Dantes

PËRKTHEU DHE KOMENTOI
MERITAN SPAHIJA

11

VITI XV I BOTIMIT TË GAZETËS "DUKAGJINI"

Me datën 30 dhjetor 2017, në mjediset e Bar-Restorant "Tradita" u zhvillua ceremonia e vitit XV të botimit të gazetës "Dukagjini".

Në këtë ceremoni morën pjesë gazetar të gazetës "Dukagjini", artikullshkrues, anëtar të Shoqatës Atdhetare "Dukagjini", gazetar të medias vizive, miq nga Shoqata "Martin Dreshaj", "Mirëdita" dhe "Nikaj-Merturi".

Në monitor, nën drejtimin e mjeshtrit Luigj Mila, u shfaqën pamje nga jeta e gazetës, bibliografia e 170 numrave të saj dhe mundëtorët e kësaj gazete.

Mundësorët e saj janë:

1-Gjergj Leqeja	1 127 000 leke
2-Ndue Ftoni	813 800 leke
3-SHAD	243 840 leke
4-SIGMA	226 000 leke
5-Mhill Prroni	82 000 leke
6-Gjergj (Gjek) Sokoli	60 000 leke
7- Gjergj Vocaj	56 000 leke
8-Vate Musa	57 000 leke
9-Pal Lera	55 500 leke
10-Pal Gjolaj	47 000 leke
11-Bal Vuksani	45 000 leke
12-Armir Grima	38 400 leke
13-Anton Kosteri	38 000 leke
14-Gjon Gilaj	31 220 leke
15-Pal Troshani	30 000 leke
16-Zef Gjeta	30 000 leke
17-Ndoc Çardaku	28 700 leke
18-Ndue Shurlaj	27 100 leke
19-Prele Kroj	20 500 leke
20-Lulash Gjelooshi	20 500 leke
21-Bujar Kodra	20 000 leke
22-Sokol Cub	20 000 leke
23-Edmond Terthorja	19 000 leke
24-Mirash Ndreza	19 000 leke
25-Tonin Marku	19 000 leke
26-Kole Tonaj	18 500 leke
27-Nikoll Vocaj	17 500 leke
28-Pellumb Kulla	17 000 leke
29-Tome Ndoka	16 700 leke
30-Gjovalin Shyti	15 000 leke
31-Ndok Piniqi	15 000 leke
32-Gjin Kodra	15 000 leke
33-Dega e Kurbinmit	15 000 leke
34-Zef Gjergj Nika	15 000 leke
35-Pjeter Gera	15 000 leke
36-Kin Pisha	13 500 leke
37-Kole Çardaku	13 500 leke
38-Gjin Mekshi	13 000 leke
39-Zef Kripsi	10 000 leke
40-Dede Fusha	10 000 leke
41-Marash Plepi	10 000 leke
42-Mirash Mici	10 000 leke
43-Gjin Zhuja	10 000 leke
44-Ndue Marashaj	10 000 leke
45-Qendra e Gruas "Hapat e lehte"	10 000 leke
46-Miri Baborçi	10 000 leke
47-Besnik Hoxha	10 000 leke
48-Zef Nika	7 330 leke
49-Kole Funiçi	7 000 leke
50-Banka Credins	7 000 leke
51-Tonin Gjoni	7 000 leke
52-Leke Sokoli	6 500 leke
53-Mhill Shkalla	5 000 leke
54-Luigj Mila	5 000 leke
55-Vaso Shkoza	5 000 leke

Shuma e përgjithshme e mundësorëve 3 442 260 leke
Mirënjohje për të gjithë!

I urojmë me shprehjen popullore "Paçin e dhëncin!"
Fjalën e rastit e mbajti kryetari i Shoqatës Atdhetare

"Dukagjini", Ndue Sanaj.

Me këtë rast u dhanë disa gazetarëve të kësaj gazete titulli "Mirënjohja e Shoqatës Atdhetare Dukagjini", Atë Daniel Gjeçaj, pas vdekjes, Zef Malaj, pas vdekjes, Mark Bregu, pas vdekjes, Ramazan Çeka, Suela Ndoja, Leke Imeraj, Gjon Fierza, Gjin Musa, Pjeter Gera, Prele Kroj, Agron Luka e Ndue Mici, me motivacion: "Për kontributin e dhënë me penën tuaj, në evokimin me mjeshtri të shkuarën, në skalitjen e së tashmes dhe në projektimin e së ardhmes, nëpërmes qindra faqeve në gazetën "Dukagjini", kësaj zëdhënëseje të pasqyruar të bashkësisë dukagjinase dhe më gjerë". Gjithashtu u nderuan me titullin "Mirënjohja e Shoqatës Atdhetare Dukagjini", televizorët lokale, TV1-Chennel, TV Roza-fa, TV Star-Plus, TV Antena Nord, TV Kopliku e TV Zëri i Amerikës (Pëllumb Sula), me motivacion "Për

korrektë dhe gatishmëri, në paraqitjen me përkushtim e profesionalizëm të veprimtarive të Shoqatës Atdhetare "Dukagjini".

Pjesëmarrësve ju dhurua nga një kopje Liberi, me titull "100 vjet arsim e kulturë në Dukagjin" dhe nga një kopje e gazetës "Dukagjini", numri 170.

Gjatë ceremonisë u shtrua një koktej me nga një gotë pije, nga Gjon Dugjila.

Pas kësaj ceremonie, miqve nga Kosova ju shtrua një dreke, nga pronari i Bar-Restorant "San Francisko", zoti Nikolin Shqau.

Zoti Prek Gjonaj me banim në Kanada, Gjon Dugjila e Nikolin Shqau mundësuan përgatitjen e zhvillimin e kësaj ceremonie, të cilët jo vetëm i falënderojmë, por dhe ju urojmë me shprehjen popullore "Paçin e dhëncin!"

Udhëtim të mbarë gazeta “Dukagjini”

- FJALA E KRYETARIT TË SHOQATËS ATDHETARE “DUKAGJINI”, NË KUADRIN E VITIT XV TË BOTIMIT TË SAJ

Të nderuar të pranishëm!

Të nderuar mike e miq të Shoqatës Atdhetare “Dukagjini” e të gazetës së saj “Dukagjini”!

Të nderuar miq të Shoqatës së Vëllazërisë Kosovë-Malësi e Madhe “Martin Dreshaj”, me qendër në Pejë!

Të nderuar miq të Shoqatës “Mirëdita” dhe të “Nikaj-Merturi”!

Mire se keni ardhur në këtë ceremoni modeste, me rastin e vitit XV, që botohet gazeta “Dukagjini”!

Ju faleminderit!

Në këtë ceremoni, të gjithë ju jeni pjesë e kësaj saj ceremonie, pjesë e gazetës “Dukagjini”. Të veçante janë miqtë nga Shoqata e Vëllazërisë Kosovë – Malësi e Madhe, e pagëzuar me emrin “Martin Dreshaj”, me qendër në Pejë.

Pasi bëmë prezantimin e themelimit të Shoqatës Atdhetare “Dukagjini”, me 7 qershor 2003, përveç punëve të tjera bëmë përpjekje të nxjerrim gazetën, periodik i shoqatës, e pagëzuar me emrin “Dukagjini”.

cistin e poetin Lazer Kodra, dhe më vonë kryeredaktor mësuesin e studiuesin Luigj Shyti, me bashkëpunëtorët e tyre, Roza Pjetri, Suela Ndoja, profesor Zef Gjeta, mësuesin Zef Bari, shkrimtarin Lazer Stani, veprimtarin Luigj Mila, mësuesin e gazetarin Zef Nika, dhe me shumë korrespondent të saj vullnetar ngado, që nga Australia e largët, SHBA, e kryesisht nga Miçigani, shtete të ndryshme të Evropës, si nga Greqia, Italia, Belgjika, Maqedonia, Kosova e Kosova Lindore, Mali i Zi; ndër- sa brenda shqiptarisë kemi nga Shkodra, Tirana, Gjirokastra, Mirdita, Peshkopia, Lezha, Kurbini, Malësia e Madhe e të tjerë e të tjerë. **Plote 480 autore, me 2437 artikuj të ndryshëm: Për kulturën tradicionale dhe bashkëkohore, 533 artikuj, që zënë 22 %; Portrete të ndryshëm 532 artikuj, që zënë 21 %; mbi problematika 436 artikuj, që zënë 18 %; mbi krijimtarinë nga tradita e bashkëkohorja 301 artikuj, që zënë 13 %; mbi veprimtaritë e ndryshme 281 artikuj, që zënë 12 %; mbi përshkrime historike e natyrore 270 artikuj,**

e cila u është bërë thirrje gjithë dukagjinave për shkollimin e fëmijëve të tyre, për tu ndarë njëherë e mirë nga mendësitë orientale, në veçanti për kundër gjakmarrjes; ju bë jehonë figurave më të spikatura dukagjinase; ju është bërë jehonë të 40 Martirëve për fe e atdhe, që sot janë të lumnuem dhe 8 prej tyre janë dukagjinase; janë publikuar të gjithë ata krijues popullor, artist, studiues, botues e publicist për punën e madhe që kanë bërë; janë ngritur dhe mos vlera, të cilat i ka krijuar koha dhe koha duhet ti largojë nga jeta e jonë, nga jeta e çdo dukagjinasi; është publikuar jeta e brezave tonë në shekuj, ngjarje atdhetare, ngjarje të drejtësisë, ngjarje të bashkëjetesës e të tjera; është shkruar natyrës tonë të mrekullueshme, si meza e Alpeve Shqiptare; i është shkruar dhe mundësive për zhvillimin e zonës së Dukagjinit; është publikuar e gjithë veprimtaria e jonë e Shoqatës Atdhetare “Dukagjini”, ajo e qytetit tonë, Shkodrës, të artistëve, të shkrimtareve, të poetëve, të veprimtarive të bibliotekës “Marin Barleti” e të tjera pa fund; janë publikuar krijimtaria artistike, këngët dhe veprimtaritë artistike dhënë në teatrin “Migjeni”; është publikuar e gjithë pjesëmarrja e bashkëpunimi me motrat tona në Kosovë, me Shoqatën e vëllazërisë Kosovë – Malësi e Madhe e pagëzuar me emrin “Martin Dreshaj”; në Mal të Zi, në veçanti me Shoqatën “Dede Gjon Luli”; në Kosovën Lindore, në Rozhajë me klubin letrar “Ora e Maleve”; në Istog, me klubin “Ora letrare”; në Peje e në Deçan, në Prizren e në Klinë, në Skenderaj e në luginën e Rugovës, në Tuz e në Ulqin.

Kjo gazete në çdo muaj ka pas një gjësim jo të vogël, me 16 deri 20 rrufe, në të mirë të bashkësisë sonë prej nga jemi, në të mirë të bashkësisë ku jetojmë.

Por kjo gazetë nuk mund të dilte pa kontributin financiar të 55 kontribuuesve. Këta kane harxhuar nga djersa e tyre, gjithsejtë **3 418 090 leke**, që nga 2000 leke e deri **1 032 500 lekë**. Më kryesorët janë: Gjergj Leqejza 52 numra gazete, me **1 032 500 lekë** dhe ka paguar botimin e gazetës deri në muajin maj 2018, gjithsejtë 57 numra gazete, me një shume prej **1 127 000 leke**; Ndue Ftoni 40 numra gazete, me një shume prej **813 800 leke**; Shoqata Atdhetare “Dukagjini” 26 here, me një shume prej 243 840 leke; SIGMA për 113 herë, me 226 000 leke; Mhill Prroni 4 numra, me 82 000 lekë; Gjergj (Gjek) Sokoli 3 numra gazete, me një shume prej 60 000 leke;

Gjergj Vocaj 3.5 numra gazete, me një shume prej 56 000 leke; Vate Musa 3 numra gazete, me një shume prej 57 000 leke; Pal Lera 3.5 me një shume prej **55 500 leke**; Pal Gjolaj 2.5 numra gazete, me një shume prej 47 000 leke; Bal Vuksani 3 numra gazete, me një shume prej 45 000 leke

Mirënjohje për të gjithë!

I urojmë me shprehjen popullore “Paçin e dhënçin!”

Në emër të Shoqatës Atdhetare “Dukagjini”, në emër të Kryesisë së saj, në emër të redaksisë së gazetës, të gjithë artikull shkruesit dhe të gjithë mundësorëve, ju premtojmë, se gazeta “Dukagjini” do të eci pa u ndalur në misionin e saj, për të ndikuar sa të jetë e mundur në edukimin e shoqërisë, në emancipimin më shumë të saj. ***

Në mbyllje ju themi “GEZUAR e me faqe të bardhë në të ardhmen e kësaj gazete!

Ju uroj gëzuar vitin e Ri- 2018, me plote mbarësi e mirësi në jetën tuaj, në jetën e familjeve tuaja dhe me faqe të bardhe në punën tuaj të përditshme në shërbim të bashkësisë shkodrane e shqiptare.

Gëzuar!

LUIGJ SHYTI

Me 30, dhjetor 2003, në mjedisin e Hotel “Rozafa”, jemi mbledhur për të paraqite daljen e numrit të parë të gazetës. Ishin momente mjaft emocionues, aq sa pati nga pjesëmarrësit dukagjinase, që u lotuan nga gëzimi.

Edhe tani është një moment mjaft emocionues, që pas 15 viteve gazeta “Dukagjini” ka ecur, të botohet çdo muaj, dhe sot keni në duar numrin 170 të saj.

Një shprehje filozofike thotë: “Mos shko aty ku të shpie shtegu, por shko atje ku nuk ka shteg dhe lë gjurmë!” Shoqata Atdhetare “Dukagjini”, kryesia e saj, redaksia e gazetës “Dukagjini”, vërtetë e filloi punën e saj në rrugë pa shteg, se, në radhe të parë asnjë nuk ishte profesionist, dhe së dyti, gjithçka ishte vullnetare, por vetëm e kishim të qartë misionin tonë, ishin atdhetar - intelektual, të ndërgjegjshëm për detyrën që i kishim vu vetës. Prandaj ndjehemi krenar para jush miq e mike, për këtë arritje.

Dalja e kësaj gazete u bë e mundur, fale punës vullnetare të redaksisë së saj, në fillim me kryeredaktor mësuesin, oficerin, publicistin, poetin e studiuesin Prele Milani, pastaj kryeredaktor mësuesin, publi-

që zënë 11 %; mbi zhvillimin e arsimit në përgjithësi dhe në veçanti, në Dukagjin 84 artikuj, që zënë 3 %.

Gazeta “Dukagjini” ka luajtur rolin e një tribune nga

Editorial

15 VITE JETË GAZETA "DUKAGJINI"

U bënë plot 15 vite që gazeta Dukagjini e kryen suksesshëm, në mënyrë të përmuajshme misionin e saj mbi promovimin e vlerave të Dukagjinit dhe të bijve të saj, në Shqipëri e përtej saj, kudo ku ata kanë hedhur shëndetshëm rrënjët e tyre nëpër botë. Një sukses i tillë i gazetës Dukagjini, i atribuohet padiskutim përpjekjeve të përvuajtura, në dukje modeste, por në thelb shumë fisnike "të ushtarëve" të saj, të cilët në mënyrë të palodhur kanë dhënë i japin rrjedhshmërisht, jetë e frymëmarrje të vazhdueshme, nëpërmjet kohës së kushtuar e mundit për kombinimin e atyre shkronjave; për t'i dhënë dritë e shkëlqim rrënjësor dhe jo thjesht lustër shumë aspekteve të suksesshme të jetës shoqërore të dukagjinave në vite. Shembulli më i mirë i një sistemi, dhe i idesë se si me mund, djersë dhe punë të palodhur mund t'ia dalësh me sukses t'u bësh ballë shumë sfidave të cilat kanë një thelb fisnik e përtëritës: një bashkësi që rritet; një gazetë që ecën paralel e rritet e zhvillohet dhe ajo po ashtu; dhe tharmi i saj është pikërisht kjo shoqëri e gjallë. Kjo është gazeta, e cila rritet e pasurohet, në kërkim të vijueshme të vlerave më të mira të mundshme që i ofrohet nga bashkësisë dukagjinase. Kjo arritje, ku mund të reflektohet më suksesshëm sesa në fytyrat e gëzuara e njëkohësisht krenare të bashkëpunëtorëve të saj, në ditën e 15 vjetorit të kësaj gazetës. Përvjetor ky, i cili u festua në sallën "Gegë e Toskë" me datën 30 dhjetor 2018. Kjo festë modeste na bashkoi për ta falënderuar njëri -tjetrin për këto 15 vite jetë të kësaj gazete. E them për të falënderuar njëri -tjetrin, sepse të gjithë të pranishmit me kontributet e tyre ishin jetëdhënës të saj, në çdo rresht dhe çdo fotografi të saj. Fjalën përshëndetëse e mbajti Kryetari i Shoqatës Atdhetare Dukagjini z. Ndue Sanaj, i cili krahas falënderimeve solli të përmbledhur jetën e gazetës dhe disa statistika të saj të ilustruara edhe nëpërmjet Poëer Point-it të përgatitur me mjeshtri nga z. Luigj Mila. Të shoqëruar nga një gote verë, u shpërndanë edhe disa tituj mirënjohje për mediat vizive lokale, të cilat e kanë pasqyruar me mjeshtri veprimtarinë e shoqatës ndër vite dhe disa nga tituj të tjerë....Ky përvjetor mbylli siparin e një viti mjaft të suksesshëm të gazetës tone, ku ja vlen të përmendim titullin "Nderi i kombit" që akordoi Presidenti i Shqipërisë z. Bujar Nishani dhe simpoziumi shkencor "100 vite Arsim dhe Kulturë në Dukagjin". Gjithashtu hapi dhe siparin e festimeve me rastin e 15 vjetorit të shoqatës Atdhetare Dukagjini.

Roza Pjetri

RRUGA E THETHIT FINANCIM NGA BANKA BOTËRORE NË VLERËN 6.2 MILION EURO

Kryetarja e Bashkisë e Shkodrës zj. Voltana Ademi ka patur sot një takim në Tiranë me drejtues të Bankës Botërore (BB) dhe Fondit Shqiptar të Zhvillimit (FSZH) për projektet te infrastrukturës në zonën e Thethit dhe saktësisht mbi projektin e rrugës së Thethit, segmenti nga Qafë Thore në Theth. Delegacioni i Bashkisë Shkodër kryesohej nga kryetarja zj. Voltana Ademi ndërsa Banka Botërore përfaqësohej nga Jing Xiong- Team Leader i Programit të Infrastrukturës të Mbështetur nga BB, Simon Ellis- Program Leader i Programit të Zhvillimit të Qëndrueshëm për Ballkanin Përendimor. Fondi Shqiptar i Zhvillimit përfaqësohej me nëndrejtorin Blendi Bushati. Diskutimi është përqendruar në termat e referencës që duhet të plotësohen për një projekt sa më të mirë për infrastrukturën jo vetëm për rrugën por për të gjithë fshatin Theth. Në emër të Bashkisë, kryetarja zj. Ademi ka falënderuar Bankën Botërore që e ka përzgjedhur projektin e saj për ta mbështetur në kuadër të Programit për Mbështetjen e Infrastrukturës së Rrugëve Rurale. Bashkia Shkodër ka aplikuar me 3 projekt- propozime dhe ky projekt është shpallur fitues. Nga ana tjetër, BB do të mbështesë Bashkinë e Shkodrës me asistencën teknike dhe më konkretisht, qoftë me mirëmbajtjen në vazhdimësi të

kësaj rruge dhe rrugëve të tjera rurale, por edhe për projekte të zhvillimit të zonës së Thethit dhe për komunitetin e Thethit, në veçanti për menaxhimin e bujtinave, menaxhimin e territorit, zhvillimin e lehtësive për shërbime dhe të tjera aspe-

zgjidhet çështja e pronësisë për bujtinat dhe tokën për banorët e Thethit- problem ky akoma i pazgjidhur. Megjithatë përpjekjet e Bashkisë Shkodër vazhdojnë në këtë drejtim, çështje që lidhen me procedura të pamiratuara nga Ministria e

Financave, nuk i japin mundësi Bashkisë të pajisë me dokumentacionin përkatës të pronësisë të banorëve të Thethit qoftë për bujtinat apo edhe tokat për të cilat nuk ka një ligj specifik në fuqi. Projekti i rrugës së Thethit është propozim i Bashkisë Shkodër. Në këtë program të BB, është aplikuar me 3 projekte: projekti i rrugës së Thethit, projekti i rrugës së Drishtit, projekti i rrugës që lidh fshatin Bardhaj me fshatin Rrenc në NJA Guri i

Zi, projekti i rrugëve të brendshme të Velipojës. Fokusi i programit të mbështetur nga BB ka qënë tek zonat që kanë potencial të zhvillimit të turizmit dhe të agroturizmit. Deri tani, është shpallur fitues projekti i Thethit që do të marrë zgjidhje me fondet e Bankës Botërore. Marrëveshja e kredisë në mes Bankës Botërore dhe Qeverisë Shqiptare për financimin e projektit, pritet të lidhet në mars të këtij viti dhe ka një vlerë 6.2 milion euro.

Marre nga fb zyrtar
i Bashkise Shkoder

GJERGJ KASTRIOTI

Gjëmon moti ushton jehona
Vetëtimë drita shkelqen
Atje janë gdhendur shkronja
Lavdi thonë për këtë vend.

Nder-lavdi për Skënderbeun
Për Heroin tonë Kombëtar
Burr i madh i këtij dheu
Krenari për çdo shqiptar.

Ishte Ora e Shqipërisë
Shqiponjë e zanës së malit
Që nga koha e Arbërisë
I ndriçon rrugën shqiptarit.

Në rrebesh, zjarr e flakë
Shpata e rij rrufe nxori
Ndal i tha "Portës së Lartë"
Dhe fitore në luftë korri.

Lirinë nuk e solla unë
Për të gjithë është lapidar
Ky pishtar nuk shuhet kurrë
Në zemër e ka çdo shqiptar.

Të gjithë arbërit luftëtar
Shpërnda ishin nëpër shkrepë
Si kalorësit legjendar
Mbi armiqtë hidhnin shigjeta

Vajza të bukura si lulët e majit
Grupe-grupe kuvendonin bashkë
Për trimëritë e Kastriotit
Për dëshmorët, lavdinë e lashtë.

Erdh një za nga historia
Dhe na solli amanetin

Asht e shtrenjt për ne liria
Edhe besa e Kastriotit.

A MË DËGJONI, JAM GJINI?!

"A më dëgjoni, jam Gjini?!"
U mbytem, mos u mërzhitni"
Uji i akullt dhe të ftohtit
Po na marin ngadalë shpirtin!"

Mizoria mprehu shpaten
Dhe i mori një nga një
Flota e jonë Luftarake
S'u bë e gjallë as u ndi!

O lubi tu shoftë emni
Farë e fisi denbabaden
Sundimtarët e Ferrit
S'ndjejnë dhimbje për askend!

"Kuku! Të mjerat ne!
Valët e egra vranë babën
Kena mbet vetëm mbi dhe
Fati i zi mori edhe nanën!"

U nisë vajza me gomone
Për të shku te prindërit e saj
I filloj jeta me halle
Dhe u fik si fishekzjarre!

Ishte gonxhe trëndafil
Që lulëzon në muajin maj
E këputi në mes katili
Past mallkim, gjarpinj e djaj.

Qajnë pleq dhe të rinj
Zi e madhe, lotë pa masë
"Jam plak s'kam ma fuqi
Nga idhnimi po pëlças!"

"Vogelushët s'kanë me hangër
Me padurim më presin
I shoh zgjuar edhe në andërr
Eh! Medet! Jetim do mbesin!"

Papunësia asht ngul thellë
Ajo ka vetëm një emën
U godit prona që në themel
Dhe mirëqenia u shndrrue në andërr!

Nanë, djali u ba burrë
Në rrugët e Evropës kërkon një punë
Kjo kohë mos ardhë kurrë!
U rrrzoftë pingul në lum!

Varfëria zotëri varfëria
Asht shkaku i tragjedisë
Asht vështirë të ecë Shqipëria
Me ajzberg të oligarkisë!

Në mjerim mijëra familje
Turp i madh për qeveritë
Dinozaurët e pasurive
Japin shfaqje bamirësie!

"Ne trajtohem njëqind herë
Më mirë se votuesit tanë!
Në gji të bollekut kemi ngel
Duke pirë e duke ngranë!"

"Në uikend e hollidej
Nuk ndërpritet qejfi
Jemi të markës "Hepi dei"
Idhulli ynë është mister Dreqi!"

Poezi nga
Luigj Temali

RESPEKT E MIRËNJOHJE PËR MËSUESIN DHE INTELEKTUALIN E SHQUAR PRELË GRIMA

Kam përshtypjen se mësuesi është si një burim drite që të ndjek pas gjithë jetën si një aset që i përket përjetësisë, që shembulli dhe influenca e pazakontë bëhen pjesë e formimit edhe pa prezencën e tij.

Çdo sukses i madh është triumf i këmbënguljes për të realizuar objektivat e veta për të arritur suksesin, duke bërë më të mirën në jetë, për të qenë i dobishëm për të tjerët, tipare dalluese të mësuesit të talentuar, tashmë i ndarë nga jeta, Prelë Grima.

Prelë Grima mbeti jetim në moshë fare të re, ishte vetëm 11 vjeç kur i vdiq baba. Nënës së tij, Lulë Sadikja, i mbeti një barrë tepër e rëndë dhe e vështirë, në kushtet e një mjerimi të ulur këmbëkryq në familjen e saj, do të rriste tre fëmijë që i la i shoqi, pa shtëpi, me një pëllëmbë tokë, pa asnjë të ardhur. Ishte koha e viteve të para pas çlirimit e në malësi do të fillonin të hapeshin shkolla për malsorët e vegjël, por mungonin mësuesit. U desh një punë e madhe kokë më kokë për t'i bindur nxënësit me përparim më të mirë të atyre pak shkollave që funksiononin në atë kohë, për të vazhduar më tej shkollën 7 vjeçare dhe atë të mesme për t'u bërë mësues për Dukagjinin e largët malor. Ishte këmbëngulja e Prelës që të bindej nëna e tij që ky të vazhdonte shkollën në Elbasan për t'u shkolluar me arsimin unik dhe të mesëm. Me sakrificat e mëdha, por me këmbëngulje të admirueshme, ai arriti të shkojë atje dhe ta vazhdojë edhe atëherë kur shokët e tij e braktisën shkollën, e mbeti i vetëm, me bindjen se ishte e vetmja rrugë për të nxjerrë nga mjerimi nënën, motrën dhe vëllain e tij më të vegjël. Pra me këmbënguljen e tij shkoi në shkollë në Elbasan ku e mbaroi me rezultate të shkëlqyera, çka i siguronte një bursë të padiskutueshme për në ish Bashkimin Sovjetik në vitin 1954. Prela mori një drejtim tjetër, shkoi në vendlindje për të nxjerrë nga mjerimi nënën dhe vëllain, në radhë të parë, dhe së dyti të vihej në shërbim të nxënësve të shkollës së parë 7 vjeçare në Breglumi, duke qënë maturanti i parë dukagjinasi, dhe pas një viti drejtori i parë vendas i saj. Pas një viti tjetër, ai, bëhet inspektor i seksionit të arsimit për krahinën e Dukagjinit.

Ishte shumë entuziastë që po përhapte rreze drite në malësi bashkë me shokët e tij vendas dhe ata që kishin ardhur nga zona të tjera, e shkollat fillore po përhapeshin me shpejtësi në të gjithë Dukagjinin. Shumë këmbëngulës u tregua në drejtimin me kompetencë të aksionit të madh kombëtar për zhdukjen e analfabetizmit deri në moshën 40 vjeç në të gjitha fshatrat. Ky aksion u kurorëzua me sukses, duke u realizuar atë si zona e parë malore në shkallë vendi në vitin 1957. Në vitin 1959 pasi u përmirësuan dukshëm kushtet e jetesës së familjes, pasi vëllai i tij, Ndoci, mbaroi shkollën e mesme dhe u emrua mësues në shkollën fillore Mgullë, ai duke lënë gruan, edhe ajo mësuese, dhe krijesën e tyre të parë në prag të ardhjes në jetë, shkon në Universitetin e Tiranës

për të vazhduar arsimin e lartë, duke u shkëputur kështu përfundimisht nga Dukagjini, në vitin 1963. Me mbarimin e shkollës e emruan inspektor në Ministrin e Arsimit për veriun. Për arsye familjare, e cila jetonte në Theth, dhe në pamundësi që të zgjidhej strehimi në Tiranë, u la i lirë që të emrohej pedagog në Institutin e Ped-

agogjik në Shkodër, duke qënë, kështu, pedagogu i parë dukagjinasi në shkollat e larta në Shqipëri.

Pasioni i tij për t'u bërë i dobishëm, i ndikuar për edukimin dhe përgatitjen e mësuesve të rinj nga qyteti por sidomos për bashkëkrahinarët e tij u ndërpre për tu emruar në aparatën e Komitetit të Partisë së Rrethit Shkodër, po për drejtimin e arsimit dhe të kulturës.

Por këtu filloi një faqe e re në jetën e tij, me trazira, me shqetësime, me transferime, me ulje në detyrë dhe në pagë, me kalim nga pedagog i arsimit të lartë në mësues në arsimin 8 vjeçar, nga qyteti në fshat, si rrjedhojë e ashpërsimit të luftës së klasave, me zanafill gruan e tij me biografi "jo të mirë". Një trajtim inatçor, jashtë parimeve e normave të partisë së kohës, me falsifikime e manipulime të shoqëruara me masa ekstreme, siç ishte përjashtimi nga partia, shoqëruar me masa të tjera, që në atë kohë konsiderohej

pushkatim politik. Por Prela i përballoi të gjitha këto sfida me vullnet, me karakter të fortë, me një formim të gjithanshëm ideologjik e kulturor, me bindje se e vërteta hollohet por nuk këputet. Jeta e vërtetë se njeriu i drejtë dhe i ndershëm, me bindje të shëndosha, me moral të lartë, i palëkundur, çanë përpara qoftë

guan me indinjatë kur një bashkëkrahinar i Prelës bëri një shkrim kundrejt Prelës "Një Dukagjinasi kundër Dukagjinave", për arsyen e thjeshtë se Perla ishte për të vërteten dhe kundër shtrembërimeve historike, që autori i shkrimit kishte shkruar në një libër të tij. "Jo, thanë ata, Prelë Grima nuk është i till, përkundrazi është njeri me tipare e cilësi të larta morale e njerëzore, një edukator i vërtetë që ka lënë gjurmë të pashlyera kudo ku ai ka punuar, në qytet e fshat, e sidomos në Dukagjinin e tij". Mësuesi dhe intelektual i nderuar, Prelë Grima, ishte i dashur për breza të tërë nxënësish e studentësh ishte i gatuar me pasionin për t'u bërë i dobishëm, për të ndikuar e shtuar lumturinë e të tjerëve. Ai në të gjitha pozicionet që mbuloj në fushën e arsimit kur nuk kishte atë që donte, respektonte atë që kishte.

Prelë Grima, edhe pse në moshën pothuaj 83 vjeçare, edhe pse gjysëm i paralizuar prej 20 vitesh, ai vazhdoj të studiojë dhe shkruaj. Ai ka hedhur dritë mbi figura të shquara të Dukagjinit, mbi historinë e tij të lavdishme si për Mehmet Shpendin, për tre brezat e Djelmnisë së Shalës, për Pikturin e Popullit Ndoc Martinin, për vllazërit Koliqi, për korrikun e stuhishëm të vitit 1915. Ai ka trajtuar në mënyrë shkencore problemin e gjakmarjes në frymën e analizës që i bën këtij fenomeni i madhi Gjergj Fishta. Me këtë trajtesë është njohur edhe Akademia e Shkencave e Shqipërisë e cila në letrën e saj të datës 11.5.2015 ndër të tjera shkruan: "Ju falnderojmë për letrën tuaj në të cilën ngreni një shqetësim shumë të rëndësishëm shkencor. Ideja Juaj, sigurisht, meriton një vëmendje dhe trajtim nga specialistët e studimeve kulturologjike, dhe më tej letra vazhdon, Seksioni i Shkencave Albanologjike i Akademisë së Shkencave të Shqipërisë do ta ketë në planet shkencore të tij".

Është vlerësuar dhe folur e shkruar disa herë për intelektualin Prelë Grima, por më shumë duhej bërë. Akoma kemi mbetur që të flasim për ata që, natyrisht e meritojnë, vetëm pasi ndahen nga jeta. Njeriu ka nevojë që të vlersohet edhe sa të jenë në gjendje që ti shikojnë dhe ti dëgjojnë vlerësimet që i bëhen.

Prelë Grima u lind në vitin 1935 dhe vdiq me 20 dhjetor 2017. U largua nga kjo botë një njeri, një intelektual, një mësues, një burrë i nderuar në të gjithë kohën e tij. Edhe pse jeta nuk u tregua shumë e mëshirshme për të, ai e përballoi me guxim, ndershmëri e virtyte shumë të larta njerëzore e shoqërore. Jo më kot shoku dhe bashkëfshatari i tij, intelektual i Kolë Gjokaj, në fjalën e lamtumirës për Prelën, në ditën e varrimit, mes shumë emocioneve, do të thoshte:

"Jemi mbledhur sot për t'i dhënë, fizikisht, lamtumirën e fundit njeriut tonë të dashur; të shtrenjte dhe të paharruar Prelë Grima. Jeta e Prelës është jeta e veprimtaria e një njeriu dhe intelektualit shembullor; që ka qëndruar vazhdimisht në ballë të punës e për-

◀ pjekeve për realizimin e detyrave të ngarkuara në çdo sektor ku ka punuar, duke u bërë shembull dhe frymëzim për të tjerët.

U lind në Lotaj të Shalës më 1935, në një familje të varfër, duke u detyruar që të përballojë mjaftë vështirësi dhe peripeci të jetës. Ishin dashura dhe aftësia e tij, por edhe përpjekja vetëmohuese e nënës Lulë, që shpejt mori rrugën e gjerë të dijes, duke u regjistruar në shkollën e mesme pedagogjike në Elbasan, të cilën e mbaroi me rezultate të larta duke qëndruar gjithnjë në ballë të të përparuarve.

Me mbarimin e shkollës, u emrua për disa vjet mësues, drejtor shkolle dhe inspektor i arsimit për krahinën e Dukagjinit. Këto detyra i ka kryer me përkushtim e ndërgjegje të lartë, duke edukuar dhe arsimuar fëmijët dhe të rinjët dukagjinas. Ai ka nxjerrë nga duart e tij disa breza, që më vonë do të merrnin rrugët e jetës, shumë prej të cilëve edhe në fushën e edukimit dhe mësimi si pishtarë të dritës që në luftën kundër analfabetizmit në Dukagjin e më tej.

Në vitin 1959 filloj studimet e larta në

fakultetin e histori filologjisë të Universitetit në Tiranë, të cilin e përfundoi me rezultate të shkëlqyera. Pas mbarimit të Universitetit u emërua në Ministrinë e Arsimit dhe Kulturës në Tiranë si inspektor, por me kërkesën e tij u emërua pedagog në Institutin e lartë pedagogjik në Shkodër.

Ishin pikërisht dijet e tij të gjera, sukseset në punë, që çuan në emërimin e Prelës në Komitetin e Partisë në Shkodër si instruktor, ku punoi disa vite. Gjatë punës këtu u radhit ndër instruktorët më të aftë, më me horizont dhe i aftë, gjithnjë i dalluar dhe me fjalët më të mira nga kolegët e punës të cilët e donin dhe e respektonin pa masë. Me punën e tij ka ndihmuar vazhdimisht në çuarjen përpara të detyrave dhe zgjidhjen e problemeve në sektorët që mbulonte.

Në një moment që diktatura u përpoq që ta godiste për hiç gjë qëndrojt kurdoherë kokë lart dhe i papërkulur, duke kryer detyrat si edhe më parë, i vendosur dhe me ndërgjegje të lartë.

Kudo ku ka punuar deri sa doli në pension flisnin për Prelën fjalët më të mira,

e donin dhe e respektonin dhe kërkonin vazhdimisht këshillat e tij të mençura.

Edhe pas daljes në pension ka dhënë ndihmesë duke shkruar artikuj të ndryshëm dhe për mbarëvajtjen e Shoqatës Atdhetare "Dukagjini". Pikërisht për kontributin e tij të vyer e të përhershëm Komuna Shalë e ka shpallur "Qytetar Nderi i Komunës Shalë". Po kështu edhe Komuna e Rrethina i ka dhënë "Mirënjohja e Komunës Rrethina".

Prela ishte jo vetëm një ndër intelektualët e shkëlqyer të Dukagjinit e të Shkodrës, por edhe një familje model. Të gjitha punët dhe përpjekjet, vështirësitë dhe pengesat që i dolën gjatë jetës i përballoi me sukses së bashku me Shkurtën, një grua shembullore dhe intelektuale e dalluar. Së bashku lindën dhe rritën tre djem, Kolën, Luigjin dhe Albertin të cilët janë shkolluar këtu dhe me familjet e tyre e kanë ndërtuar jetën në shtete të ndryshme, larg njëri tjetrit, por vazhdimisht të lidhur me njëri tjetrin dhe prindërit e tyre.

Nuk mund të mos përmendë harmoninë dhe dashurinë e Prelës me Ndocin, vëllain e përkushtuar, por edhe me nipat dhe

mbesat.

Me jetën dhe veprën e tij, Prelë Grima, gjithmonë do të jenë shembull dhe frymëzim për të gjithë njerëzit dhe familjes, Lotajve, të Dukagjinit, e të Shkodrës. Ai do të mbetet intelektual i shquar e patriot, shembull për tu studiuar, ndjekur e mësuar prej Ti.

Me dhimbje dhe keqardhje po ndahemi nga Ti Prelë Grima, por kujtimi yt do të rrojë gjithmonë në zemrat tona.

Lamtumirë vëllai, shoku dhe miku ynë Prelë.

I paharruar qoftë kujtimi yt".

Prelë Grima e mbylli jetën me faqe të bardhë. Ai do të jenë shembull për familjarët, të afërmit, shokët e miqtë e tij të shumtë, për vendosmërinë, papërkulshmërinë, pasionin për punën, për dashurinë për jetën, përparimin e zhvillimin. Lotajt, kudo që ndodhen, por edhe Dukagjini e më gjerë, janë krenarë që e patën, dhe ndjejnë dhimbje që u largua fizikisht.

Përgatit Luigj SHYTI

Ndahet nga jeta intelektual i Pjetër Dod Delia nga Lekaj-Shalë

Në datën 26 nëntor 2017 në moshën 78 vjeçare, u nda nga jeta dhe familja intelektual Pjetër Delia. Lindi në Lekaj, Dukagjin të Shkodrës me datë 29 qershor 1939 në një familje atdhetare. Ishte viti 1940 kur prindërit e tij për arsye ekonomike u larguan nga vendlindja Lekaj dhe u vendosën në qytetin e Pejës-Kosovë, kur Pjetri ishte në moshën 1-vjeçare. Aty kjo familje punoj e jetoj gjer në vitin 1947. Pas luftës qeveria Jugosllave e bëri regjistrimin e popullsisë dhe shumë shqiptarë u larguan drejt Turqisë apo në Evropë. Në këto kushte ata kërkuar që Doda, babai i Pjetrit të ndryshojë nënshtetësinë dhe kombësinë, gjë të cilën ai nuk e pranoi. Në këto rrethana, ai familjarisht në nëntorin e vitit 1947 u kthye në Shqipëri. Kjo familje fillimisht banoi në qytetin Shkodër, pastaj u vendosë në fshatin Rranxa të Bushatit. Pjetri vazhdoi shkollën fillore e 7 vjeçare në Bushat dhe në vazhdim gjimnazin në Shkodër me rezultate të larta në mësim. Në vitin 1958 mobilizohet në radhët e ushtrisë në marinë nëndetëse Pashaliman. U dërgua për studime në shkollën e marinës në Sevastopol të Bashkimit Sovjetik. Atje studio për nëndetëse dhe kursin e kreu me sukses. Me tu kthyer në Shqipëri u emërua në nëndetësen e Pashalimanit Vlorë. Aty shërbeu si nënoficer dhe në vitin 1961 u pranua në radhët e PPSH.

Në vitin 1962 u kthye pranë familjes. Filloi punën në kooperativën bujqësore Barbullush si përgjegjës sektori dhe sekretar i organizatës së partisë. Si oficer rezervë është dekoruar me Medaljen e shërbimit ushtarak nga Presidiumi i Ku-

vendit Popullor të RPSH. Në vitin 1971 Pjetrin e dërguan për studime në shkollën e Partisë Tiranë, të cilën e përfundoi me sukses. Ka shërbyer disa vite si instruktor në Komitetin e Partisë Shkodër dhe sekretar byroje në ekonominë bujqësore

Pult zona e Dukagjinit dhe Kelmend rrethi Malësi e Madhe. Kudo ne punën e tij u dallua si intelektual objektiv dhe me iniciativë për zgjidhjen e problemeve të popullit. Kudo ku ka punuar populli flet me admirim për punën dhe sjelljen e tij. Në vitin 1978 u dërgua për studime pauniversitare për filozofi, kurs 1 vjeçar dhe sapo u kthye u emërua instruktor në Komitetin e Partisë Shkodër. Ne vitin

1981 transferohet nëndrejtor në shkollën e mesme Gruemirë dhe në shkollën e mesme të Mesit-Postribë. Puna e tij është vlerësuar.

Me rastin e 100 vjetorit të pavarësisë është nderuar me certifikatë mirënjohjeje. Ishte anëtar nderi i shoqatës të miqësisë e bashkëpunimit Shqipëri-Itali. Ka botuar shumë artikuj në gazeta e revista, si atë të Dukagjinit, revista "Miqësia Shqipëri-Itali" edhe në gazetën "Kushtrim Brezash" ka trajtuar tema nga lufta partizane etj.

Kurdoherë në shkrimet e tij ka dalur në pah dashuria për atdheun, për njerëzit e saj si dhe bukuritë e natyrës shqiptare. Ai ishte optimist se Shqipëria do të kalojë vështirësitë e kohës dhe do të radhitet me kombet e përparuar evropiane.

Kujtime dhe mbresa nga jeta me Pjetër Delinë:

Unë, Martin Deda jo vetëm që Pjetrin e kisha kushëri, por ishim edhe shokë të ngushtë. Sikur u shprehëm në fillim të shkrimit Pjetri ishte 1 vjeç kur prindërit e tij u larguan nga vendlindja Lekaj e u vendosën në Pejë të Kosovës. Për të parën herë u takuam në Pashaliman të Vlorës. Ishte viti 1960, unë isha ushtar në aviacionin luftarak të Kuçovës. Gjatë stinës së verës qendra e fluturimeve në ajër ishte Vlorë. Unë e takova në Pashaliman dhe më parë kisha korrespondenca me letra. Deri në momentin e fundit me Pjetrin kemi pasur lidhje të ngushta vëllazërore.

Pjetrin e karakterizonin cilësitë e mira. Ishte i drejtë dhe me karakter të fortë moral. Kishte dashuri të madhe për vendlindjen Lekaj dhe për zonën e Dukagjinit etj.

Shoku i Pjetrit, Ndue Mici për marrëdhëniet shoqërore me Pjetrin shprehet:

Ishte viti 1958, kur ne të dy u mobilizuam në flotën luftarake të nëndetëseve Vlorë. Kjo ishte njohja e parë me Pjetrin. Në shtator 1958 erdhën në Pashaliman nëndetëset nga Bashkimi Sovjetik. Këto u kompletuan organikisht me marinar sovjetik e shqiptar.

Ne shtatorin e vitit 1958- shtator 1959 jemi specializuar për nëndetëse në Sevastopol të Bashkimit Sovjetik. Me tu kthyer jemi vendosur në nëndetëse së bashku me marinar sovjetik. Aty kemi shërbyer 4 vjet. Isha i organizuar në radhët e PPSH që nga viti 1958, kurse Pjetri në vitin 1960. Pjetrin e karakterizonin cilësitë më të larta si thjeshtësia, dashuria për shokun, zgjuarsia në realizimin e stërvitjes politike luftarake.

Kemi shërbyer në kohën kur u prishëm me ish Bashkimin Sovjetik. Hrushovi kishte dhënë urdhër që nëndetëset e Pashalimanit të ktheheshin me çdo kusht në Bashkimin Sovjetik.

Në kushtet e krijuara, qeveria shqiptare dha urdhër që katër nëndetëset shqiptare të mbaheshin me çdo çmim në Vlorë.

Në sajë të heroizmit të marinarëve tonë u arrit që katër nëndetëset të mos lëviznin nga Vlora. Në veprimet luftarake gjatë asaj periudhe dhe marinarit më aktivist ishte Pjetër Delia. Me 4 qershor 1961 forcat luftarake të marinës sovjetike. U larguan përfundimisht nga Shqipëria. Gjatë katër viteve në marinë dhe deri në momentin e fundit me Pjetrin kemi pasur lidhje shoqërore të sinqerta.

Pjetër Dod Delia u përcoll për në banesën e fundit me një ceremoni duke ia bërë të gjitha nderimet që meritonte.

I përvetshëm kujtimi i tij.

Martin Çetina e Ndue Mici

VITI I 15-të I NATËS TRADICIONALE - TREVA 2018

Është bërë traditë që çdo fundviti të organizohet "Nata tradicionale" e folklorit dukagjinas për të promovuar vlerat më të mira të trashëgimisë kulturore të Dukagjinit e më gjerë, duke i pasuruar ato me krijime dhe interpretime të reja. Edhe sivjet, në vigjilje të Krishtlindjes, me 23 dhjetor 2017 u organizua **eventi** i pesëmbëdhjetë në tempullin e artit dhe kulturës të qytetit të Shkodrës, në teatrin "Migjeni" nga shoqata Kulturore – artistike "TREVA", me drejtuesit e saj kryesor, tashmë shumë të afirmuar e të dashur për folkdashësit, Fran Kodra e Ndue Shytani, në bashkëpunim edhe me bashkinë e Shkodrës. Kërkesat e dukagjinasve për të parë këtë veprimtari artistike e kulturore ishin më të madha se kurrë. Këtë e tregon fakti që teatri ishte i tejmbushur dhe po aq mbetën jashtë.

Siç është traditë në festat dhe gëzimet e dukagjinasve, edhe kjo veprimtari u hap me një këngë kushtrim, të cilën ne e quajmë majëkrahut, nga i ftuari special i mbrëmjes këngëtar i mirënjohur nga Malësia Nikollë Nik Prela. **Viti** i 15 –të kishte të veçantën e vet nga vitet e tjera, sepse përkonte me vitin kur Dukagjini u bë "Nderi i Kombit", titulli i cili nderon dhe vlerëson emrat e të parëve tanë, gjakun dhe sakrificat e tyre në shekuj si dhe punën dhe përkushtimin e brezave të mëvonshëm në shërbim të Atdheut, ku të gjithë ne dukagjinasve na bën krenar. Ndaj edhe kënga e parë ishte "Dukagjini Nderi i Kombit" i kënduar nga grupi, me tekst e muzikë të kantautorit të talentuar Fran Kodra, që ndër të tjera thuhet: "... *Pesëqind vite o pak nuk janë / babë Atdheun e shqipen nanë/ qysh në kohë t' GJergj Kastriotit – Dukagjini Nderi i Kombit...*". Ky ansambël këtë natë promovoj këngët, meloditë dhe vallet më të bukura të vitit duke i veshur kësaj veprimtarie manifestimin e madh kulturor gjithëpërfshirës, me emrin: "Festivali tradicional i folklorit", duke sjellë tek ne të vjetrën tradicionale në motiv, të renë sociale në varg, të bukurën burimore në melodi dhe krenarinë tonë etnografike. Pothuajse të gjitha krijimet ishin të reja me autor dukagjinas, kryesisht nga Fran Kodra. "Me i hjekë Shkodrës Dukagjini / si me i hjekë Diellit shkëlqimin / .... Janë disa nga vargjet e këngës "Dukagjini", interpretuar shumë cilësisht nga këngëtarët Gjovalin Shani e Bardhok Luca.

Viti që sapo hymë është viti i Gjergj Kastriotit, kështu që nuk kishte si mos të interpretohej një këngë për Të. Këtë e bëri i ftuari Pjetër Matusha, kastratas me banim në Kurbin, i cili me këngën për Gjergj Kastriotin, me lahutë, mori duartrokitjet e të pranishmëve. Si në veprimtaritë e tjera edhe këtë vit organizatorët kanë sjellë disa prurje të reja. I tillë ishte edhe më i riu i ansambllit, Remixio Ograja, me këngën "Çka kanë lulet". Shumë mbresëlënëse ishte interpretimi i këngës "Kurbeti" nga trija shumë i afirmuar Kodra, Shytani e Prebibaj. Ja disa nga vargjet e saj "... *Hallet larg ne na kanë tretë / mos me u mbledh kurrë në një sofër / s' na bashkojnë ma kurrë për jetë / stani n' bjeshtë as zjarri n' voter / ...*". Zona e Temal – Duzhmanit u përfaqësua shumë denjësisht nga këngëtar i mirë-

johur Mark Vata, i cili interpretoj një këngë humoristike që thumbonte problematikat e kohës.

Paraqitje shumë të mire bënë këngëtarët e rinj Pëllumb Vatnikaj dhe Zef Marku, me këngët respektive "O moj zanë e dukagjinit" dhe "Baladë dashurie". Enkas për këtë **event** kishte ardhur nga Italia këngëtar i Admir Prebibaj, i cili me një këngë lirike fitoj duartrokitjet e spektatorit. Viola Shqau bëri një prezantim më të mire se asnjëherë tjetër, me një këngë që përcillte një mesazh shumë të bukur siç është pajtimi. Madhësinë ja shtoi veshja kombëtare karakteristike dukagjinase.

Me zërin e tij melodioz dhe të pastër si uji i kthjellët të bjeshkëve tona, i përherëshmi Bardhok Mehmeti, interpretoj këngën "Jam shqiptar nga Nikaj-Mërturi". Trioja simpatike Anila Kodra, Ndue Shytani e Fran Kodra e pasuruan koncertin dhe repertorin e tyre me këngën e re "Fati", të cilët publiku i prit me ovacione. I dhanë entuziazëm mjedisit të ftuarit nga Puka Gëzim Ahmeti e Lolë Martini me këngën "Qytetar e malësor", si dhe një këngë patriotike për mërgimtarin interpretimi i të cilëve na la shumë mbresa. Shumë gjallëri e bukuri i dha këtij manifestimi artistik grupi i valleve të drejtuara nga mjeshtri koreograf Aldo Nika, që dominonte elementi i ri, të cilat, jo vetëm shoqëruan shumë këngë por interpretuan me shumë gjallëri "Vallen e pranverës", nën shoqërimin me instrumente popullore të mirditorit Gjovalin Ndrecaj.

I ftuar nga Hoti I Malësisë së Madhe ishte këngëtar i ri e me shumë perspektivë Elderin Dekaj, i cili u paraqit me këngën "Vallja e Hotit". Si gjithmonë, edhe kësaj radhe, Pëllumb Vrinza e bëri spektatorin për vete, i cili këtë rrallë u paraqit me këngën "Duaje prindin", e cila jep një mesazh shumë domethënëse. Këngëtar i talentuar nga Malësia, Nikollë Nikë Prela elektrizoi spektatorët e shumtë me dy këngë: Njëra me lahutë për kreshnikët dhe tjetra patriotike. Me aftësinë e tij skenike dhe interpretuese, e bëri spektatorin për vete. Këngëtar i ri, por tashmë i afirmuar, nga Pecajt e Shalës, Danjel Kopcaj, interpretoj dy këngë: "Vallja e Dukagjinit" dhe "Kur e pyetën një shqiptar", me të cilat fitoj simpatinë e publikut. Përsëri në skenë Gjovalin Shani, me një këngë kurbeti "O zogu i tretun".

Si përherë edhe në këtë veprimtari, këngëtar nga Nikaj –Mërturi, Bardhok Prebibaj, me zërin e tij piskamë, si përfaqësuesi më i mire i trevës së tij, u paraqit me këngën "Kosovë trime".

Kurrë kush më mirë se Ata nuk do t'i bënin një mbyllje siç e meriton kjo veprimtari, e pikërisht se themeluesit dhe organizuesit e kësaj veprimtarie, zotërinjtë Fran Kodra e Ndue Shytani, të cilët të shoqëruar edhe nga këngëtarët e talentuar Viola Shqau e Anila Kodra, paraqitën para auditorit një këngë lirike, me të cilën morën duartrokitjet të gjata. Si çdo herë tjetër, as kësaj radhe nuk na

mungoj humori nga Qazim Çela e Gac Kodrina. Jetë e gjallëri kësaj veprimtarie i dha moderator i tij, aktori i teatrit "Migjeni", Agron Dizdari, i cili me zërin e tij kumbues, e paraqiti programin duke mos ja bërë për asnjë çast të mërzhitshëm spektatorit me fjalime e histori siç

bëjnë jo pak të tjerë. Ai recitoj poezinë "Ku janë burrat e Dukagjinit", me autor Fran Kodrën, dhe për të tillë recitim na kishte marrë malli.

U shfrytëzua kjo veprimtari për t'u dhënë vlerësime disa dukagjinasve, të cilët kanë dhënë kontribut për artin e kulturën si interpretues apo financues. Qendra e Artit dhe e Kulturës Shqiptare i dha titullin "Princ i Dukagjinit", z. Gjovalin Shanit me motivacionin "Për interpretim me mjeshtëri të rrallë të këngëve të trevës së Dukagjinit dhe për kultivimin e propagandimin e artit dukagjinas në të gjitha trojet shqiptare". Po kjo qendër i dha vlerësimin "Krenaria e këngës Shqiptare", këngëtarit shumë dimensional z. Nikollë Nikë Prela, si dhe mirënjohje etnografit dhe kontribuuesit për artin e kulturën z. Gjon Dukgila. Këto vlerësime jua dorëzoi miku i Dukagjinit, Presidenti i Qendrës së Artit e Kulturës Shqiptare, z. Minella Kureta, i cili ka titullin "Mirënjohja e Shoqatës Atdhetare Dukagjini". Në këtë kuadër, titulli "Nderi i Qarkut Shkodër", ju dha edhe biznesmenit me banim në Amerikë, z. Ndue Ftoni.

Më mirë se në asnjë veprimtari tjetër u paraqitën të gjithë anëtarët e Ansambllit me veshjet e tyre shumë ngjyrëshe, karakteristike për Dukagjinin, si xhubleta, tirq, xhamadan e mitan apo pjesë të tjera shoqëruese, që i dhanë më madhësi koncertit. Na emocionoi, na shtoj mallin dhe na bëri pak nostalgjik monitori që shoqëroj këtë veprimtari, në të cilën pamë bukuritë natyrore të Alpeve dhe të kësaj dukagjinit të filmuara me profesionalizëm nga Mhill Vata (Caka) dhe të përpunuara në studion e tij "Valbona". Është shumë pozitiv fakti se, anëtarët e Ansambllit, që dhanë koncertin e Natës Tradicionale të Dukagjinit patën një shtrirje gjeografike në të gjitha zonat e Dukagjinit duke gërrshetur elementin e ri me ata të afirmuar. Madje, mund të themi se në këtë natë folklori u përfaqësua i gjithë Qarku i Shkodrës. Kur më i edukuar se kësaj here nuk ka qenë spektatori dukagjinas e jo vetëm duke duartrokitur në unison me cilësinë e interpretimit, pa fishkëllima, thirrje apo pasthirrje të papëlqyeshme për veshin dhe që stonojnë me mjedisin. Ja pra, sa shumë kemi evoluar po t'i krahasojmë me koncertet e fillimit.

Krahas punës vullnetare, kjo veprim-

tari e këtyre përmasave nuk mund të bëhej pa mundësorët dhe kontribuuesit siç ishin: Bashkia Shkodër, e cila vuri në dispozicion mjediset e teatrit "Migjeni"; z. Tomë Doshi –deputet i Qarkut Shkodër; z. Nikollë Vuksani – emigrant në Itali; gomisteri Stela; z. Agim Dardha – drejtor i zonave të mbrojtura; bar –hotel "Floga", me president z. Lulash Martinin; Shoqata Dukagjini në Michigan të Amerikës dhe disa të tjerë, të cilët nuk duan të identifikohen.

Kjo natë e paharruar folklorike nuk mund të ishte e tillë, me aq auditor, me element të tillë burimor, duke sjellë nga viti në vit gjëra të reja, duke

na përcjellë më seriozitetin e duhur arrijtjet kulturore në fushën e krijimtarisë dhe interpretimit, duke e pasuruar thesarin e trashëgimisë kulturore e folklorike të Dukagjinit, pa drejtuesit e këtij Ansambli folklorik: Drejtues organizativ –Ndue Shytani, drejtues muzikor –Luan Dakistani, regjia dhe koreografia Aldo Nika e udhëheqës artistik – Fran Kodra. Kjo natë tradicionale folklorike do të ishte më e plotë e cilësore nëse do të merrnin pjesë edhe disa këngëtar të tjerë dukagjinas të afirmuar, të cilët janë vetëpërgjatuar për arsye subjektive. Nuk kanë më shumë vlera se këngëtar Nikollë Nikë Prela, i cili prapa kuintave tha: "Është nderë e privilegj për çdo këngëtar që i jepet mundësia të interpretojë në këtë tempullit të Artit dhe Kulturës". Në art nuk duhet vënë mbi gjithçka fitimi, duke pasur parasysh se, në këtë ambient kanë interpretuar korifejt a artit skenik Dukagjinas si: Ndreka Luca, Tinka Kurti, Pjetër Gjoka, Viktor Bruçeti, Lec Shllaku, Bruno Shllaku, Katrina Biga, Frederik Ndoci e shumë të tjerë, të cilët si motiv kanë pasur vetëm me kënaq spektatorin. Do të ishte mirë të kishte shumë të vetofruar.

Pra, pamë një koncert mbresëlënëse! Me të tilla veprimtari e të tjera që dukagjinasit po bëjnë në jetën e qytetit të Shkodrës, sidomos nga Shoqata "Atdhetare Dukagjini", shpejtojnë më shumë emancipimin tonë në jetën urbane e rreth saj, duke ju thënë atyre, që na paragjykojnë, se ne nuk jemi ardhacakë, por jemi banorë të këtij qyteti, duke u prezantuar ashtu siç na takon në gjithë fushat e kulturës, të artit e të shkencës. Kështu, duke ngritur më lart të emrit të Shkodrës sonë, e cila vijon të krenohet me të kaluarën e saj të lavdishme, në të cilën është edhe kontributi i dukagjinasve në të gjitha fushat e jetës.

Kemi besim të plotë se, në të ardhmen do të kemi veprimtari të tilla edhe më cilësore e gjithëpërfshirëse duke pasur më shumë krijimtari, duke e pasuruar më shumë trashëgiminë kulturore të Dukagjinit e më gjerë, sepse kështu do të fitojmë vendin që meritojmë, duke ngrit më lart vlerat tona dhe mbyll gojën skeptikëve e paragjyksesve.

Përgatitur nga Prele SHYTANI

MIGRANTËT DHE REFUGJATËT: BURRA DHE GRA NË KËRKIM TË PAQES

Këtë vit, Dita Botërore e Paqes u fokusua në angazhimin dhe mobilizimin e njerëzve në mbarë botën për të treguar mbështetje për migrantët dhe refugjatët. Kjo ditë u inicua nga Paul VI me një mesazh që daton me 8 dhjetor 1967 dhe u celebrua për herë të parë me 1 janar 1968. Që në atë kohë, Papa u dërgon mesazhe drejtuesve të shteteve dhe të gjithë njerëzve vullnetmirë duke u bërë thirrje për reflektim të paqes, harmonisë dhe zhvillimit njerëzor. Papa Francesku këtë vit uron për paqen: *“Paqe për të gjithë njerëzit dhe të gjitha kombet mbi tokë! Një frymëzim të thellë për secilin, për çdo individ dhe të gjithë njerëzit, dhe veçanarisht për ata që e vuajnë më së shumti mungesën e saj”*. Ndër këta të cilëve – shprehet – mënyrë të vujeshme i mban në mendimet dhe lutjet e tij, ka përmendur 250 milion emigrant në mbarë botën, prej të cilëve 22.5 milion janë refugjatë. Papa Benedikti XVI, paraardhësi i tij i dashur, foli për ta si *“... njerëz dhe gra, fëmijë, dhe të moshuar, të cilët janë duke kërkuar për diku për të jetuar në paqe.”* Në mënyrë që të gjejnë atë paqe, ata janë duke vënë në risk jetën e tyre në një udhëtim që është shpesh i gjatë dhe i rrezikshëm, për të duruar vështirësi dhe vuajtje dhe duke gjetur gardhe dhe mure që i mbajnë ata larg qëllimit të tyre”.

Në përkushtim të kësaj dite, me 8.01.2018, u shpërnda mesazhi i paqes për mbarë bashkësinë e Shkodres dhe më gjerë në sajë të organizimit të përvitshëm nga Arqipeshkiva Shkoder-Pult, Komisioni Drejtësi dhe Paqe të mbështetur nga Caritas Dioqezan, si dhe në sajë të bashkëpunimit me Komitetin Sant Edigio. Vepërimtaria filloi që me mbajtjen e meshës së shenjtë nga Mons. Angjelo Massafra në ora 16.00, në të cilën morën pjesë mjaft banorë të bashkësisë së Shkodres dhe më gjerë. Pas Meshës së Shenjtë, si çdo vit u zhvillua një ecje paqësore nga Katedralja e Shkodres, përgjatë Shtetores dhe ndalesa përfundoi tek Teatri “Migjeni”. Në ecje morën pjesë përveç personave të interesuar, edhe të rinjtë e të rejtat e Shtëpi Familje të Projektit “Shpresa”, Instituti i Motrave të Nënë Terezës, Madonnina del Grappa të shoqëruar nga kujdestarët socialë dhe grupi drejtues.

Koncerti letrar-artistik i titulluar **“VIT TË MBARË O SHKODËR”**, nën moton e mesazhit të Papa Françeskut: *“Migrantet dhe refugjatët, burra dhe gra në kërkim të paqes”*, teatri “Migjeni” u drejtua nga moderatorët Nikolin Ferketa dhe Laura Plishta, të cilët e hapën programin duke iu referuar Papa Françesku, i cili sjell një mesazh të fuqishëm dhe sensibilizues për situatën emergjente dhe tragjike në të cilën ndodhen miliona gra, burra fëmijë e të moshuar në disa zona të globit. Ajo çfarë është goditëse sipas organizatorëve të Komisionit Drejtësi dhe Paqe ka të bëjë pikërisht me moton: *“Duhet të mbrojmë njerëzit dhe jo kufinjët”* e cila interpretohet se duhet të jemi të ndjeshëm ndaj fatkeqësisë së emigrantëve dhe refugjatëve në

mbarë botën. Ky është thelbi i mesazhit që shenjtëria e tij Papa Francesku u dërgon në Ditën Botërore të Paqes. Ky mesazh edhe me paraqitjen e një video.

Koncerti vijoi me një valle me motive të Tropojës të dirigjuar me mjeshtëri nga koreografi, Aldo Nika, i cili ka kontribuar edhe në mbarëvajtjen e të gjithë koncertit. E ftuar në këtë koncert ishte edhe këngëtarja e mirënjohur tashmë, Gjeniu, Marjana Bega, e cila këndoi këngën “Ky marak”. Kushtuar kësaj dite, për herë të parë u këndua kënga “Paqe” nga këngëtarja e mirëdashur, Jozefina Guri dhe këngëtarja Roland Gjoni, të cilët u

Më pas ai, bëri një falenderim të veçantë për z. Luigj Mila, Drejtorin e Komisionit Drejtësi dhe Paqe dhe për të gjithë ata që kishin kontribuar për organizimin e kësaj dite. Gjatë fjalës së tij përshëndetëse vijoi duke iu referuar Ditës Botërore të Paqes: *“Çfarë do të thotë të jesh emigrant sidomos në këto kohë. Mesazhi i sotëm sikurse edhe mesazhi për Krishtlindje shënon një hap drejt shpresës që nuk duhet të lejojmë kurrë të keqen të dominojë. Viti 2017 ka qënë i mbushur me ngjarje të tmerrshme, konflikte, akte dhune, tërmete, uragane, duket sikur furia e së keqes nuk ka kufi. Por në të vërtetë dashuria, solidariteti,*

me këngën “Perdere l’amore” të kënduar plot emocion nga këngëtarja Marjana Bega. Riad Bashi këndoi “Luna tu”. Përveç këngëve nuk mungoi as skeçi i përgatitur nga Dom Dritan Ndoci, të cilën sollën një panoramë të episodeve të rëndësishme familjare që sjellin kulturën e huaj kur kthehen në vendin origjinë, keqkuptimet ndërmjet brezave etj. Sërish këngëtarja e dashur Jozefina Guri këndoi “Me këngën shtrirë” shoqëruar nga të rinjtë e mrekulueshëm të Projektit “Shpresa”, duke përçuar mesazhin që jeta është e vështirë sidomos për dikë që e vë në pozicionin e një lypsari. Pas kësaj performance, fjala iu dha të nderuarës zj. Voltana Ademi, Kryetares së Bashkisë Shkodër, e cila përshëndeti të gjithë të pranishmit duke vënë theksin se, nuk ka një familje në Shkoder që nuk ka një person në emigrim dhe që është fenomen që na shoqëron të gjithëve me synimin për ndërtimin e një jete më të mirë. Në këtë koncert një vend të veçantë zuri edhe Raid Bashi, i cili solli para të pranishmëve në kujtesë misionaren Stigmatine Marie Tuci, e cila ka kontribuar për këto ditë paqeje të besimit fetar. Koncerti u mbyll me një valle të përgatitur me mjeshtëri nga koreografi Aldo Nika. Kon-

certi u mbyll nën duartrokkitjet e fuqishme dhe të shumta të të gjithë të pranishmëve dhe me mendimin e mirë për të kërkuar dhe lëvizur katër gurët e veprimt të sugjeruara nga Papa Francesku, të cilët u përcuan nga të gjitha performancat e paraqitura: si mikpritja, mbrojtja, nxitja dhe integrimi i refugjatëve dhe emigrantëve që kërkojnë një jetë më të mirë në paqe.

Së fundmi, e mbyll këtë artikull kushtuar kësaj dite duke cituar fjalët e Mons. Massafra, i cili i referohet Papa Françesku që

na jep mesazhin: migrantët dhe refugjatët: burra dhe gra në kërkimin të paqes. Duhet të kemi parasysh që të zëvendësojmë thënien e lashtë *“njeriu për njeriun ujk, por njeriu për njeriun të jetë vëlla... ta shikojmë njeri - tjetrin si vëlla ose si motër por jo si armik.*

Vetëm në këtë mënyrë mund të realizohen fjalët e Shën Gjon Pali II: *“Nëse ëndrra për një botë paqeje bashkëndahet nga shumë vetë, nëse vlerësohet ndihmesa e migrantëve dhe e refugjatëve, njerëzimi mund të bëhet gjithnjë e më shumë familja e të të gjithëve dhe toka jonë një “shtëpi reale e përbashkët”*

Përgatitur nga:
DND, MA. Suela NDOJA

mirëpritën nga të gjithë të pranishmit me duartrokkitjet e tyre. Vijoi me një kolazh poetik, Nikolin Ferketa. Kënga “Su’us” u interpretua fuqishëm nga Estera Qendro, e cila u inkurajua edhe më shumë nga duartrokkitjet e shpeshta të të pranishmëve. Mjaft interesante dhe goditëse ishte interpretimi i pantonimën “Më çliro” nga Famullia e Hotit. Në vijim pati ndërhyrje nga autoritetet e ftuara. Fjala iu dha Mons. Massafra, i cili përshëndeti të gjithë të pranishmit dhe filloi me urimin “VIT TË MBARË” për të gjithë. *Do të dëshiroja ti dërgoja çdo burri dhe çdo gruaje bekimin e Hyiut dhe urimin tim për një vit të mbarë për Shkodren dhe për Shqipërinë. Po e them këtë duke u bazuar në formulën e hershme që gjendet në shkrimin e shenjtë Zoti ju bekoftë dhe pastë mëshirë për ju”.*

humaniteti, shpresa e sfidoi të keqen çdo ditë”. Më pas, Famullitari i Kishës ortodokse, At Nikolla Petani mori fjalën dhe theksoi që: *“... ashtu sikur foli Mons Massafra ndërsa po fliste, mua më shkoi në mendje diçka: a thua ne jemi emigrant të Zotit, a thua ne në disa raste e braktisim zemrën tonë dhe largohemi tek e keqja. Pra, sipas tij, Ati i Shenjtë flet edhe për emigrimin në familje, ai flet edhe për emigrimin e zemrës, për emigrimin e shumë personave që lënë vendin e tyre për një jetë më të mirë në vendet e tjera. Këtë fat e ka pas edhe populli ynë shqiptar, jemi ne ata që kemi emigruar, por asnjëherë nuk e kemi harruar kombin, familjen dhe zemrën tonë dhe besimit të cilit i përkasim”.*

Pas këtyre ndërhyrjeve, koncerti vijoi

ARSIMI NJË REALITET DHE NJË “REALITET!”

Të gjithë e kemi dëgjuar shprehjen: “Për ç’ka dëgjoj unë, i lumi unë/ Për ç’ka shoh unë, i mjeri unë!” Kjo ka ndodhur në vendin tonë, jo vetëm në kohët e komunizmit, por rëndom në këto 27 vite demokraci hibride. Një nga sferat më të prekshme, ka qenë dhe mbetet arsimit. Ky arsim me të cilin është bërë e vazhdon të bëhet politike. Është bërë e vazhdon të bëhet pislëku më i turpshëm nga të gjitha qeveritë e pas 90-ës. Dy realitete përballen pambarimisht. Një realitet i dukshëm mjeran, i sklerotizuar, kancerogjen e i pashpresë dhe një “realitet” tjetër i trumbetuar politikisht, mediatikisht deri në ato caqet e kufijve fundamentalë! E gjithë kjo skemë funksionimi, me dashje, ka sjellë një shkëputje tokë-hënë midis realitetit në vërtetësi dhe realitetit në propagandë. Dhe si rastësisht më kujton një moment nga ‘pragvdëkja e komunizmit’ kur një ish inspektor arsimit shprehej: “A mund t’i mbuloj një mësues, meqenëse ka rënë numri i nxënësve, shkollën e Kaprrësë së Gimajve, Rragamit të Thethit dhe Mollës së Shoshit. Një gjë e tillë nuk mund të realizohej edhe sikur ai mësues të kishte ne dispozicion një helikopter. Ky detaj, sot jo vetëm që përsëritet, por është bërë si lajtmotiv stereotip për megalomaninë propaganduese të hierarkistëve, siç thuhej dikur: Shtat e hije pa pikë dije! Kjo nuk më çudit edhe për faktin se ne e kemi përjetësuar edhe në vargje këngësh këtë lloj injorance: I zoti shpisië na ka lanë djalin!..ose Brezi-brezit ia përcollit!

ALTERTEKSTI SI NJË SHPIKJE...

Unë, besoj se në Shqipëri ka plot Akademikë të nderuar, të cilët mund të formulojnë tekste unike të gjitha llojeve, jo vetëm për shqiptarët e këtushëm, por edhe për ata të diasporës. Kjo ndodh thjeshtë për interesa financiare të pushtetit. Nëse tekstet dalin si alternativë, përzgjedhja e tyre bëhet duke u komanduar nga lartë nëpërmes strukturave të arsimit, sipas interesave të mirëpërpjestuara me bllok në dorë. Po të shikosh gabimet e tyre neveritesh të jesh mësues, në qoftë se ke qenë ndonjëherë i tillë. A nuk jemi ne dëshmitarë të kësaj? Besoj se po!...përsjashtuar ata që klonohen në çdo rast sipas ngjyrës së pushtetit. Sa efikase janë udhëzime të tilla, si: Të mer-

ret mendimi i prindërve për përzgjedhjen e tekstit të Gjuhëve të Huaja!!! Sa bindës janë para nxënësve drejtues të pazotë për të kontrolluar dokumentacionin, dhe për këtë i dërgojnë pranë specialistëve në pension?! A kanë faj nxënësit, të cilët në këto kushte pësojnë trauma psikologjike dhe derivojnë që në moshën e adoleshencës, në shprehje të tilla: Duam të ikim sa më parë nga ky vend! Ky vend nuk bëhet kurrë! Këtu i dituri vritet, budallai ngrihet! Këtu vetëm paraja bën punë! A është e vërtetë, se mund të kalojë semestri i parë dhe nxënësit nuk janë të pajisur me libra? A është e vërtetë se mbaron viti shkollor dhe nxënësit nuk janë pajisur me libra? A është e vërtetë se ka vite të tëra që nuk ka dëftesa për t’ua dhënë nxënësve në kohën e duhur dhe prindërit e tyre presin kot tek shtegu I oborrit, si dikur? Këto probleme, përveç një qëndrimi në vendnumëro te ecurisë së arsimit, sjellin edhe pasoja psikologjike dhe devijime rëndësore në formimin e stereotipit dinamik, apo mekanizmit transhental të asociimit të ideve tek nxënësit. Dhe në fund të fundit, përse tek “i famshmi” altertekt nuk futet edhe dialekti i Gegnishtes, si pjesa më vitale e gjuhës shqipe, pothuajse e hiçpërfaqësuar në kongresin e unifikimit të gjuhës shqipe. Përse nuk botohen tekstet në dialektin e gegnishtes, të paktën për Krahinat e Gegnisë! Dhe ç’është më e turpshme: E gjitha kjo pasuri gjuhësore mjaftohet me përfshirjen e dy temave në tekstet e shkollave 9-vjeçare! Maqedonia e bëri hapin e duhur. Po, ne pse nuk e bëjmë? Gjuha e Budit, Bogdanit, Fishtes, Mjedës, Gurakuqit, Bernardin Palajt, Martin Camajt, Koliqit, Daniel Gjeçajt, Luigj Marlekës do ishte kurora e lavdisë së Gjuhës Shqipe.

NJË DYSHIM...THUJSE I VËRTETË!

Shumë fatkeqësisht, dita-ditës po binde mi se në këtë vend strategjitë ilegale funksionojnë shumë më mirë se sa ato të trumbetuara mediatikisht si parësore, evoluese, frytdhënëse, e përralla e përralla! A është rishtues fakti, që vetë INSTAT deklaroi se 55% e nxënësve të klasave të pesta janë alfabet jofunksional! Me këtë shifër, jo vetëm që nuk ka vend për dëlir madhështie, por

duhej bërë një ‘revolucion arsimor’, gjë të cilin do ta kishte bërë çdo vend sadopak evropian qoftë. A është e vërtetë se më mirë funksionojnë strukturat e drogës se sa strukturat që e luftojnë atë!? Më mirë funksionojnë strukturat ilegale të kimit se sa strukturat që e luftojnë atë. Më mirë funksionojnë strukturat ilegale të kimit ekonomik se sa strukturat që e luftojnë atë. Edhe në fushën e arsimit, jam shumë i bindur se funksionon një strukturë ilegale, persekutive me qëllime të caktuara, pragmatiste, afatgjatë, sepse ndryshe nuk do të heshtej në këtë mënyrë. Me një vështrim të thjeshtë, konstatojmë se Ministrat, Deputetët, Kryetarët e Bashkive, Shefat e policisë, Prefektët, Drejtorët etj i kanë pothuajse 100%, fëmijët e tyre duke u shkolluar jashtë vendit, që nga vendet fqinjë e deri në SHBA. Kështu i bie që edhe një brez tjetër i këtij vendi të jetë nën hegjemoninë e sundimit (pasi këtu nuk është drejtuar ndonjëherë, por është sunduar barbarisht) politik, ekonomik, social e gjithandej, sundim që brezi i drejtuesve të sotëm po ua përgatit bijve të tyre. Kjo ndodh për faktin e thjeshtë: Bijve e bijave tona, që po keqshkollohen, do u thonë nesër: Ju nuk plotësoni kriteret për këtë e për atë...! Këta që injorohen sot, nesër do të quhen pa kriter, të paafte e qindra epitete të tjera, që i kanë shumë për qejfi sundimtarët e këtij vendi, kështu që hegjemoninë do e vazhdojnë pinjollët e dinastisë së tesarave! E ç’faj ka fëmija i zonave të thella e periferike, që shkollën e ka vetëm si pjesë të fantazisë së tij, apo si një ëndërr të struktur dikur thellë në palat e nënvetëdijes së tij! Ç’faj ka ai fëmijë, që koha po e gatuan si skllav dhe i tillë do mbetet nesër? Që koha po e gatuan si ushtar të nënshtruar dhe i tillë do mbetet nesër! Që koha po e gatuan thjeshtë si një qenie për statistika, pavarësisht se ëndërron për një jetë!!

DHE NJË KURRIKUL DHE NJË INISIAIVË...

Kurrikulat nuk kanë qenë dhe as nuk do të jenë ndonjëherë përfekte. Kjo nuk ndodh në asnjë vend të botës. Ajo ndryshon e përsoset mbi bazën e emancipimit shoqëror, niveleve kulturaliste të popujve dhe ndikim të fuqishëm ka mirëqenia ekonomike

e një vendi. Mundësia e zhvillimit dhe përmbushjes së objektivave të kurrikulës së tashme është e barabartë me mundësinë e pushtimit të planetit Marsi duke ecur me këmbë. Kjo për vetë kushtet e infrastrukturës mjerave, nivelit shkencor shumë të dobët të një pjese të madhe të mësuesve, mungesës së bazës minimale të mjeteve konkretizuese, nivelit shumë të ulët të nxënësve ç’ka sjell një rendiment shumë të ulët në fushën e të nxënësve. Dhe, përveç këtyre kjo kurikulë është e tejfryrë me gjëra bruto e të pavlera. E thënë ndryshe është një shportë tej e përtej e mbushur me burokraci. E njëjta gjë në pesë kolona e pesë formularë nuk prodhon gjë tjetër përveçse minus 15 % rendiment. Mësuesi është definuar në një sekretar që shkruan e shkruan! Thjeshtë, nuk mund të vihet çati pa pasur as themele as kolona! Ja një shembull i mjeteve mësimore të nevojshme që përcakton kurrikula e sotme për një orë mësimi (marrë nga një tekst për mësuesin): Tekst mësimor, E-libri, Foto, pamje, audio, Videoprojektor, Microsoft Office, PoëerPoint, sekuenca nga filmi “Skënderbeu!” Sa shkolla mbeten jashtë ‘sferës’ me këtë lloj kurrikule llogariteni vetë. ... Ndoshta edhe 100 % e tyre! Kurrë nuk do të isha dakord, që ora e mësimi të bëhej nëntëdhjetë minutëshe. Të gjitha efektet negative do të lexohen më vonë. Kjo inisiativë është si një ëndërr e ligë që konvertohet befasisht në një realitet drithëruar e eksperimental (me arsimin nuk eksperimentohet, pilotohet), por jam shumë besimplotë se do zgjasë shumë pak kjo inisiativë allakomuniste. Jam shumë dakord me mënyrën e ndarjes se teksteve sipas semestrave, në tri pjesë. Efektet e para të kësaj mënyre janë ato psikologjike, pasi nxënësi do ndjehet i lehtësuar në të gjitha drejtimet, madje atë të kurrizit do e harrojë fare në raport më të tjerat. Përderisa, arsimit do operojë me këto forma shumë e shumë larg realitetit, përgjigja e pyetjes: Në cilën klasë je? Për nxënësit e zonave malore dhe jo vetëm atyre do të jetë: Para dy vjetësh kam kenë në klasën e pestë, tash më takon me KON në klasën e shtatë!

LAZER KODRA

NDAHET NGA JETA MËHILL MOLLA

Me datën 14 Dhjetor, pas një sëmundje të rëndë e të pashërueshme, u nda nga jeta Mëhill Kolë Molla. Mëhilli lindi me 2 Prill të vitit 1943 në fshatin Sermë të Toplanës. I biri i një familje të respektuar, me traditat më përfaqësuese dukagjinase për bujarinë, fisnikërinë e shpirtit, harmoninë e humanizmin njerëzor. Të gjitha këto virtyte, Mëhilli do i shfaqte denjësisht që në moshën e fëmijërisë, madje do i bënte ato pronë të përhershme të karakterit të tij. Shkollën 8-vjeçare e mbaroi në fshatin e lindjes me rezultate shumë të mira. Që nga viti 1966 filloi të organizohej me detyra të ndryshme në Partinë e asaj kohe, dhe në segmentet e Pushtetit vendor. Shërbimin e detyrueshëm ushtarak e mbaroi në Tiranë përgjatë viteve 1966-1968. Gjatë periudhës së shërbimit

ushtarak kreu funksionin e Shefit të Zyrës. Në vitin 1969, Mëhilli shkoi me punë Hidrocentralin e Vau-Dejsit. Përkrah punës së përkushtuar në hidrocentral, përfundoi edhe Shkollën e Mesme Mekanike, pas se cilës krye me shumë profesionalizëm zanatin e saldatorit në hidrocentral. Në vitin 1973 kthehet në Toplanë me detyra të rëndësishme në Partinë në Pushtet, detyra të cilat i kreu me shumë sens njerëzor dhe aftësi administruese, ç’ka vërtetohet edhe nga respekti që pati për të mbarë komuniteti i Toplanës. Në vitin 1977, caktohet si Përgjegjës Sektori në Ndreaj-Shosh. Në këtë periudhë shkëlqeu si kuadër i respektuar, i dashur me kooperativistët, liberal deri në kufijtë e mundshëm që lejonte koha. Mhilli u martua me Mirën. Një mësuese e dalluar ndër vite, dhe e mirënjohur për kontributin e dhënë në fushën e arsimit. Krijuan familjen e tyre me katër vajza e dy djem, të cilët i shkolluan e i edukuan me virtytet e shëndosha të tabanit familjar. Sot, tri vajza dhe një djalë punojnë e jetojnë në Itali. Mëhilli ishte djali i Kolë

Balës, vëllai i Gjergjit, Martinut e Franit, të gjithë me një begrund shembullor në jetë. Në vitin 1990, Mëhilli fillon punën në Fermën e Torovicës. Atje stabilizohet me familje dhe ndërton një jetë të mirë

dhe shumë harmonike me banorët e Torovicës, gjë e cila u dëshmuar me pjesëmarrjen masive të tyre në ceremoninë e varrimit. Pas një sëmundje disa mujore, me 14 Dhjetor 2017 e humbi betejën me sëmundjen e rëndë. Ndoshta kjo ishte e vetmja betejë e humbur përgjatë jetës së tij! Ndarja e tij nga jeta, pikëlloi vëllezërit, gruan e fëmijët e tij. Me pikëllim e mësuan ndarjen e tij nga jeta edhe miqtë, shokët, ish kolegët, komuniteti i Toplanës, Torovicës e më gjerë, kjo e dëshmuar në përcjelljen masive në ditën e “Lamtumirës së fundit”. Familjarët falënderojnë të gjithë pjesëmarrësit që i ngushëlluan për humbjen e dhimbshme të njeriut të tyre të dashur, me shprehjen: “Respektin që na bëtë ua shpërblefshim me gëzime në shtëpia tuaja!”

Lamtumirë njeriu i mirë i kësaj bote! Shpirti të pushoftë në PAQE!

LAZER KODRA

Takimi i degës së Tiranës

Në ditët e para të Janarit 2018, me datën 6 janar, Shoqata Atdhetare "Dukagjini" Dega e Tiranës, organizoj një takim me kryesinë e kësaj dege. Për veprimtarinë e kësaj dege në vitin që kaloi dhe çfarë synojmë të bëhet në vitin 2018, foli kryetari degës për Tiranën z. Zef Bari.

Për veprimtarinë arritjet e vitit 2017 dhe programin e plotë të vitit 2018 foli Kryetari i Shoqatës z. Ndue Sanaj. Ai vlerësoj shumë veprimtarinë të Shoqatës në vitin 2017, që kulmuan dhe me dekorimin "Dukagjini Nderi i Kombit". Viti 2018 theksoj z. Sanaj është viti i 15 vjetorit të themelimit të Shoqatës, por dhe viti i zgjedhjeve në shoqatë. Në këtë vit duhet punuar për shtim të anëtarësisë, do punohet më shumë në drejtim të promovimit të vlerave eko-turistike të Dukagjinit në tërësi dhe Thethi në veçanti. Kërkohen të

realizohen botime të karakterit historik dhe kulturor në shërbim të njohjes dhe promovimit të vlerave të zonës. Në këtë drejtim studiuesi Mark Palnikaj i ftuar në takim vuri në dukje se ka shumë fakte e dokumente historik që në arkivat, kryesisht italiane për Pultin e vjetër dhe Dukagjinin e sotëm.

Pati diskutime nga anëtarët e kryesisë për të mbështetur dhe organizuar më shumë veprimtarinë në Tiranë, për më shumë mundësi financiare, për të paguar kuotat dhe për të zgjeruar anëtarësinë, etj.

Në fund të takimit u dhanë dhe disa tituj nderi, si Mirënjohje për anëtare të shoqatës të Degës në Tiranë.

Gjon Fierza

Edhe "Tajlanda e Shqipërisë" jepet me koncension. H/C-i 100 milion USD mbi lumin Shalës

Shumë turiste vendas e të huaj kanë pare vitet e fundit bukurin natyrore të lumit të Shalës duke e përcjellë në rrjetin social si një bukuri e rralle e krahasuar me Tajlandën. Duke u nisur edhe nga artikulli i botuar nga miku im, Prel Milani, në nr. 169 të gazetës "Dukagjini", me titull "A duhet të ndërtohet po a jo H/C mbi lumin Shalës". Tashmë ka një projekt konkret me tri kompani fitues të pa dëgjuar nga bashkësia e Dukagjinit të shpallura nga Ministria e Energjetikës dhe Industrisë.

H/C-i mbi lumin Shalë, 100 milion USD

Ministria e Energjisë dhe Industrisë beri me dije se ka shpallur fituesit e konvencionit për hidrocentralin mbi lumen e Shalës. Referua vlerës së investimit, por dhe fuqisë së instaluar duket se kemi të bëjmë me një nga hidrocentralet më të mëdhenj në vend. Kompania fituese është një bashkim i përkohshëm i shoqërive "Cinar-San Hafriyat Nakliyat InsaatTurizmSanayi Ve Ticaret LTD.STI", SHALA Energy PLC dhe Falak Properties LLC". Të dhënat për Hidrocentralin-Fuqia e instaluar e përcaktuar me prurjen lloga-

ritëse parashikon që të jete 83 450 KË, me një prodhim të energjisë elektrike rreth 321,465,632 KËH. Vlera e Fee-se koncensione të ofertuar është 2.1% (6, 750, 778 kËh), kurse koha e zbatimit të punimeve 36 muaj. Vlera pa TVSH është 11, 239, 204, 263 Leke. Interes për shfrytëzim hidroenergetike është për ujërat e lumit të Shalës, midis kuotave 486 metra mbi nivelin e detit deri në 176 metra mbi nivelin e detit, i cili bie, se është niveli digës së hidrocentralit të Komanit. Duke pare pak të dhëna të publikuar rezulton se themelet dhe ndërtimi i digës do të jete ku bashkohet lumi i Shalës me Liqenin e Komanit, ku mbaron Lesniqia nen Plepa deri në lartësinë 486 metra mbi nivelin e detit. Pra, duke mos pasur njohuri në fushën e ndërtimit, por një përvojë në pushtetin lokal e OJQ mendoj se, njohe mirë këtë terren dhe nga përvoja ime si pjese e banorëve, që janë dëmtuar nga ndërtimi i H/c Vau i Dejës e Komani.

Do të jete me interes për banoret e Dukagjinit.

Cilat janë përfitimet dhe pasojat nga ky projekt?

Interesi më i madhe është ndërtimi i rrugës së makinës, e cila është kushti i

pare për instalimin e makinerisë së rreme, me te cilat do te punohet ne këtë objekt. Për këtë duhet rruge me standarde. Në të cilën zone do të ndërtohet rruga e makinës për tek vepra ku unë mendoj se do të ketë dy variante: Rruga Koman-Qarret-Arre-Kishe-Klllogjen-Kajvalle, që i përket fshatrave Temal-Dushman, e cila është projektuar nga Projekti Adriatik-Alpe, apo varianti i rrugës ekzistuese Prekal-Kire-Mali i Shoshit-Bregu i Lumit. Për mendimin time përfitues do të jene banoret vetëm në shtrimin me asfalt të rrugës, ku zona merr një zhvillim të shpejte dhe një gjallëri të fshatrave të braktisura. Nga ndërtimi i kësaj vepre energjetike do të përgatitemi të përjetojmë këto ane negative: - Dëmtimi i plazhit në Nën Plepa, si vendi me i frekuentuar në tre vjetet e fundit, ku bashkohet lumi i Shalës me Drinin. - Dëmtimi i kullotës për rritjen e bletës nga ndotja e ambientit për shkak të punimeve.- Zhdukja e trofës tipike pikaloshë e Shalës. - Dy vitet e para pas ndërtimit do ndihen "tërmete", tronditje të tokës nga stabilizimi i ujërave në humnerat e shpellave. - Shfrytëzimi i pyllit pa kriter në drurët shekullor. -Dhe ana më negative është se, banoret ku preken

nga ndërtimi i H/C nuk gëzojnë pronësi për pronën, të cilët jetojnë me shekuj duke derdhur shume djerse e gjake. Duke u nisur nga mungesa e tapisë kompanitë e ndërtimit nuk ribursojne asnjë dëme, ku fitues mbeten vetëm "ministtrat", që japin lejet e ndërtimit.

Duke ju referuar dëmeve të shkaktuara nga ndërtimi i H/C Vau i Dejës e Komanit asnjë banore nuk ka përfituar shpërbllim përveç disa familjeve të transferuar nga fshati Gushte, sot godina e H/C Koman dhe disa familje nga fshati Kishe-Arre, të strehuara në Rrëza të Bushatit. Por nga ndërtimi i H/C mbi lumin e Shalës ka shume ane pozitive. që për hire të së vërtetës nuk ka sipërfaqe toke are e banesa, që do të largohen, por do të jete një përfitim në lidhjet mes fshatrave të Shoshit nëpërmjet lundrimit. Kështu, do të ringjallen dukshëm fshatrat e Mollës dhe fshati Brashte së bashku me bjeshkët e Toplanes, të cilat do të jene tepër të lakmueshme për turizmin malore dhe shfrytëzimi i bimësisë e kullotave të pa shfrytëzuar deri më sot. Ndërtimi i liqenit të ri do të krijoj një udhëtim komod me mjete lundruese dhe një mundësi e madhe shtimit të peshkut në liqenin që do të krijohet. Duke kenë të bashkuar të gjithë banoret, në një mendim do të jene përfitues para kompanive që shpresoj të mos jene fantazma, por serioze.

Përgatiti Zef Nika, Bruksel

MALI I SHOSHIT, KARTOLINA E TURIZMIT DIMËROR

"Shqipëria është plot me male, male ka edhe Tirana. Edhe në Dajt bie bore, por asnjë mal në Shqipëri, nuk është më atraktiv dhe më i përshtatshëm për zhvillimin e turizmit dimëror sesa Mali i Shoshit", më fliste me pasion këtë fillim viti një miku im malësor i këtyre anëve. Për të kapur këto maja, mund të ndjekësh rrugët nëpër mal, të hapura dikur nga ndërmarrjet e sharrave.

Ato kanë krijuar labirinte të shumta, mjaft të përshtatshme për shëtitje në dëborë, jo vetëm për kategorinë e turistëve të ecjeve malore, por për të gjitha moshat. Rrëpirja jo të rrezikshme, të përshtatshme për pista të vogla skijimi. Ish-sektori

i sharrave, por edhe livadhe të tjera për kampingje verore e dimërore e njësi të tjera akomoduese e shërbyese.

Prani të shumta të kafshëve dhe shpendëve të egër, shtojnë kuriozitetin e vizitorit. Bora e pranishme deri në 6 muaj dhe rruga asnjëherë e bllokuar për kohë të gjatë, mundësojnë veprimtarite turistike në këtë zonë. Por, është një rrugë më e shkurtër për në këto lartësi të bukura, ajo që kalon për Luginën e bukur të Kirit, rruga që çon në dy krahinat legjendare Shosh

e Shalë, me atraksione turistike të shumta e të mrekullueshme dhe rruga tjetër që të nxjerr në Theth, por që shpesh bëhet e vështirë nga bora e Qafë T'Thores. Është 12 km rrugë që nuk është trajtuar akoma.

Rapsodi dhe vet historia i ka kënduar këtij vendi të bukur e me tradita që tashmë po tërheq vëmendjen e vizitorëve aventurierë të lartësive.

Për këto male mblue me bore / Shala në shekuj ka kenë Orë / N'daç për vepra e n'daç me fjalë / Dukagjini nis prej n'Shalë...

Investimet private dhe futja e kësaj zone në axhendën turistike të vendit, po sjellin zhvillimin e një turizmi të qëndrueshëm në Shalë e Shosh. Kullat e moçme si kështjella prej guri, në themel të tyre ngul fort tradita, mikpritja, besa e burrnia, monumentet e shumta kulturore, historike e natyrore, flora dhe fauna tepër e pasur, bëjnë që Dukagjini të jetë thesar i atraksioneve

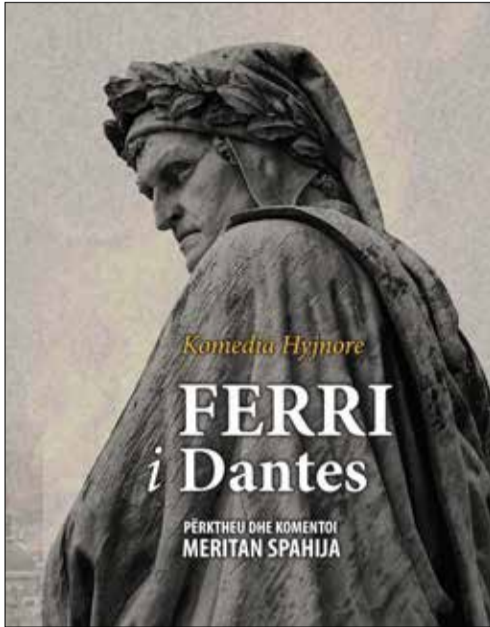
turistike aq shumë të kërkuara nga dashamirësit e turizmit malorë vendas e të huaj.

Me iniciativë individuale, atje sot, ka një bujtinë, e cila përbën një shpresë që në pranverën e ardhshme do të pasohet edhe nga të tjera, dhe njëkohësisht, është një thirrje e fuqishme për mbështetje nga organizmat shtetërore dhe shoqatat vendase e të huaja. Janë disa kulla tradicionale malësore që tashmë janë kthyer në bujtina pritëse për vizitorët e çdo stine. Investimet e disa prej banorëve vendas si Pal Binoshaj, për ta zhvilluar ekonominë e tyre në fushën e turizmit duke kthyer kullat në mikpritëset e para të turistëve, prej në Qafë të Ndermanjës, Nderlysa, në Qafë të Agrit e deri në Mal të Shoshit.

Edhe pistat e skive në këto shpate pothuajse janë gati, ato veç duhen sistemuar dhe trajtuar si të tilla.

Ndoc Mulaj, Nikolla Lena

Një nga kryeveprat ma të mëdha krijue nga njerëzimi, përsëri në gjuhën shqipe: KOMEDIA HYJNORE.

Dy fjalë për përkthyesin

Përkthimi i ri vjen nga penda e Meritan Spahisë. Prandaj na duket e arsyeshme t'ju njohim, në fillim, me përkthyesin, i cili na krijoi një mundësi të re, për ta lexue "Komedinë" në gjuhën shqipe. I lindun në Shkodër, më 1967, vijoi Liceun artistik "Prenkë Jakova", në degën e Skulpturës e u diplomue në Universitetin Luigj Gurakuqi, në degën e Gjuhë-Letërsisë. Mësues në fshatin Tamarë (1990-1991) së pari, sot anëtar i Departamentit të Gjeografisë, në Universitetin e Shkodrës "Luigj Gurakuqi", ku, më 2014 gjithashtu mbrojti gradën Masteri Shkencor në *Studime të Thellueme në Gjuhësi*. Flet e shkruen italisht, frëngjisht e anglisht. Doemos, ma mirë se të gjitha, shqip, në të dy dialektet.

Njihet si autor tregimesh [Luleshtrydhet (2002); "Vegimet e fundit" (2016)], romanesh ["Vegimet e një dite me shi" (2004), "Alegoria e një historie të vërtetë" (2007)], e përkthimesh [pjesë të cenzurueme të romanit "Të Mjerët", të Viktor Hygo, revista "Orana"]. Së shpejti do të shohë dritën e shtypit "Ferrri" i tij, por edhe përmbledhja me tregime "Monolog me vetveten" dhe rrëfimi "Enea iku i fundit".

Komedia, thirrje e një njeriu drejtue njerëzimit

Ky, jetëshkrimi i përkthyesit, në të cilin nuk gjejmë asnjë pikë të dukshme takimi me jetën e Dantes: shtegtar i vetmuem, gjithnjë i shqetë, që bredh larg vendlindjes e edhe shuhet larg saj. Megjithatë, një shtytje tejet të fuqishme duhet ta ketë pasë përkthyesi, kur mori pendën e ia hyni një pune tepër të vështirë: përkthimit të Komedisë: sintezë e thellë e jetës, transfuzion i plotë e i përkryem i një krijese të kësaj bote në materien e amshueme të artit, vepër që e josh fuqimisht shpirtin njerëzor me shtegtue, gjithnjë në shoqni të Poetit, në tri mbretnitë e përtejme. Me marrë udhën kah universaliteti i ndjenjave e ideve, viseve e lugjeve të verba, veseve e virtyteve, sendeve të nëntokës e rretheve të qiellës, në bisedë të vazhdueshme me Zotin.

Komedia ngjall kureshtje, ankth, hap horizonte në shpirtin e njeriut që e lexon, tue kërkue e tue gjetë në të, vetveten. Sepse secili e lexon në mënyrën e vet.

Komedia asht thirrje e një njeriu, drejtue njerëzimit, botës së njohun e të panjohun, atyne që janë e që do të vijnë. Asht udhë, që të çon te caku i sigurt. Prijëse për të zbulue vetveten deri në hone e deri në kupë të qiellës. Për të zbritë në fund të shpirtit, për të hy në viset e pafundme të intelektit e në afshin e fesë - privilegj i Dantes - i cili i prin përkthyesit e, doemos edhe lexuesit, në një shtegtim personal pastrues e shembues.

Art i pashoq

Shtegtim i realizuem me një art të fuqishëm, të pashoq në letrat europiane, me një gjuhë, që i përngjet detit pa fund, herë të qetë - e herë me valë malore, me kreshta shkumbe e me dridhje, që të përshkojnë si korrent elektrik. Gja që krijon vështirësi gati të pakapërcyeshme për përkthyesin.

Nga tre Kantikët për bamës të Komedisë Hyjnore, "Ferrri", Kantiku i parë, i kryem nga përkthyesi i ri, asht ma i njohuni e ma i lexuemi, sepse asht ma i pasuni me episode plastike e ma pranë natyrës sonë njerëzore. Pa harrue se të paraprin e të përgatit për të marrë të përpjetën kah Parrizi e për të kremtue lutjen përfundimtare:

*«Vergine Madre, figlia del tuo figlio,
umile e alta più che creatura,
termine fisso d'eterno consiglio,*

*tu se' colei che l'umana natura
nobilitasti sì, che 'l suo fattore
non disdegnò di farsì sua fattura.*

*Nanë virgjineshë, ti bija e tand bir,
mbi çdo krijesë e prunjtë e madhështore,
nga kshilli i amshuem cak i vendosun mirë,*

*ti je ajo, që natyrën njerzore
e ngrite aq, sa vetë krijuesi unji
me u ba krijesë e saj s'e pat për kore. ¹*

Nuk asht, prandaj, aspak e lehtë të përkthehet kjo vepër, me "stil dantesk" e karakteristika që gjermanët i quejtën "*starke Verdichtung*" - "*Poetifikim i fuqishëm*" i pashterrshëm. Aftësi për ta pa gjithçka me sytë e mendjes, që i shndërron si me magji, përmbajtje e formë - në tingull e dritë. Asnjë poet tjetër nuk ka mbërrijë në këtë naltësi, në të cilën njerëzorja shkrihet me hyjnoren. E gjithë kjo, tue përdorë një gjuhë të thjeshtë, krejt të zakonshme, fare pranë me atë që flitej: gjuhën e popullit, shumë të pasun me shprehje frazeologjike. Në dialektin toskan, e folme fiorentine e nanës, që shumë shpejt do të vehej në themel të italishtes letrare. Këtë rrugë ndjek pak a shumë edhe përkthyesi. Ndonëse tue përdorë një dialekt të mohuem, për arsye jashtëgjuhësore.

Dante, shok udhe me lexuesin

Këtu nisin pikat e takimit të Poetit me përkthyesin e lexuesin. Dante, i huej në dhe të vet, viktimë e hakmarrjeve politike, i detyruem të ravgojë larg Firences, deri në thellësitë e përtej vorrit, ka shumë të përbashkëta me një mori njerëzish, që enden edhe sot pa gjetë paqë, në kërkim të

vetvetes e të një caku të sigurt, larg pshtjelimeve të pështira të politikës, prijësit e së cilës ka për t'i gjetë shpesh ndër rrethe të Ferrit. E kemi shok udhe, pra. Ashtu si do ta kemi pranë në përpjekjen për ta vlerësue madhësinë e pakrahasueshme, në qiellin e jetës shpirtnore, nëse përkthyesi i ri do ta vijojë shtegtimin mbas Dantes, deri në Kangën e fundit të Parrizit, që mbyllet me tercinën kuptimplotë:

*A l'alta fantasia qui mancò possa;
ma già volgeva il mio disio e 'l velle,
sì come rota ch'igualmente è mossa,*

l'amor che move il sole e l'altre stelle.

*Së lartës fantazi iu pre fuqija;
dëshirën, tash, vullnetin tim vazhdueshëm
sillte, si rrotë nën shtytje t'najhtë Dashnija,*

që lëviz diell e yj të vezullueshëm. ¹

Dy fjalë për formën

Mjeti i parë, që duhej përdorë, ishte pa dyshim gjuha. E përkthyesi zgjodhi si gjuhë përkthimi një gegnishte, që tingëlton thjesht shqip, në kuptimin përgjithësues të kësaj fjale. Ashtu si vijoi të tingëllojë italisht, dialekti fiorentin i Komedisë. U përpoq, kështu, t'i përshtatet gjuhës së Dantes, tue u bazue në gjuhën e folun e amtare, me përdorim të një mori regjisttrash linguistikë, me çkujdesje, hir, harmoni e përqendrim mbi shprehjet e përditshme, me fjalë e batuta pak a shumë të rafinueme. E për të hapë edhe horizonte të reja sintaktike e leksikore, pa përjashtue format ma të gjalla, agresive e popullore.

E kjo asht edhe një prej meritave të Meritan Spahisë i cili, përveç kësaj, rrejti besnikisht edhe tercinën danteske, që nuk asht thjesht element i formës, por edhe e kryesisht, i përmbajtjes.

Tercina danteske

Kujtojmë se përkthyesit e shumtë, që u morën me Komedinë, u ndeshën në pengesën, nganjëherë të pakapërcyeshme, të tercinës danteske. Atëherë shumë prej tyne u detyruen ta zëvendësojnë herë me katrene e herë me rrëfimin në prozë të kësaj vepre thellësisht poetike. Po tercina, e shpikun nga vetë Dante, nuk mund e as nuk duhet prekë. Nuk asht element formal, i dorës së dytë, as aspekt, që ndihmon për të përcaktue ritmin: asht vetë ritmi; madje mund të thohet - vetë Poema. Tercina kompozohet me tre endekasilabe danteske - varg njëmbëdhjetë rroksh, me thekse ritmike te rrokja e dytë, e katërt, e gjashtë, e tetë, e dhetë (2/4/6/8/10), me skemë ABA BCB CDC DED ... UVU VZV Z. Vargu i parë rimon me të tretin, i dyti, me të parin e tercinës pasuese, e kështu me radhë. Rimë zinxhir, që përfundon me një varg, i cili në metrikë njihet me emrin *quinario*, i kompozue nga pesë rrokje. Kjo skemë krijon mundësinë që, kur një stancë apo strofë përfundon, e reja ka lindë tashma, asht aty, në rimën e ndërmjetme. E kush e lexon, me ritmin e saj jambik, ndjen rritjen

e kreshtës së valës së re, që ngrihet menjëherë mbas asaj, e cila asht përplasë tashma në breg. E çka ka ma shumë randësi, kjo formë krejt origjinale danteske - shkrihet plotësisht me idenë e Trinisë Shenjte. Nuk asht pra, kurrsesi formale. Prej saj nuk mund të hiqet dorë.

Përkthyesit të ri iu desh t'i studiojë thellësisht të gjitha këto elemente, e edhe kritikën ma moderne për veprën, gja që pasqyrohet në aparatit tejet të pasun kritik. Nuk u tremb, pra, prej gjithë këtyne valëve me kreshta të frikshme shkumbe. Mori përsipër, nismën e guximshme - ndokush mund ta quejë edhe të çmendun - me e ndihmue Danten t'i thellojë njohunitë e shqipes, që ia patën mësue, para tij, disa mjeshtra të tjerë.

E kjo don me thanë edhe me e vu përsëri gegnishten, mbasi ka përkthue të tanë rathët e Ferrit - në krye të vendit - në sofrën e Parrizit, ku fliten të gjitha gjuhët e gjalla e të vdekuna të njerëzimit!

A duhej përkthye rishtas Komedia?

Nuk asht hera e parë që përkthehet "Komedia". E përkthyen, pjesërisht a tanësisht Luigi Lorecchio (arbërisht), Ernest Koliqi, Martin Camaj, Mark Ndoja, Nikollë Daka, Pashko Gjeçi (përkthime të pjesshme e të plota, gegnisht) dhe Çezar Kurtin (Ferrri, përkthim në gjuhën zyrtare). Prej këndeje, ndokush mund të mendojë se nuk ishte aspak e nevojshme të përkthehej përsëri. Po përvoja e përkthimit na ban me mendue ndryshe!

Së pari, duhet pasë mirë parasysh se përkthimi asht shkencë e, sidomos, art. Mund të realizohet në mënyra të larmishme, tue nisë nga përkthimi interpretues, besnik ndaj ideve, ndjenjave e stilit të autorit, te përkthimi i lirë. E, së dyti, edhe se nuk mjafton të dish gjuhë të hueja, për të sulmue maje kaq të nalta, si kryeveprat botnore në të gjitha fushat e jetës. Sepse duhet edhe talenti. Po aq i madh, sa ai i autorit të veprave, që përkthehen. Kongjenial!

Së fundi, duhet kujtue se Komedia asht përkthye me dheta (anglisht frëngjisht, spanjisht...) e deri me qinda herë (160 herë në gjermanisht) në gjuhë të ndryshme të botës. Në përpjekjen për t'iu afrue sa ma shumë origjinalit, që ka arritë një përkryemje gati të paarritshme nga përkthimi. Ndonëse kjo nuk asht e pamundun. Na e kujtojnë, për shembull, "Rubairat e Omar Khajamit", shqipërueme nga penda gjeniale e Nolit. Për të mos harrue përkthyes të tjerë të mëdhaj: Lasgushin, Dhimitër Paskon, Ernest Koliqin, Don Lazër Shantojën, Henrik Lacen, Petro Zhejin e, ndër ma të mëdhajtë e edhe ma të harruemit, Frano Alkajn.

S'na mbetë tjetër, pra, veç të urojmë t'i shikojmë të përkthye me shumë e shumë herë kryeveprat e letërsisë botnore në gjuhën shqipe. Derisa ndokush të thotë: "*Po kjo asht si - e ndoshta - edhe ma e bukur se origjinali*".

TRINGË DUKAGJINI,
gazetare

¹ Përkthye nga Pashko Gjeçi

Kanga I

Në Kängën I të Kantikut "Ferri" poeti tregon se ka lanë rrugën e drejtë dhe ka mbetë në një pyll të dendun, në kufi të të cilit asht një kodër me shpate të buta. Në buzë të këtij pylli pengohet nga tri bisha. Pikërisht aty takon Virgjilin, i cili i afrohet si udhërrëfyes në një rrugëtim të gjatë e të vështirë.

Koha: e ejte, 7 prill 1300, mbramje.
Vendi: Pylli i dendun e i errët.
Personazhet: Dante, Virgjili.

Në kulmin e udhtisë së kësaj jetë u gjenda mes një pylli zhytë n'errsi
3 se lanë e kisha unë rrugën e drejtë.¹

1 Në kulmin e udhtisë së kësaj jetë... - "Kështu fillon, siç e dinë të gjithë, libri ma i madh i shkruem nga një i krishtenë. Në këtë libër flitet për rrugëtimin në tri mbretitë e vdekjes, përmbushun, falë një hiri të veçantë hyjnor, nga vetë poeti, Dante Aligieri, 'fiorentin nga lindja, por jo nga sjellja', [siç thotë ai për vetveten]. Ky pelegrinazh, alegorikisht tue folë, ka vlerën e një sprove të fortë morale, me qëllim njohës, për cilindo që don me u çlirue nga gjendja e fajit dhe e dëshpërimit, nën peshën e të cilit ndodhet, në mënyrë që të fitojë paqe në këtë copë të shkurtë jete e, në të përjetshmen, lumtuninë marramendëse të pranisë së Perëndisë. Por gjithashtu, ma përgjithësisht, nënkupton itinerarin e gjithë Krishtenimit drejt çlirimit të përbashkët përmes drejtësisë.

Një pyetje e thjeshtë dhe elementare, sa për kuriozitet: Dante, këtë udhëtim në jetën e përtejvorrin, a beson se e ka ba vërtetë, apo asht pikërisht kjo çfarë ai synon që ne të besojmë?! Kjo pyetje nuk ka përgjigje të thjeshta. Mbi këtë libër, janë shkruar qindra e mijra të tjerë. Aty ka pasazhe, vargje, mbiemna, përemna, që për secilin sish na janë ofruar, në vazhden e thuejse shtatë shekujve, një shumësi interpretimesh shpeshherë të papajteshme. Libri në tanësinë e tij asht lexue dhe katalogue si një vizion në ekstazë, si një roman teologjik i një të krishteni, si një epope alegoriko-didaktike, si një përmbledhje njohunish okulte, si një pamflet i koduem i një templari, e tjera, e tjera, por patjetër paditë edhe si herezi, apo shpallë si Shkrim i Shejtë. Prandaj asht legjitim dyshimi se mosvallë, gjithë këto interpretime apo përcaktime, të kenë vendosë mbi 'Komedinë Hyjnore' shtresa a kuptime dytësore, tretësore a ma shumë, të cilat vetë Dante as i ka pasë në mend, sepse s'i ka njohë, a sepse s'mund t'i kuptonte mbase. Por gjithashtu, asht e sigurtë që shumë kuptime, të cilat poeti ka dashtë me na transmetue përmes vargjeve të kësaj poeme, i kemi humbë përgjithmonë. Nga ana tjetër, pretendimi për ta lexue këtë libër siç lexohet një antologji emocionesh lirike, për ta lexue, të themi, ashtu, me zemër, ndoshta asht një pretendim jo realist: edhe zemra, faktikisht, ka huqet e veta e vende ku nuk asht e mundun me hy kollaj. Por, gjithësesi, le të ngushëllohememi, me njëfarë krenarie legjitime, se një italian i ka shkruar për ne italianët këto vargje të pashoqe, një njeri për ne njerëzit, meqenëse, i çmendun siç ishte, besonte në Perëndinë dhe shpresonte tek njerëzit" (V.Sermonti, f.15).

Kanga e parë e këtij kantiku u mendue nga poeti si prolog i gjithë veprës. Ngjarja (në këtë kangë) zhvillohet mbi tokë, në një vend të papërcaktuem dhe ende jo në mbretinë e të vdekunve. Veç në fundin e saj, Dante, tue i shkue mbrapa Virgjilit, ban hapin e parë me hy në botën e përtejme. Në këtë hymje prej 136 vargjes, autori na zbulon personazhet kryesore të Komedisë, që janë: së pari, Perëndia (v.127-129), si ai që, jo vetëm sundon e mbretnon në të gjithë Universin, por vendos drejtësi edhe në vetë Ferrin; së dyti, Virgjili, udhërrëfyesi në dy mbretitë e para të vdekjes, Ferrin e Purgatorin; së treti, Beatrice, si shpirt ma i denjë, që do të jetë udhërrëfyesë në Parajsë; së fundmi, Dante, udhëtar që ka lanë rrugën e drejtë e që përpjetet t'i kthehet asaj përmes këtij udhëtimi fantastik.

Përsa i përket kohës, udhëtimi përkon me vitin 1300, që ishte shpallë vit jubilar nga Papa Bonifaci VIII, me rastin e Pashkëve, Javën e Madhe e nata e së enjtes së 7 prillit, deri të mërkurën, më 13. Në këtë vit Dante mbushte 35 vjeç, moshë e cila për të përbante, jo vetëm mesin e jetës njerëzore, por edhe kulmin e fuqisë dhe pjekunisë, çka edhe asht theksue në vargun e parë. "Për sa i përket vendit, bahet fjalë për një vis të papërcaktuem gjeografikisht, por gjithësesi diku pranë malit të Sionit, në Jeruzalem. Nga pikëpamja alegorike, e dimë se ky pyll i egër, thuk, pa fund e cak, i tillë sa asht e vështirë të rrëfëhet, sepse veç kujtimi për të, e mbush me frikë e trishtit, përfaqëson një periudhë të turbullt e të palumtun të jetës së autorit e, gjithashtu, periudhën e përmbyesjes së rendit institucional e të degradimit moral në Firence, Itali dhe botën e krishtenë" (V.Sermonti, f.18).

së kësaj jetë - Dante, nuk po flet për mesin e jetës së tij, thjeshtë sepse ai s'e di se sa do të jetojë, por e ka fjalën për mesin e jetës njerëzore, moshën rreth 35 vjeçare. Për të caktue (por jo në mënyrë absolute) kufijtë e jetës së njeriut, ai duket se mbështetet në Psalmin 90/89 (v.10), ku thuhet: "Ditët e viteve tona shkojnë deri në shtatëdhjetë". Gjithashtu, mënyra se si shprehet Dante për nisjen e këtij udhëtimi në botën e të vdekunve, pra në kulmin e jetës njerëzore, gjën paralelizëm interesant tek Isaia 38:10, ku thuhet: "Në kulmin e ditëve të mia do të shkoj në portat e Sheolit [mbretëria e vdekjes për hebrejtë]". Kështu, Dante, në mesin e jetës njerëzore dhe në kulmin e pjekunisë së tij si njeri, si poet e si qytetar me kontribute në Firence, i hyn një udhëtimi i cili, sikur ky të mos ishte pikërisht në këtë kulm, do të ishte i parealizueshëm... (gjithashtu shih shënimin tek K.XV, v.51).

pyll - Përveç kuptimit të parë, pra që Dante asht gjendë në një pyll, ka patjetër edhe një kuptim alegorik. Të gjithë komentuesit janë në një mendje se, tue u nisë nga vargu 5, poeti e ka fjalën për një jetë në mungesë të cilësive shpirtnore, reduktue në atë materiale e fizike, nga e cila, pa një referim në pjekuninë që sjell përvoja, virtyti e morali, asht shumë e thjeshtë me mbetë kurthuëm në një rreth vicioz, nga ku s'ke mundësi të dalësh. Gjithashtu, mendojmë se Dante zgjedh me u endë në një pyll të egër, ashtu siç kanë ba në veprat e tynë poetët e tjerë klasikë e të kohës. Si shembull mund të sjellim Virgjilin i cili, në Eneida, rrethon Avernon (mbretëria e vdekjes për latinët) me një pyll të dendun e të pakalueshëm; si dhe Brunet Latinin (përmendë në Kängën XV), që në Tesoretto na tregon se ka humbë rrugën në një pyll të dendun, ndërsa kthehej nga Spanja.

mes një pylli zhytë n'errsi - Pylli, që alegorikisht përfaqëson mjedisin e njeriut në mëkat, asht i errët, sepse së pari asht pa dritën e arsyes, terratisë nga paditunia e verbët dhe, së dyti, ngaqë mëkati, për të përmbushë veprat e veta, vepron fshehtas (në terr).

Koha në të cilën shkruen Dante, asht e karakterizue fort nga ndikimi i katolicizmit në të gjitha fushat e jetës, prandaj, që të kuptojmë se ç'thotë poeti, duhet të shpjegojmë së pari se ç'mendon ai. Ndaj na duket me vend t'i trajtojmë këto aspekte të karakterit fetar, teologjik a biblik, simbas rastit.

se lanë e kisha unë rrugën e drejtë - Bahet fjalë për rrugën kryesore, që të çon në cak. Por, në kuptimin alegorik, Dante rrefen se ka lanë rrugën e drejtë e pa mëkat, gjë për të cilën do të qortohet edhe nga Beatrice në Purgatori XXX (v.121). Në original: la diritta via era smarrita. Komentuesit e vjetër

Ah, t' thuesh si ishte, sa kam vështirsi,
ky pyll i egër, thuk, pa fund e cak,
6 sa, kur kujtohem, frikën ma përtri.²

sugjerojnë se fjala smarrita duhet kuptue lanë e jo humbë: "Jo e humbun asht [rruga], sepse për kë ka ra në vese e kthen në virtyt, kjo do të thotë se ai e ka ditë, por qëllimshëm lanë e ka atë" (Landini). "Kjo rrugë... nuk humbet... sepse ai që don, prap mund ta rimarrë, ndërsa asht ende në këtë jetë" (Bokaço). Që të kuptojmë se çfarë thotë poeti, asht e nevojshme të dimë nga vjen e ç'do të thotë kjo fjalë. Fjalori etimologjik (etimo.it) shpjegon se asht pjesore e smarrire (part.pass. smarrito) e vjen nga latinishtja marrire (s - pjesëz përforcuese) që, ndër të tjera, do të thotë: me humbë rrugën, rrobën, ndjenjat, kurajon, kujtesën, arsyes përkohësisht; me ngatërrue një rrugë me një tjetër etj.. Nga e njajta fjalë latine vjen edhe frëngia esmarrire, që do të thotë me humbë rrugën, ndërsa moderna marrire, me u dëshpëruar për zgjedhjen e gabueme. Tue u nisë nga forma fonetike, por sidomos nga ngjashmënia kuptimore, supozojmë se edhe shqipja marri,-a duhet të ketë ardhë nga i njajti burim, por, ashtu si frëngia moderne, tue anue në një prej kuptimeve të modelit marrire. Si duket, derivati shqip ka anue në kuptimin me humbë arsyes përkohësisht, në lidhje me një zgjedhje a vendim.

Kështu, lëteralisht duhet të kuptojmë se Dante thotë që ka humbë tashma rrugën në atë pyll të errët, nuk e shikon ma atë e, në këtë mënyrë, nuk mund të drejtohet andej nga dëshiron. Ndërsa, tue iu rrefue komentuesve të cituem ma nalt, të cilët si duket kanë parasysh kuptimin alegorik të asaj që kërkon të na thotë poeti, duhet kuptue se ai ka lanë rrugën e drejtë.

Mendojmë se aspak kontradiktë nuk ka mes kuptimit lëteral dhe atij alegorik të sugjeruem nga komentuesit, mbasi Dante rrefen se e ka lanë rrugën e drejtë vetëdijshëm, ndaj asht në gjendje mëkati, por, kur ka dashtë të rikthejë në të drejtën, atë nuk e sheh ma, sepse dalngadalë e përditë, pa e kuptue, njeriu i largohet rrugës së drejtë, aq sa nuk mund ta gjeje ma kur ndergjegjesohet të kthejë tek ajo. Pra, Dantes i ka ikë prej syve Rruga e drejtë, sepse asht marrie në mëkat, pra, në një periudhë të caktueme të jetës së tij, vetëdijshëm e ka këmbye të drejtën me të padrejtën, vetëdijshëm ka zgjedhë me ba jetë prej

I hidhët ish, sa vdekja më veç pak;
por, t' mirës që kam gjetë me i ba lavdim,
9 me rend rrëfëj të gjithë ç'kam ndeshë përçark.³
Nuk di të them si mbeta n'tij kurthim,
kaq fort mbërthye m'kish gjumi e der n'atë pikë,
12 sa rrugën e vërtetë e lashë n'harrim.⁴

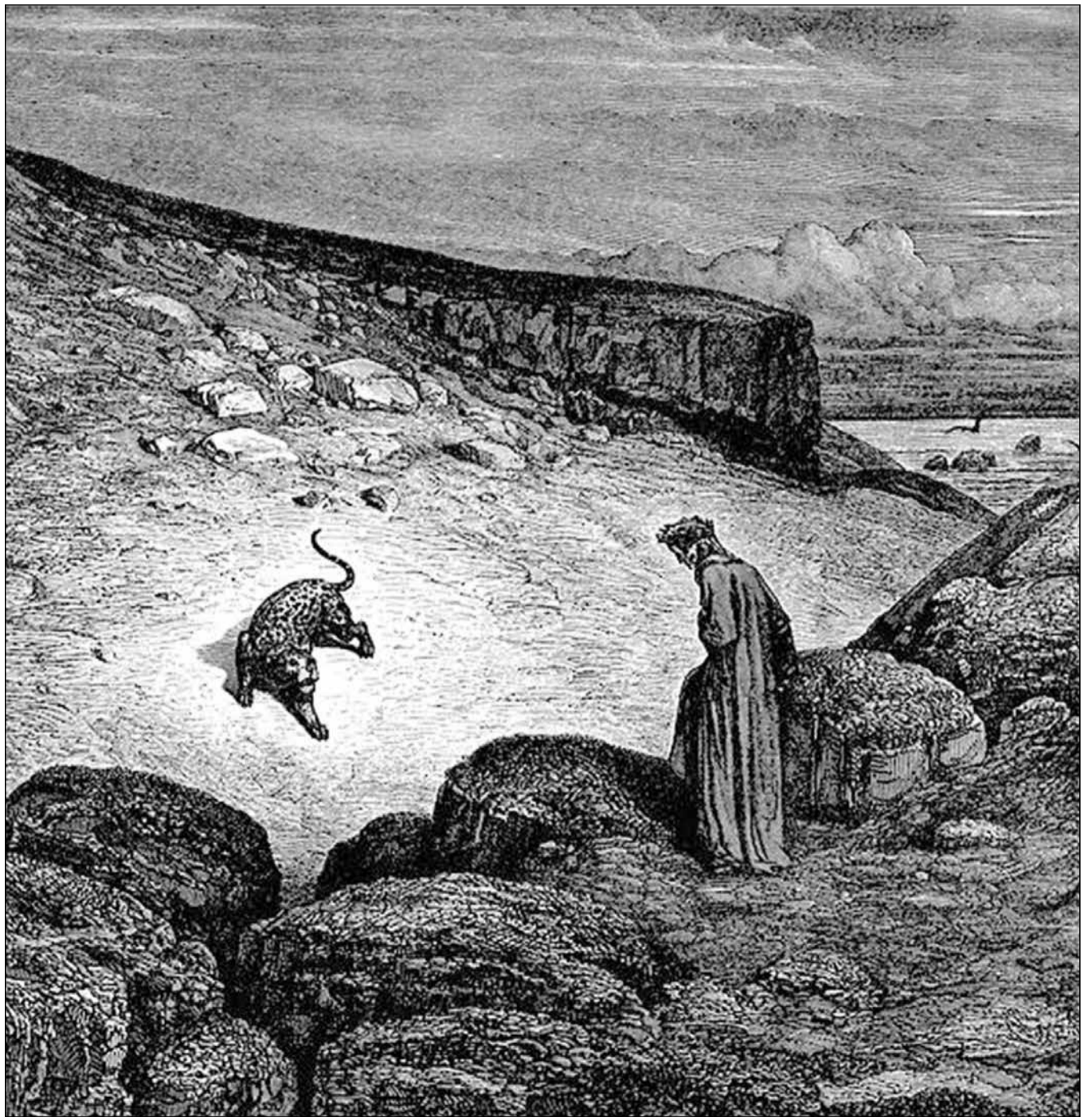
Perëndisë (K.III, v.95-96) që të drejtojë Danten, tue e ndihmue të kapërcejë çdo vështirësi, pikërisht atëherë kur s'e pret, në mes të mëkati, kur ka braktisë çdo virtyt. Gjithë këtë tmerr (gjendja në atë pyll mëkati), tashma mrekullisht e pa meritë të veten kapërcejë, kur e sjell ndër mend, ia përtërin frikën... Ai nuk do të kishte dashtë kurrë ma të gjendej në atë pyll, të ishte i zhytë në mëkat...

Ah... - Këtë formë eksklamative do ta ndeshim shpesh në poemë, çka asht shejë kujtimi i poetit, ndërsa rrefën për tmerret që ka pa e mundimin që ka heqë përgjatë atij rrugëtimi. Gjithashtu, ky asht shej emocional, që vendos theksin në çastin e tensionit kulmor dramatik.

3 I hidhët ish, sa vdekja më veç pak - Një gjendje e tillë, zhytë në mëkat, si pasojë e braktisjes së çdo virtyti me vlerë morale e hyjnore, shkakton një idhësi aq të madhe, saqë vetëm përjetimi shpirtnor që të jep vdekja mund ta konkurojë. Braktisja që i ban Dante rrugës së drejtë sjell për të rrezikun e humbjes përgjithmonë të dritës së Hirit, sjell rrezikun me u ba viktimë e zgjedhjes së tij, jetës mëkatore në terr (në gabim / për këtë fjalë, shih shënimin tek Kanga II, v.1), sjell rrezikun e të qenit në kushtet e një vdekje shpirtnore.

por... - Por... në mesin e këtij pylli të errët, në çastin kur po shkonte përkundër rrugës së drejtë, kur arsyeshëm nuk mund të pritët, Dante provon mëshirën e Perëndisë, i cili asht në gjendje të shndërrojë përvojën negative në mësim. Pikërisht për të na tregue se sa i mrekullueshëm asht Hiri i Tij, përgatitet të na rrëfëjë udhëtimin në jetën e përtejme.

me rend rrëfëj të gjithë ç'kam ndeshë përçark - Këto vështirësi, para së gjithash, janë pengesat përfaqësue nga tri bishat, jo vetë Ferri. Këto tri bisha përfaqësojnë tri mëkatet kryesore të njeriut: papërmbajtshmënia, dhuna dhe mashtrimi (shih skemën në fillim të këtij vëllimi). Ferri asht rrezultati i pengimit të njeriut në këto pengesë-bisha.

mëkatari, për çka, me anë të këtyne vargjeve, rrefen se asht pendue. Tue u nisë nga ky kandvështrim, për ne vargu ka kuptimin që kemi pasqyruar në përkthim, në përputhje me kuptimin që i kanë dhanë komentuesit e vjetër, por, çka asht edhe ma e randësishme, tue u mbështetë nga konteksti, në atë që vetë poeti pohon ma poshtë (v.12): la verace via abbandonai - rrugën e vërtetë e lashë n'harrim (braktisja).

2 Ah... frikën ma përtri - Kjo tercinë fillon me një thirrmore të fuqishëm, gjë që paralajmëron vuetjen e madhe që njeriu ndjen kur gjendet në këtë mjedis. Mandej vijmë me radhë cilësitë e këtij pylli: i egër - pa praninë e njeriut e pa asnjë ndërhyrje të tij për kultivim; thuk (i dendun) - ku bima harliset pandalshëm; pa fund e cak - pra, e pamundun për t'u kapërcejë. Ky pyll simbolizon jetën e lëshueme në dorë të mëkati, ku ajo asht në gjendje të egër dhe e pakultivue nga normat që rregullojnë jetën në bashkësi; jeta e njeriut në gjendje të tillë, prodhon thukët mëkat, mbasi një mëkat bahet rrugë për një mëkat tjetër; gjithashtu, një jetë e tillë e mbrapshtë asht pa fund e cak, nëse Hiri i Perëndisë nuk ndërhyr në jetën e njeriut, për ta ndryshue atë e për ta kthye në Rrugën e Vërtetë... (v.12). Në mbështetje të kësaj e përshtat fabulës që po zhvillohet, Dante, pikërisht në mes të këtij pylli, në mes të vështirësisë, pa pasë kurrsi mundësi me dalë vetë prej saj, do të takojë Virgjilin, i cili ka mandat prej vetë

4 Nuk di të them... e lashë n'harrim - Asht e vështirë për njeriun me rrëfye se si gjendet në mëkat, sepse ditë mbas dite, vigjilencia ndaj parimeve morale mpihet e nuk e merr vesh si përfundon në atë pyll, egërsia dhe dendësia e të cilit e qet në harrim Rrugën e Drejtë. Edhe në Bibël jeta larg Perëndisë na paraqitet si një gjendje gjumi: "Tanimë erdhi ora të zgjohemi nga gjumi, sepse shpëtimi ynë është më afër se kur besuam" (Romakëve 13:11); "Prandaj Shkrimi thotë: 'Zgjuhu, ti që fle..., dhe Krishti do të shndrisë mbi ty'" (Efezianëve 5:14).

Në rrafshin filozofik, etika aristoteliane, që në këtë aspekt asht përçafue edhe nga Toma i Akuinin, nuk pranon që njeriu, si qenie inteligjente, me dashje bahet pjesë e së Keqes a, të themi, mëkatar. Për ta, ai e zgjedh të Keqen gabimisht, tue e marrë për të Mirë, pra, i marruëm (smarrito - lanë rrugën) prej territ (mendja ngathë nga gjumi i mëkati) merr këtë rrugë. Mirëpo, tue iu rrefue vargut 12 (rrugën e vërtetë e lashë n'harrim - la verace via abandonai), themi se Dante nuk asht në një mendje me Aristotelin e, rrjedhimisht, me Tomas Akuinin, sepse në këtë varg ai rrefen se e ka braktisë a lanë në harrim rrugën e vërtetë, tue e ditë se ajo asht e vërteta, për t'u lëshue në rrugën e mëkati. Mirëpo, në Bibël thuhet: "Nuk ka asnjëri të drejtë, as edhe një. [...] Të gjithë kanë dalë nga udha e tij, [...] nuk ka asnjë që

Mandej, sa mora prej aty me ikë,
drejt kodrës, ku mbaronte ajo luginë,
15 që zemrën m'kish bâ varrë e mbushë me frikë,⁵
i ngrita sytë e i pashë ato pjerrinë
prej dritës së Planetit krejt stolisë,
18 që n'shteg të duhun gjithë njerzisë u prin.⁶
Ë veç at'herë pak frika m'ka braktisë,
që thellë në lug të zemrës m'kishte zgjatë
21 gjithë natës, që kalova lemerisë.⁷

◀ *të bëjë të mirën, as edhe një. [...] Me gjuhët e tyre kanë thurur mashtrime, ka helm gjarpërinjsh në buzët e tyre; goja e tyre është plot mallkim dhe hidhësi; këmbët e tyre janë të shpejta për të derdhur gjak*" (Romakëve 3:10-18; krahaso gjithashtu Romakëve 7:14-24; Predikuesi 7:20, Fjalët e Urta 20:9). Nga sa thotë Dante në këto vargje, mendojmë se ai asht në sintoni me konceptin biblik, se njeriu shtyhet vetëdijshëm drejt të Keqes, meqenëse asht në natyrën e tij mëkatore kjo kahje dhe, pa ndërhyrjen shpëtimtare të Hirit të Perëndisë, ai asht i humbun përfundimisht dhe pa asnjë mundësi të kthehet në rrugën e drejtë me anë të arsyes a vullnetit. Mendojmë se poeti, pikërisht paraqitjen e këtij Hiri shpëtuës të Perëndisë ka objektiv në këtë Komedi e cila, fillon në mënyrë tragjike (me gjendjen e dëshpërue dhe të pashpresë të njeriut) dhe mbaron me lumtunimin (përmes ndërhyrjes shpëtuës të Tij). Në këtë kandvështrimi mund të kuptojmë ma mirë vargjet 8-9.

Kështu, figura e njeriut që asht orientue gabim në pyllin e dendun të mëkatit, me këtë tercinë plotësohet dhe kthjellohet. Pyllit të zi i korrespondon gjendja mëkatore e njeriut, që terron mendjen. Në tercinën në vazhdim, Dante rrëfen se ka ardhë në vënd dhe don me heqë dorë nga rruget e gabueme, tue zgjedhë atë në dritën e Perëndisë, ku nuk ka mundësi gabimi (krahaso v.17-18).

Por ajo çfarë ai zbulon, asht se nuk mjafton vetëm dëshira e mirë për të dalë nga gjendja ku asht (nga mëkati), pa ndihmën e Perëndisë. Dështimi i Dantes (që në këtë rast përfaqëson çdo njeri) para tri bishave asht konfirmimi se ai asht i pafuqishëm për t'iu kthye rrugës së drejtë, sado që dëshiron.

n'atë pikë - Në origjinal: *a quel punto*, në atë pikë të jetës, në atë kohë, vakt. Alegorikisht poeti rrëfen për vetveten që në atë pikë, vakt të jetës, lëshohet në mëkat e shmanget nga rruget e drejtë.

rrugën e vërtetë - Rruget që të çon tek Perëndia, që asht përmendë edhe ma nalt (v.3). Për një të krishtenë rruget e drejtë, e vërtetë, asht rruget standarde dhe e vlerave hyjnore: *"Një qortim i rëndë pret atë që braktis rrugën e drejtë"* (Fjalët e Urta 15:10); *"Njeriu që largohet nga rruget e maturisë ka për të banuar në kuvendin e të vdekurve"* (Fjalët e Urta 21:16).

5 Mandej - Tani kemi hy në një tjetër temë, atë të kodrës ndriçue nga dielli, që i kundërvihet pyllit të errët. Në kushtet e trishtueshme njerëzore deri tash përshkruet, shfaqet mundësia e shpërsës.

drejt kodrës - Ashtu, i gjendun në pikë të hallit, i mbërthym dhe i neveritun nga një jetë mbushë me mëkat, Dante sheh një kodër. Në traditën biblike, ndër të tjera, mali/kodra asht e lidhun me praninë e Perëndisë dhe me shfaqjen e Tij. Në mënyrë të veçantë Sioni asht mali që Perëndia ka zgjedhë ma vendosë praninë e Tij përmes tempullit. Për këtë arsye psalmisti shpreh: *"O Zot, kush do të banojë në çadrën tënde? Kush do të banojë në malin tënd të shenjtë?"* (Psalmi 15:1, shih gjithashtu Psalmi 48:1-2, Psalmi 68:16). Kodra rrahë nga rrezet e diellit, që asht pastërtia dhe vërtetësia e Perëndisë, në kontrast me jetën në mëkat që zhvillohet në terr e fshehtësi. Kështu, mbasi ka pa kodrën, me forcat e veta Dante ban përpjekje për t'iu ngjitur në të. Këtë e ban për të shpëtue nga pasojat që sjell mëkati për individin.

6 i ngrita sytë - Si asht endë për një kohë në pyll, tue u përkushtue gjanave të kësaj bote, që kanë vlerë të përkohshme, e si ka konstatue në ta kotësi, Dante (njeriu) ngre sytë drejt naltësive qiellore e të përzjetshme. Me këtë gjest bahet e dukshme nevoja për t'iu kthye në rrugë të drejtë, për të fillue një jetë të re, tue braktisë të gabueme, që ka rezultue kaq e damshme në jetën e tij. Duket se ky varg asht rindërtue mbi vargun 1 të Psalmi 123: *"Drejt teje i ngre sytë e mi, drejt teje që je ulur në qiejtë"*. Naltësia e kodrës thërret shikimin dhe një përmasë të re, që pikërisht përmes kësaj naltësie simbolizon shpërsën për shpëtimim, bahet tashma landë për t'iu shpalosë në gjithë poemën.

ato pjerrinë / prej dritës së Planetit krejt stolisë - Pjerrinë / perifraksim për shpatet, pjesët e sipërme të të cilave të parat ndriçohen nga drita e mëngjesit. Dante krijon këtë paisazh me theksue naltësinë e kodrës, që menjëherë rrahë nga rrezet e diellit alegorik, Perëndisë, prej të cilave nuk kanë mundësi të ndriten e të ngrohen ata që nuk janë aty. Ora e hershme e nadjes, mbushë me dritë e ngrohtësi të largët, asht sheja e parë që gjanat fillojnë të sillen për mbarë (krahaso v.41-43). Ajo dritë që sheh në majë të kodrës, e ngrohtësia që ajo premon, asht një përgjigje pozitive për vështrimin nevojtar drejt saj ngritun nalt.

Planetin - Dielli asht konsiderue planet, sepse, simbas sistemit tolemaik, ai sillet rreth Tokës, ashtu si gjithë planetet e tjerë, mbasi ajo mendohej të ishte në qendër të Universit. Përfigurimi i Perëndisë me Diellin, që përban një karakteristikë për letërsinë e krishtenë të kohës, asht i pranishëm në të gjithë Komedinë. Kështu, pa bujë e pa zhurmë, prania e padukshme, por konkrete, e Perëndisë bahet pjesë e poemës.

Pylli, kodra dhe dielli (planeti), përfigurojnë simbolikisht, në një paisazh të vetëm, tri mbretitë që Dante do të përshkojë në udhëtimin e tij. **Pylli** simbolizon gjendjen e panatyrshme të njeriut, atë në mëkat, Ferrin; **kodra**, gjendjen e një lumtunie të natyrshme të njeriut, Purgatorin (në majë të tij, që asht mal/kodër, gjendet Parajsja tokësore); **dielli**, prap, një gjendje të panatyrshme për njeriun, Parajsën, por të një kahjeje krejt të përkundër nga e para, mbasi shpirtinat aty janë në praninë të Perëndisë.

që n'shteg të duhun gjithë njerzisë u prin - Njerëzve të tjerë, pra çdo njeriu që kërkon rrugën e drejtë. Vërejmë në këtë varg se edhe për të tjerët asht i domosdoshëm Hiri shpëtuës, orientues, paqutes i Perëndisë. Asht interesant fakti që Dante asht i vetëdijshëm se edhe për ata që kërkojnë Rrugën e Drejtë, atë e marrin orientue nga drita e Perëndisë, jo nga dija apo mirësia e tyne, që për njeriun, simbas Biblës, nuk asht kurr vetëmjaftuese. Kështu, në këtë paisazh inkurajues e që të mbush me shpërsë, çka poeti e thotë qartazi ma poshtë (v.41-42), Perëndia na shfaqet si burimi i çdo mirësie, krejt përkundër Satanit, që ai do na e rrëfejë në Kangën XXXIV, si burim i çdo ligësie: *"N'pastë qenë i bukur; aq sa ç'asht shëmtue, / dhe n'hy kërcnizht pau atin Perëndi, / nga ai mbrapshit veç pritë me burue"* (v.35-36).

7 E veç at'herë... - Shfaqja e kodrës dhe e atyne rrezeve që ndrisin majën e saj dhe që arrijnë të davarisin disi terrin në buzë të pyllit, alegorikisht tue e ba të pranishëm Perëndinë ndërsa njeriu asht ende në mëkat, përfaqëson dëshirën për një fillim të ri, një kthesë të njeriut drejt Rrugës së Drejtë, që shndërrohet në pikë referimi, në një ndezje shpërsë, e cila qetëson kështu ankthin që ka mbërthye shpirtin e udhëtarit, shndërrue në skllav të mëkatit e tmerrue pasojës së tij.

gjithë natës - Dante asht sjellë për të tanë natën e gjatë në atë pyll, pa mundësi me gjetë rrugën e daljes. Vetëm kur rrezet e diellit e kanë ndriçue, ai ka mundësi me pa rrugëdaljen. Ndërsa ban një jetë mëkatore e në terrin që të mpin mendjen dhe arsyen, asht e pamundun me gjetë rrugën e shërimit, ndaj dhe *koha e endjes* asht e pafundme, *sa nata* vetë, e cila do të ishte e përzjetshme, sikur *dielli* të mos dalë, çka simbolizon praninë dhe ndërhyrjen e Perëndisë në jetën e njeriut, edhe në *netët* ma të gjata të tij.

Si ai që lodhjes s'tepërt frymë dihatë,
me t'dalë prej detit, vrapin pa pushue,
24 kthen kryet me pa, rrezikun si tuj matë,
ashtu dhe shpirti im, që s'kish t'ndalue,
mbas kthehej, si me sy tuj matë atë shteg,
27 që gjallë njeri andej s'la me kalue.⁸
Dhe, si paksa e çlodha trupin n'breg,
rimora udhën për zallishte t'shkretë,
30 tuj mshâ ma poshtë m'atë kambë që trollin prek.⁹
Por, sa gatitë kam qenë me u ngjitur përpjetë,
një lonzë e shkathët fort dhe e shpejtë hatâ,
33 që me gëzof të larmë mbulue që krejt,¹⁰
e që prej meje heqë dy sytë s'i ka,
aq shumë m'iu gjet pengesë kjo bishë mizore,
36 sa kokën ktheja, tjetër shteg me pa.¹¹

8 ashtu dhe shpirti im - Shëmbëlltura që Dante zgjedh për të na e sjellë sa ma të gjallë gjendjen e tij fizike dhe emocionale, asht e pashoqe. Ashtu si ai që lufton me valët e detit e mbas shumë mundimesh arrin të shohë bregun e, mandej, ndërsa dihat nga lodhja, kthen kryet mbrapa e shikon prej nga ku doli, si tue mos e besue se ka shpëtue, kështu Dante, si ka ardhë në buzë të pyllit, i qetësuem sadopak nga rrezja e diellit që ka depërtue deri tek ai, kthen kryet mbrapa e sheh, a thue se don me rimatë rrezikun nëpër të cilin kaloi, çka nuk mund të bahet me sy, por veç me lodhje e dërmim fizik. Kjo figurë na sjell përpara Danten përmbytë nga deti i mëkatit, në luftën dihatëse kundër dallgëve të pasioneve mishnore; në luftën ku mposhtet çdo njeri nëse do të mungonte Hiri i Perëndisë, të cilin Dante e lëvdun në fillim të kësaj kange (v.8).

që s'kish t'ndalue - Trupi i ndalun, shpirti në ikje prej tmerrit: nuk i besohet se ka shpëtue, ndaj i duket se vrapon ende. Kjo asht pika kulmore e frazës, shtri në dy tercina, çka theksohet me *ikte trazue*. Qysh në këtë kangë të parë, mund të vihet re rrëtimi i thellë dhe i imët në shpirtin njerëzor nga ana e poetit, çka asht një karakteristikë për të.

atë shteg - Pyllin e alegorikisht jetën mëkatore, prej të cilës poeti ban përpjekje me ikë.

që gjallë njeri andej s'la me kalue - Benvenuti jep dy interpretime të mundshme për këtë varg: *"I pari: të gjithë njerëzit, pa dallim, që përfshihen në mëkat, vdesin shpirtënisht; i dyti: asnjë i gjallë nuk ka arritë të shmangë plotësisht jetën mëkatore, ... sepse edhe i drejti mëkaton shtatë herë"*. Ndërsa për Butin vargu ka vlerë hiperbolike. Mendojmë se vargu po na thotë se askush, që ende ka mish e gjak, nuk mund të kalojë nga pylli i mëkatit në pjerrinë e ndriçue të kodrës. Kështu, askush, pa forcën çliruese të Hirit të Perëndisë, nuk mund të arrijë të kalojë nga *pylli në kodër*, nga *mëkati në pafajësi*. E themi këtë, meqenëse qëllimi i Komedisë asht pikërisht ky: me tregue mirësinë e Perëndisë, Hirin e tij, në ditën ma të keqe të njeriut, mbytyun e zhytun në mbrapshtinë e mëkatit, çka rrëfëhet qartazi në vargjet 8-9.

9 tuj mshâ ma poshtë m'atë kambë që trollin prek - Përveç këtij kuptimi të parë, hershëm komentuesit, në këtë varg janë përpjekë më dallue kuptime alegorike. Simbas shumë prej tyne, kamba që ka qëndrue ma poshtë e që asht edhe ma e qëndrueshme, mbasi mbështetet në tokë, i bie të simbolozojë kahjen e dëshirave të njeriut drejt gjanave tokësore e me vlerë të përkohshme, ndërsa ajo që përparon e synon për ma nalt, e pasigurtë dhe hezituese, që simbolizon paqëndrueshësinë e tij në një jetë që synon standarde të nalta.

"Ky varg duket se nuk gjen përputhje absolute me përvojën reale. Edhe nëse ecë në një të përpjetë, gjithësi je i shtërnguem të peshoh herë në një kambë e herë në një tjetër e, atë ku mbështetesh, e ke gjithmonë ma poshtë; edhe ndërsa ecë në fushë, kamba e ndalun asht gjithmonë ma poshtë. Kështu, tue mos pasë përputhje absolute, ky varg ngjan se fsheh kuptimin e vet alegorik mbas një tjetri kuptimi alegorik. Në Francë, ku thuret rrjeti hekurudhor me atë rrugor, ka një tabelë që lajmëron: 'Attention! Un train peut en cacher un autre' [Kujdes! Një tren mund të fshehë një tjetër]. Alegoritë nuk janë ma pak të rrezikshme se trenat. Tërheqim vëmendjen për kujdes të veçantë, sidomos në fillimin e një udhëtimi të pafundmë si ky, e të përipiqemi, në qoftë sadopak e mundun, t'i qëndrojmë fabulës" (V.Sermonti, fq.22).

10 Por, sa gatitë kam qenë me u ngjitur përpjetë - Por, sapo... Shprehje mjaft e shpeshte që ndeshet tek Dante, me të cilën ai shërbehet për të futë një ngjarje të papritun: në fakt një figurë e re papritmas hyn në skenë. Në vargjet 13-30 ka një shtensionim të personazhit: paisazhi tashma i zbutun nga drita e diellit, maja e kodrës që shkëlqen nga rrezatimi, i japin atij një lloj qetësie. Disa sintagma, si *frika pak më ka braktisë* (v.19), *për pak trupin çlodha në zallishte* (v.29), tregojnë këtë qetësi, edhe se të përkohshme. Pikërisht kjo qetësi, ballas çfarë menjëherë do të ndodhë, të cilën poeti na e rrëfen përmes kësaj tercine që fillon me *Por, sapo...*, transmeton frikë, madje ma të madhe se e maparshmjia. Gjithë çfarë, asht në përputhje të drejtpërdrejtë me realitetin e krishtenë: nuk mund të dalësh nga jeta mëkatore me forcat e tua, pa ndihmën e Hirit të Perëndisë...

përpjetë - Drejt kodrës, Rrugës së Drejtë, e cila shkëlqehet nga rrezet e diellit. **lonzë** - Asht e para prej tri bishave që e pengon Danten t'iu ngjitur kodrës. Së bashku me luanin dhe ulkojën (që do i ndeshim ma vonë), përfaqëson pengesat që çdo njeri duhet të kapërcëjë për të marrë shpëtimin. E këto pengesa janë: *dëshira seksuale*, apo tanësia e pasioneve mishnore (lonza - që çon në *pangopsh-mëni* - grupi i parë i mëkatarëve), *krenaria* (luani - që çon në *kreni* e kjo në *dhunë* - grupi i dytë i mëkatarëve) dhe *lakmia* (ulkoja - që çon në *mashtim* - grupi i tretë i mëkatarëve të Ferrit dantesk). Të tria së bashku, janë baza e çdo mëkati. *"Sepse gjithçka që është në botë, lakmia e mishit, lakmia e syve dhe krenaria e jetës, nuk vjen nga Ati, por nga bota"* (1 Gjoni 2:16).

Sepse asht një qenie legjendare, e krijueme nga gojëdhanat popullore të rrëfimeve të kohës e sepse nuk ka depërtue në rrëfimet tona, nuk e kemi pa të arsyeshme me e përkthye me tjetër, por veçse ta lamë ashtu siç e ka quejtë Dante. Asht një lloj felini femërin, fort mizore, që shpesh e gjejmë të ndërzet me luanin e që asht vazhdimisht e etun për seps. Për këtë, nga të gjithë komentuesit, asht gjetë i arsyeshëm shpjegimi se Dante krejt me vend e ka pa përfaqësimin e etjes seksuale të njeriut në këtë kafshë-sajesë.

Në përkthimet e tjera, e ndeshim emnue me *leopard*, *panterë* e deri edhe *rreqebull*. Gjithashtu, edhe në gjuhët e tjera e gjejmë me *leopard a panterë*. Por, për arsyet që thamë ma nalt, pra të qenit e saj shumë larg këtyne specieve, kemi pëlqye ta sjellim me *lonzë*. Nëse argumenti asht se Dante na sjell këtu një leopard, mbasi *bishën e tij* e ka ndërteu mbështetë mbi Zbulesa 13:1-2, aty shohim se nuk kemi të bajmë me një leopard mirfilli, por gjithashtu me një sajësë: *"Bisha që pashë i ngjante një leopardi; këmbët e saj ishin si të ariut dhe goja e si ajo e luanit"*. Kështu, meqenëse edhe në këtë referim të supozuem kemi të bajmë me një sajësë, e quejmë me vend që këtë *felin* ta thërësim me emnin që Dante i ka dhanë: *lonzë*.

e shkathët... e shpejtë - Attribute që i shkojnë për shtat dëshirës seksuale. **me gëzof të larmë** - Mendohej se lonza kishte lëkurë të larmët, por nuk thuhet me saktësi se ishte e larmët me pika (si e leopardit) apo me vija (si e tigrit).

11 kokën ktheja... - Dante rrëfen se ishte i kërcënuem nga *kjo bishë*, që e pengon të dalë nga pylli e të ngjitet në kodër. Me anë të kësaj simbolike na thuhet se lufta ma e ashpër e ma e vështirë asht ajo kundër vetvetes, kundër

Qe heret, agu doli në bregore,
dhe dielli sa po ngrihej n'atë yjsi,
39 që ish me të kur kjo dashni hyjnore¹²
n'lëvizje s'parit vu kto bukurí;
prandaj m'dhanë zemër sa me gjetë trimninë
42 t'përballem me atë bishë gëzoflarmi,¹³
i hershmi ag dhe fort e ambla stinë;
por, sa fillue kish frika të m'largohej,
një si luan kam pa, sa m'shtiu harmoninë.¹⁴
45 Ë kishte gjasen se nga unë drejtohej,
me krye përpjetë gjámonte úje tharë,
aq sa dhe ajri dukej se dridhohej.¹⁵
48 Mandej nj' ulkojë, që prej lakmish gjithfarë
ngjasonte e ngarkue n' thatësinë e saj
51 e që shumë njerëz shtyu n'mjeri t'paparë,¹⁶
në pikë të zorit m'qiti e në váj,
me tmerrin kallë turijsh të përgjakumë,
54 sa humba shpresën për me u ngjitur në majë.¹⁷
Si ai që pasunisë i gzoheh shumë,
por kur vjen vakti t'gjithë me e humbun sak,
57 s'i mbetet tjetër, veç n'trishti lëshumë,¹⁸

dëshirave ma të forta a pasioneve ma të zjarra (jo vetëm seksuale). Kështu, tue e gjetë të vështirë me u përballoe me të, ai rrëfen se ishte në kufinin e dorëzimit, pamjaftueshmënisë për ta përballoe.

12 Qe heret - Jo rastësisht na jepën disa hollësi për rrethanat kohore: ishte nadje herët, 8 prill 1300, e Premte e javës së Shenjtë. Kjo asht e dhana e parë. **dielli sa po ngrihej n'atë yjsi** - E dhana e dytë kohore: Dielli ishte ngjitur në Yjësinë e Dashit, çka të kujton se asht Pranverë, kohë kur mendohej se Perëndia ka krijuë trupat qiellore, Diellin e yjet.

13 kto bukurí - Yjet, kështu janë quejtë nga poeti edhe në fundin e Kangës XXXIV (v.137). Për bashkëkohësit, yjet nuk kishin dritë të vetën, por refleksionin atë Diellit. Mendohej se ata ishin të lëvizshëm dhe të palëvizshëm, por gjithësi me një ndikim të madh në jetën njerëzore.

m'dhanë zemër sa me gjetë trimninë - Do të kishte mbetë enigëm për ne, jo shpresa, por trimnia e Dantes përballë Lonzës, po të mos na jepeshin detaje ma të hollësishme në Kangën XVI (v.106-108) mbi ballafaqimin e tij me Lonzën. Aty thuhet se, mbasi ka marrë zemër nga rrethanat (agu i ditës së re, stina e pranverës), asht ndeshë me te e ka tentue ta lidhë madje me rrypin që mbante në brez. Në sensin alegorik, Dante rrëfen se ka ba përpjekje t'iu rezistojë nxitjeve të tija mishnore (dobësisë seksuale, etj., përgjithsisht *papërmbytshmënisë*).

14 i hershmi ag dhe fort e ambla stinë - Kështu pra, meqenëse asht e premtë e Javës së Shenjtë të Pashkës (arsyeja e parë), kohës kur Krishti ka vdeku për mëkatet e njeriut dhe ringjallë dhe, gjithashtu (arsyeja e dytë), meqenëse asht pranverë (*e ambla stinë*), kohë kur dashnia e Perëndisë ka krijuë gjanat ma të bukura të Qiellit, Dante ka arsye të mendojë se do ia dalë mbanë mbi Lonzën. Nga ana tjetër, jo vetëm në kandvështrimin alegorik, një diell i qartë mëngjesi, që mbrapa ka lanë një natë të errët e të trazueme, dhe ngrohtësia pranverore mbas acarit të dimnit, të mbushë zemrën me kurajë e të shtyn me mendue se do ia dalësh vështirësisë.

por, ... - Kundërshti që tregon se dy faktorët (*drita e hershme* dhe *e ambla stinë*), i kanë dhanë shpresë se mund t'ia dalë vështirësisë - *lonzës*, por frikën krejtësisht nuk ia kanë heqë. Një mëkat gjeneron një tjetër: mbas felinit të parë, mbi të cilin mendja mund të të thotë se fiton (ndoshta me të drejtë), vjen felini i dytë, edhe ma i rrezikshëm e i tmerrshëm. Nëse mund të mbash nën fre dëshirat e mishit, kush ka mundësi të përmbajë krenarinë?! Me anë të këtij vargu Dante rrëfen se asht e pamundun të dilet nga rrethi vicioz i mëkatit pa Hirin e Perëndisë, të cilit i kushton këtë poemë.

15 E kishte gjasen ... ajri dukej se dridhohej - Ende pa marrë mirë veten nga përbalimi me vështirësinë e parë, përballoe me vështirësi ma të madhe: felini i parë nuk asht asgja para të dytit. Lonza dëshirore, nuk asht asgja krahasue me këtë luan krenar e të dhunshëm. Tashma rreziku i mëkatit nuk i vjen prej jashtë, por prej mbrendë. Tash poeti nuk rrëfen se asht tundue nga një grua e bukur (nga jashtë), por nga brenia (krenaria dhe mendjemadhësia), çka asht edhe ma e vështirë me u mposhtë... Si duket, që në të ri ai ka shijue suksesin me anë të artit të tij, prandaj duhet të jetë ndeshë me këtë lloj *egërsine*, e cila edhe ma fort e mban të zhytun në atë pyll të errët, prej të cilit don me ikë një orë e ma parë. Dy veti përmend poeti (v.46-48), që e bajnë këtë kafshë të llaltarshme: *kryet përpjetë* - e prirun me ba rrënim në prenë e saj; *urie krejt tharë* - kjo kafshë asht e motivueme me ba rrënim në prenë e saj... Le të imagjinojmë me u gjendë përballë një bishë të tillë që, përveçse i ka të gjitha mundësitë me të rrënuë (e fortë), por edhe të gjitha arsyet (e unshme) me e ba këtë. Vetëm kështu kuptojmë se në ç'mënyrë Dante ka vucjtë... krenarinë e vet.

16 nj' ulkojë - Ulkoja: simbol i pangjishmënisë njerëzore, si me pasuni e të mira materiale, ashtu edhe me përmderime. Shumë herë në poemë Dante përdor imazhin e ujkut (apo ulkojës) për të përfaqësue lakminë, vesin ma të shëmtuem që seriozisht ka komprometue, jo vetëm jetën personale të një individi, por shpeshherë edhe institucionet qytetare a kishtarë. Sjellim disa shembuj: *Pluti* - demoni i vendosun si roje në Rrathin IV, atë i kopracisë - *"ujk i mallkuem"* (K.VII, v.8); *Ulkojë e mallkueme* asht riennue kopracia në Purgator (K.XX, v.10).

ngjasonte e ngarkue n' thatësinë e saj - Kjo kundërshti, që na jep imazhin e dëkjaqe njëkohësisht të mbushun dhe të zbrazun, shfaq qartazi gjendjen e lakmitarit që, sa ma shumë të ketë, aq ma shumë vuen me pasë...

shumë njerëz shtyu n'mjeri - Lakmia asht *kafsha* që nuk të len asnjëherë të qetë: ai që nuk ka pasuni, asht gjithmonë i shtymë të mundohet fizikisht të ketë; ai që i ka këto pasuni, edhe se mund të ketë shumë, jeton në skamjë që mos me cënuë çfarë ka. Në të gjitha rastet, lakmia asht *kafsha* ma e pamëshirshme që njeriu ndesh në jetën e tij e që e çon në mjerim; asht plagë e shoqnisë njerëzore, në mos ma e randa. Prandaj Dante, jo vetëm që e ka dënuë ma ashpër lakmitarin në Ferrin e tij e ma thellë futë aty, por e trajton gjanë e gjatë në këtë kangë e mandej në këtë kantik, siç do e shohim.

17 në pikë të zorit... në majë - Joshja ndaj të mirave materiale ban asgja çdo normë morali a çdo parim të krishtenë, tue u ba kështu pengesa kryesore në ngjitjen e të vetmes rrugë të vërtetë, që simbolikisht këtu na asht dhanë me kodrën. Kështu, përballë kësaj vështirësie të tretë edhe ma të madhe, në ndryshim nga lonza, ndaj të cilit *ora e hershme* dhe *stina e ambël* e mbushite me shpresë se do e mundte, Dante duket se asht dorëzue. Jo se heq dorë në *ngjitet në majë*, por tue pa lakminë kërcënuese të ulkojës, nuk shpreson ma se do të mund t'ia afrohet ndopak kodrës. Mesazhi i Dantes vjen i qartë: meqë natyra njerëzore asht e prirun drejt mëkatit, për njeriun asht e pamundun me arritë, jo vetëm shlyemjen, por as shmangien prej tij ndopak. Kështu, mos me qenë Hiri i Perëndisë, që vjen falas e në mënyrë të pameritueme, njeriu asht i dështuem, i humbun.

18 Si ai që... - Për shumicën e komentuesve, kjo shëmbëllturyë u

të tillë m'ka ba me u ndie kjo bishë lye n'gjak
që, tu' u afrue ngadalë, më kallte frikë,
60 më shtynte mbas, ku diell nuk kish aspak.¹⁹
Ndërsa rrëshkisja poshtë e qeshë tuj ikë,
m'u ba se shihja para një aq t'zbehtë,
63 sa heshtjes s'gjatë a thue se ishte fikë.²⁰
Mejherë sa e pashë në atë zallishte t'shkretë,
«Ki mshirë për mue», - kam thirrë, tuj e përbë, -
66 «në qofsh ti shpirt a një njeri i vërtetë!»²¹
M'u gjegj: «Nuk jam njeri, njeri kam lé,
e prindëve të mi lombardë u thonë,
69 Mantovën patën që të dy atdhë.²²
Nën Julin kam pas lindë, edhe se vonë,
në Romë, në kohë t'Augustit kam jetue,
72 kur n'zota t'rremë ish v'u besimi jonë.²³
Poet kam qenë dhe atij i kam këndue,
t'Ankizit bir, ardhë Troje e t'gjatë lundrimi,
75 si Ilioni madhështor qe krejt shkurbue.²⁴
Po ti, përse po kthen n'këtë vend trishtimi?
Përse s'i ngjitesh t'naltit rugëtim,
78 që asht arsye për çfarëdolloj gëzimi?»²⁵

referohet kopracëve, që vuenë humbjen e pasunisë, kur rrota e fatit nuk sillet në favor të tyre. Por, simbas Benvenutoit, Dante këtu ka parasysh falimentimin e tregtarëve të shumtë, mes viteve 1280-1300, rrënimin dramatik i të cilëve i ka lanë gjurmë në kujtesë. Por nuk përjashtohet mundësia të mendohet se e ka fjalën edhe për kumarxhijtë, duke pasqyruar edhe pasazhe të tjera të Komedisë, ku flitet për shkërrydit e pasunisë (K.XIII, v.109 e në vazhdim).

19 **të tillë m'ka ba...** - Kjo bisha e fundit, përkundër shpresës që ushqeu në përballjen me Lonzen (v.37-43), e zhgënjën krejtësisht Danten. Aq sa e ambël iu duk fitorja e pandehun, aq e idhët i del tashti humbja e pashmangshme që përvojoi. Ky mëkat, që simbolikisht përfigurohet me ulkojnë, rrënon jo vetëm jetën e njeriut, por gjithashtu edhe çdo përpjekje për të ba një jetë ma të pastër shpirtore. Çdo përpjekje për të dalë nga pylli i mëkatit, pa heqë dorë nga ky ves, asht një vetëmashtrim, një rrejje e përkohshme që, nuk ka të bëjë me rrujetjen e status quo-së mëkatore, por përkundrazi, të shtyn të futesh prap në pyllin e maparshëm, në mos ma thellë (*aty ku diell nuk ka aspak*) e ku parimet për me ba një jetë të drejtë (çka për kohën e poetit do të thoshte një jetë të krishtenë), qytetare e shoqnore, nuk kanë asnjë shans të zbatohen, për shkak të mungesës së rendit (mungon drita, diell nuk ka aspak).

20 **Ndërsa... qeshë tuj ikë** - Udhëtarin, për shkak të pamundësisë, ka heqë dorë përfundimisht nga rruga e dëshiruar, nga të ngjiturit e kodrës me forcat e veta (*n'sa poshtë rrëshkisja*) dhe, me shtymjen e ulkojës, i asht futë edhe njëherë pyllin (*isha tuj ikë*).

m'u ba se shihja para një... a thue se ishte fikë - Në terrin e këtij pylli, ku dritë nuk ka aspak, Dante nuk asht i sigurt nëse ka pa apo ia asht dukë se ka pa dikë, ndoshta një hije që, nga heshtja e gjatë, ngjet mpakë e fikë... Në vargun 8, Dante na tregon se, në mesin e këtij pylli ka gjetë diçka të dejë për lavdim... Prandaj, për të kuptue se sa e madhe ishte kjo e mirë, na përshkruen përpara vështirësitë që ka ndeshë në këtë pyll... Dhe na radhitë lonzen, luanin e ulkojnë, vështirësia për të kapërcye të cilët e qet në dëshpërim të madh, tue e kthye në terrin e jetës së maparshme. Kështu, në këtë gjendje të dëshpërue, në mos ma shumë se ma parë, kur nuk e pritte, kur kish heqë dorë nga përpjekjet dhe ishte vetëbraktisë në mëkat, i zgjatet një dorë, i jepet një mundësi, përmes një hijeje të zbehtë. Ma vonë do e shohim që asht hije e Virgjilit, poetit të parapëlqyem, që këtu, e kur e dërguem nga Perëndia, vjen për t'iu gjetë ndihmë kur ka ma shumë nevojë e i dërgem nga Perëndia, ma pak. Pikërisht, kjo asht e mira që ka gjetë në mes vështirësisë pa rrugëdalje.

Si do e shohim përgjatë këtij Kantiku, Virgjili përfaqëson arsyen njerëzore, që si një dritë i vjen nga Perëndia për ta drejtue. Në referim të Virgjilit, si Arsyë, alegorikisht thuhet mpakë e fikë nga heshtja e gjatë, sepse Dante-mëkatari (që në këtë poemë nuk asht personazhi-poet, por një njeri i zakonshëm) s'e ka dëgjue zanin e saj, që asht ndriçim për njeriun. Tashti, mbas kaq shumë kohësh që nuk dëgjon një zë të tillë arsyeje, kjo dritë ndërgjegjeje kristiane i vjen e mpakun dhe e fikun, sepse prej një kohe të gjatë ka heqë dorë saj... Le të kujtojmë vargjet 3 dhe 5 të kësaj kange. E kemi theksue edhe ma nalt, kur kemi thanë se ai nuk e ka humbë rrugën e drejtë, por e ka njëanue, e ka braktisë me dashje atë. Ndërsa, po ta shohim nga një këndvështrim tjetër, më realistik dhe joalegorik, të qenit mpakë e fikë i Virgjilit, vjen ngaqë gjendet në mungese të trupit (pra kemi të bajmë me një të vdekun): kanë kalue 1320 vite që ai nuk flet...

21 **në atë zallishte** - Mes pyllit dhe kodrës ka një zallishtë të zhveshun nga bimësia (shih v. 19).

22 **M'u gjegj** - Përgjigjja që merr Dante nga *hija* nuk asht omni, por disa të dhana që atë e çojnë në njohjen e menjëhershme dhe pa aspak padyshim. Le të rradsishim këto të dhana: 1. Prindët e mi qenë nga Lombardia e, ma saktë, nga Mantova; 2. Kam lindë nën Julin (Çezarin), megjithëse vonë... pak para se të vdiste; 3. Kam jetue në Romë, në kohën e të mirit August (konsiderue i miri, si në qeverisjen e Perandorisë, ashtu edhe në jetën private); 4. Kam jetue në kohën e perëndive të rreme, para Krishtit; 5. Isha poet (kjo asht edhe ma e randësishme) e i kam këndue atij, birrit të Ankizit, pra Eneas (jam autori i *Eneidës*) që erdhi nga Troja e shkurbue. Mbas këtyne të dhanave, a thue asht e mundun që Dante të mos njohë kë kë përpara?!

23 **Nën Julin kam pas lindë** - Në origjinal: *sub Iulio*, latinizëm të cilit Virgjili, simbas Dantes, mund mund t'i shpëtojë. Meqenëse në kohën e poetit italishtja ishte ende në proces dhe e foluna e shkrimi zyrtar ishin latinisht (çfarë flitej në popull quhej thjeshtë *vulg jo gjuhë*), asht kuptimplotë për të që, herë mbas herë, të përdorë latinizma. Jo vetëm kaq, por ngaqë prej trugut latin po dilte, përveç vulgut italian, edhe ai francez, Dante përdor francezisma pa fund (në këtë kangë, v.109, për *citta*, kemi *villa*). Por, tue pasqyruar se gjuha jonë asht ku e ku larg me latinishten, nga ç'ishte vulgu italian me të, e kemi pa të arsyeshme të përkthimë fjalën *sub*, meqenëse për lexuesin tonë, trajta latine, nuk përban asnjë efekt kuptimor apo emocional.

n'zota t'rremë - Virgjili, edhe pse vdekë para Krishtit, pra pa pasqyruar mundësi me e njohë doktrinën e tij, dënon tashma besimet pagane, sepse në Limb, shumë pak mbas mbërritjes së tij aty, ka pasqyruar mundësi me pa Krishtin: "*Pak kohë si pata kul mbërrin / një fuqplotë pashë t'vijë ndër këta gjind, / 54 me shëjë fitoresh vull mbi trup të tij*" (K.IV, 53-54).

24 **t'Ankizit bir** - Biri i Ankizit, Enea, hero trojan. Mbas shkurbimit të qytetit të tij, u end gjatë mes detnash (si Uliksi) dhe ma në fund barkoi në brigjet e Lacios ku, si mposht pengesat e banorëve vendas, themeloi dinastinë nga e cila do vinte Perandori ma i madh i Romës, Augusti, i përmendun ma sipër nga Virgjili. Në Kangën II, Dante do të flasë me përndërim (v.16-27) pikërisht për këtë personazh (Enean), që në mënyrë providenciale vendoset në Lacio, ku ma vonë do të ndërtohet Roma, që do bahet seli për trashëgimtarët e ma të madhit Pjetër... (K.II, v.24).

25 **Po ti... për çfarëdolloj gëzimi** - Perifrazim: Pse po kthehesh në pyllin e

«A thue je ti Virgjili, ai burim,
që fjalët të vërshojnë si lum n'pranverë?»
81 - i thashë e kryet kam ulë me përndërim.²⁶
«O ti, i mbarë poetve dritë dhe nder,
dobi po m'sjell dëshira e pamatë,
84 për me studiue gjithë veprën tande t'vlerë.²⁷
Je mjeshtri, shembull n'timen jetë përgjatë,
ti je i vetmi t'cilët e kam n'xanë
87 të bukrin stil, që m'solli aq lëvdatë.²⁸
Shih bishën, që nuk m'len të dal matanë;
m'shpëto prej saj, o dijetar me zë,
90 se gjakun m'ngriu dhe dridhë m'ka mishin t'tanë».²⁹
«Për shtat të shkon një tjetër rrugë me bā»,
- m'u gjegj si m'pa tuj qa e krejt përplotë, -
93 «nëse n'këtë vend nuk don me ndej ti mā:³⁰
sepse kjo bishë, që t'shty me thirrë frikplotë,
nuk len t'kalojë atë shteg kurrnjë të ngratë:
96 e shqyen dhe t'i shpëtojë kush asht e kotë;³¹

mëkatit?! Pse s'i ngjitesh malit të shpëtimit (v.13), që asht çlirim mëkatesh e, për rrjedhojë, burim për çdo lloj gëzimi?!

26 **A thue je ti Virgjili** - Mbas vetëprezantimit të Virgjilit, dy tercina ma nalt, Dante, mbushë me admirim, i ban elozhe poetit, që njëkohësisht asht mësuasi shpirtnor i tij. Ai asht zgjedhë nga Dante si drejtues në udhëtimin përmes Ferrit e Purgatorit, preferue para shumë të ditunve të tjerë të antikitetit klasik, sepse në Mesjetë asht konsiderue si një lajmërues i Krishtit, të thuesh si një lloj profeti pagan, me të cilin Perëndia asht shërbye për të sigurue njerëzimin për ardhjen e Tij. Nga një i tillë interpretim merret shkas ekloga e katërt e tij (lirikë baritore), në të cilën shpallte fillimin e një epoke ndryshe. Në këtë kontekst duhet vlerësue konsiderata e naltë që ka Dante për Virgjilin, shtoji kësaj edhe vlerësimin për kryeveprën e tij, *Eneidën*, model për stilin epik, që do të ishte gjithashtu një kalk, megjithëse në një kontekst pagan, për udhëtimin përmes botës së të vdekunve. Së fundmi, Virgjili ka qenë kënduesi i Perandorisë Universale (Romake), që asht konsiderue si një mbrojtës e paqes në botën e njohun. Dante gjen të pasqyrueme bindjet e tij përmes veprave të Virgjilit dhe mes dy poetëve vërehet një afërsi e qëndrimeve politike: të dy këndues të Perandorisë, por në kohë të ndryshme; të dy të kastiguem nga të najtat vëuejtje. Në Komedi Virgjilit dantesk i jepet një rol përcaktues: asht simbol i arsyes njerëzore, e pa kthejllueme ende nga besimi i krishtenë, që gjithësi ka një rol përcaktues në itinerarin e njeriut drejt shpëtimit që, simbas Dantes, nuk asht punë vetëm e Hirit të Perëndisë, por si një udhëtim me etapa e me shkahtë në të cilin arsyeja ka një rol të randësishëm, megjithëse jo të rendit të parë (kjo i takon vetëm Perëndisë, me anë të Hirit).

Virgjili - Një nga poetët ma të mëdhej latinë, lindë në Andes (sot Pietola), një fshat pranë Mantovës, në vitin 70 pr.K., në një familje që zontonte toka të shumta. Mbas studimeve ne Kremona e Milano, shkoi të thellohej në Romë, por zgjodhi Napolin si qytet ku të banonte. Shkroi *Bukolike* (Blektorale) mes 41 dhe 35 pr.K. dhe *Gjeorgjike* (Bujqësore) në 4 vëllime. Pranoi ftesën e Augustit të ishte poeti i oborrit e të thurte vargje për lavdinë e Romës. Ndërkohë shkroi kryeveprën e tij *Eneida*, nën shembullin e Homerit. Vdiq në Brindizi, në vitin 19 pr.K.

kryet kam ulë me përndërim - Në origjinal: *vergognosa fronte*. Për disa komentues, Dante rrëfen se ka ndie turp përpara mjeshtri, i cili e sheh në kushte të tilla morale. Por kjo fjalë, hershëm, kishte edhe kuptimin *me qëndrue përrulësisht para dikujt, me ulë kryet, me pranue superioritetin e tjetrit, pra përndërim*. Me qenë se Dante gjendet para Virgjilit, për të cilin ma poshtë (v.85-87) rrëfen se e përndëron, kemi preferue të sjellim në përkthimin tonë këtë nuancë kuptimore.

27 **dritë dhe nder** - Virgjili, me poezinë e tij, nderon të qenit poet; me dritën e lavdisë së tij, asht shembull për t'u ndjekë nga gjithë ata që kanë përfaqë këtë mjeshtri.

gjithë veprën - "*Dante flet për tanësinë e veprës së Virgjilit, në veçanti për kryeveprën, Eneidën. Asht e sigurt që Dante njihje gjithashtu Bukoliket, por nuk asht e sigurt nëse njihje edhe Gjeorgjiket*" (Jakomuci, fq.10). Në Kangën XX (v.114), në gojën e Virgjilit Dante do të vendosë këto fjalë: "*kshu ban rrëfim / tragjedia ime - në shumë raste thanë: / e din mirë, lexue e ke fund e fillim*". Faktin që, në një vend si ky, po ndeshet me një poet (dijetar) të cilit ia njeh veprën shumë mirë, asht dobi për Danten, mbasi njohja do të ndikojë shumë në cilësinë e komunikimit.

28 **të bukrin stil** - Stili tragjik, si ai i *Eneidës*, ushtrve nga Dante për të thurë poezi me përmbajtje morale dhe doktrinale. Simbas tij, tre ishin stillet poetike: *tragjik, komik dhe elegjak*. Ndër këta tre, vetëm ai i tragjedisë trajton tema të mëdha (luftë, dashuni, virtyt), dhe konsiderohet si stili *ma i naltë*. Ky stil përfshinte si dramën, ashtu edhe epopenë, por për Danten gjente shkrimje edhe në kangë, gjini ku shumë pak shkëlqenim. Kështu, kalku ma i përshatshëm asht padyshim Virgjili, që për të asht ma i madhi mjeshtr.

29 **dijetar** - Për Danten, që nuk ban përjashtim nga mendësia e epokës së tij, poetët antikë ishin dijetarë, njerëz mbushë me dituni dhe ertësi. Gjithashtu, edhe poezia në vetvete konsiderohet ertësi. Siç do ta shohim edhe në Kangën IV (v.110), Dante quen dijetarë Homerin, Ovidin, Horacin Lukanin. Gjithashtu, në Purgator (XXIII), kështu quen edhe Stacin.

gjakun m'ngriu dhe dridhë m'ka mishin t'tanë - Interesant asht shpjegimi i Bokaços: "*Trupi dridhet kur braktiset nga gjaku, gjë që ndodhë kur zemra ndien frikë të skajshme e, si pasojë, gjaku përgëndrohet në te për ta ngrohë. Për këtë, meqenëse pjesa tjetër e trupit mbetet pa gjak, asht e zbehtë dhe fillon e dridhet*". Kjo tregon se Dante po përshkruen si të jashtëzakonshme frikën që e ka kapë ndërsa asht gjendet përpara ulkojës...

30 **tjetër rrugë me bā** - Virgjili, natyrisht që nuk e këshillon Danten të kthehet mbrapa (madje e ka qortue ma parë për këtë, v.78), por nga ana tjetër, tue e ditë se asht e pamundun me e kalue ulkojnë, edhe se ka autoritetin me hapë çdo rrugë (siç do e shohim në Kangën II), i sugjeron atij një mundësi tjetër. Fakti që Virgjili nuk i drejtohet ulkojës për të hapë rrugën, si Karontit, Plutit, apo qenieve të tjera infernale, asht për t'u veçue. Në rastet përmendë sipër, Virgjili vepron me autoritet, ndërsa këtë radhë, as nuk i drejtohet ndopak asaj bishë *turpëgjakë*. Pse?! Qeniet e tjera, në hymje të rrahtëve, janë demonë dhe, tue qenë të tillë (tundues), janë faktorë të jashtëm. Nisë nga kjo, Virgjili mund të ndërhyjë e të ballafaqohet me ta, mbasi ka autoritetin e Perëndisë. Por në këtë rast ulkoja nuk asht demon, por vetë natyra njerëzore, vetë prirja e njeriut drejt mëkatit e, tue qenë se buron prej brenda tij, gjë në botë nuk mundet me e shmangë nga rruga që ka marrë (me dashje). Kthimi në *Rrugë të Drejtë* asht një proces i gjatë dhe i dhimbshëm. *I gjatë* aq sa njeriu ka nevojë, përmes pësimeve, të ndryshojë mendje; *i dhimbshëm*, sepse atij i duhet të lëshojë copa të tija të mëdha, copa që dhembin. Kështu Virgjili (arsyeja njerëzore), as e merr mundimin me përzënë *bishën*, por vetëm me e drejtue me mençurinë e vet dhe Hirin e Perëndisë përmes kësaj rruge të gjatë e të mundimshme: ndryshimit të bindjeve, ndryshimit të qëndrimit, ndryshimit të *drejtimit*. Nga ky kand vështrimi, rruga e gjatë dhe e mundimshme përmes Ferrit, që sugjeron Virgjili, asht *ma e arsyeshmja*, thjeshtë sepse asht e vetmja e mundshme.

31 **sepse kjo bishë... e shqyen** - Për arsyet që thamë, s'asht e mundun

mbrapshtia e saj nuk ka se si me u matë,
as epsi lakmitar nuk i kolmohet,
99 ma ùnshëm asht kur han sesa barkthatë.³²
Të shumta janë gjallesat, n'çka çiftohet,
e mē të shumtë do jenë, porse për mnerë
102 do e mbyshë *Langoi* kur koha t'plotësohet.³³
As tokë, as kamje Atë s'do e theyejnë një herë,
do jetë plot dije, dashuni, virtyt,
105 e foshnje mbshtjellë do e kenë n'pëllhurë pa vlerë.³⁴
Shpëtue do ketë Itálen, n'vuejtje zhytë,
për t'cilën vdiq Kamila virgjëneshë,
108 Eurialí, Túrní e Nízí n'gjak përmbytë.³⁵
Do ta përzajë atë bishë nga çdo qytezë,
dersa në fund të Ferrit ta dërgojë,
111 bash ku lakmia e parë ka pasë fillesë.³⁶

me iu drejtue kodrës, sepse kjo ulkojë asht pengesa e brendshme e njeriut, asht ai vetë. Për sa njeriu të qëndrojë vetëdijshëm në mëkat e të vetëmbërthet pëlqyeshëm në të, mundësia e shpëtimit asht zero. Përndryshe do të përbante kundërshti: "*s'mund t'falej kush pendue nuk asht i tanë, / t'pendosh e t'dëshirosh nuk asht e mundë, / për shkak të kundërshtisë që kjo përmban*" (K.XXVII, v.118-120). Kështu, përdërisa njeriu të jetë në këtë gjendje, asht i humbun, i shkretuem nga kjo *bishë-mëkat*, çka rezulton fatale për të, sepse automatikisht sjell ndamjen e tij nga Perëndia.

32 **mbrapshtia e saj** - Natyra e ulkojës (lakmisë) asht e tillë: sa ma shumë kënaq dëshirën, aq ma shumë asht e uritun për të tjera... Edhe në *Purgator* (Kanga XX, v.10-12), Dante shpërthen: "*Je e mallkueme, o ulkojë e vjetër, / ma shumë se t'tjerat bisha ke prë / shtye nga uja që s'e pash kund tjetër*". Në këtë tercinë të *Purgatorit*, nënvizojmë se të *tjerat bisha* janë lonza dhe luani, ndeshë ma parë. Dante hakërret kundër këtij vesi që shkatërron njeriun, gjë që pasqyrohet drejtpërdrejt me rrënimin e jetës shoqnore dhe politike. Në *Komedinë Hyjnore*, ky rrënim, asht një prej ankimeve, madje motiveve të thurjes së saj.

33 **Të shumta janë gjallesat...** - Dy janë interpretimet që komentuesit na japin për këtë varg: 1. Lakmia *kurvëron* me shumë njerëz e të shumtë janë viktimat e saj; 2. Lakmia *vepron* në bashkësi me mëkatë të tjera, që të vijë në plotësinë e saj, rrënimin... Pali shprehet për lakminë në letërën e parë dërgue Timoteut (6:10): "*Sepse lakmia për para është rrënia e gjithë të këqijave dhe, për shkak të saj, disa u larguan nga besimi dhe e futën veten e tyre në shumë dhimbje*".

porse për mnerë... kur koha t'plotësohet - Pasazh profetik. Komentuesit nuk shprehen me siguri se për çfarë e ka pasë fjalën poeti.

Langoi - Qen gjuetie. Në këto rreshta duhet kuptue si alegoria e një reformatorit aq shumë të nevojshëm e të shpresuem nga Dante e bashkëkohësit e tij, të bindun se, për të fitue mbi korrupsionin, veset dhe mbrapshtitë (lakmitë) që po mbysin Firencen, duhet një ndërhyrje providenciale, e aftë të rivendosë rendin në një shoqni thellësisht të çoroditun, qoftë në rrethet fetare, qoftë në rrethet politike, çka ka sjellë humbjen e vlerave tradicionale. Për këtë bien dakord të gjithë komentuesit. Por aty ku ndahen ato, asht identifikimi i *Langoi*, për të cilin të vjetrit mendojnë se përfaqëson një përtëritës të Kishës, një freskim ungjillor i lajmërue e që pritej prej kohësh (por që erdhi mbas shumë kohësh...), ndërsa disa më të vonshëm e shohin Langoin si paqutes të situatës politike, si një i tretë, mbi palët. Për sa na përket, kemi ndjekë rrugën e komentuesve të vjetër, të cilët nuk shohin në *Langoi* një personazh historik, por providencial.

34 **As tokë, as kamje Atë s'do e theyejnë** - Në këtë tercinë Dante na tregon se si do (duhet) të jetë ky përtëritës (reformator): 1. *nuk do rrehet nga kamja (pasunia)* - Në natyrë, krejtësisht i kundërti ulkojës dhe, si i tillë, i pakorrupsueshëm me pasuni. Kjo asht një karakteristikë e krishtenë e predikue me nga Krishti dhe fort e zbatueme prej tij, siç na dëshmohet në Ungjill. Pasunia përban lakun e të gjithë atyne që janë të dhanë mbas të mirave materiale e që nuk u përkushtohen aspak shëndetit shpirtnor. Një kualitet i tillë shpirtnor, të qenit i patundueshëm nga pasunia, asht në kontrast të mprehtë me frymën materialiste të kohës së Dantes. Ai asht shumë afër atyne grupeve sociale që kërkojnë ta shohin Kishën të vorfën materialisht (çka e dëshmon në shumë raste përgjatë këtij Kantiku, sidomos në Kangën XIX), si në fillimet e veta, në kohnat apostolule (shek.I) e jo të zhytun në luksin ma verbues, të cilët, shkëlqimi i Solomoniut nuk do i rrinte afër. Këto grupe nuk ia kursenin Kishës kritikë edhe për strukturën hierarkike, një tjetër aspekt që e bante atë të largët nga fillimet e saj e nga modeli i propozuem prej Krishtit, kryesisht me shembullin e vet personal... 2. *plot...* *virtyt* - Langoi do të jetë i priurun drejt vlerave shpirtore, gjë që e ban të ngjashëm me Perëndinë: *dituni, dashuni, virtyt*. Në traditën katolike, me këto cilësi asht veshë figura e Perëndisë në trinitet: dituni (*Biri*), dashuni (*Shpirti shenjt*), virtyt-fuqi (*Ati*). 3. *foshnje do e mbështjellin n'pëllhurë pa vlerë* - Në kohërcë me dy vetitë e naltpërmenduna, pa pasuni dhe tue mos i kërkuete ato, i drejtuem kah vlerat shpirtore e morale, nuk ka asnjë mundësi të jetë një person me origjinë fisnike, por me prejardhje të thjeshtë e pa lavdi. Edhe në këtë rast, Dante jo pa qëllim, na ofron një imazh të Krishtit, pikërisht për arsyet që thamë ma nalt. Siç Ungjilli na dëfton, Jezusi nga Nazareti asht rritë nga një familje krejt e thjeshtë, që jetonte tue punue, lindë jo në sallon luksi si të Herodit (mbretit hebre të kohës), por përkundrazi, në një grazhd (stallë); ngrohë, jo me pelena mëndafshi, por me pëllhurë të thjeshtë (pa vlerë, jo e kushtueshme), shtrua mbi kashten rastësore (në origjinal: *ira felro e felro, ku feltro* - pëllhurë e përfutue me me thurje të leshit, por me rrahje, ngjeshje / hoepilit - *shajak*).

35 **n'vuejtje zhytë...** - Dante, me këtë varg, na shfaq gjendjen e gadishullit, pikërisht brejtë nga korrupsioni që sjell lakmia, nga e cila qenë mbërthye Kishë e Parí. Ai vëren dhe prezanton një gjendje të mjerë për vendin e tij, i cili ka nevojë për shpëtim e pikërisht të llojit të citem ma nalt.

për t'cilën... përmbytë... - Me anë të këtyne personazheve historikë, Dante përpiqet të kujtojë rrugën e dhimbshme, njëkohësisht të lavdishme, që ka përdhje, panoramë që asht në kontrast të dukshëm me atë aktualen, çka poeti padit e qorton pa rreshtë në këtë kantik.

Kamila virgjëneshë - Protagoniste në *Eneida*, bijë e Metabit, mbretit të Privermit, ka luftue kundër Eneut, vra në luftë e sipër nga Arunti (krahaso *Eneida* XI, v.531).

Eurialí... e Nízí - Trojanë, që pas luftës gjetën strehim në gadishullin italik. Miqësinë e ngushtë të të cilëve e rrëfen Virgjili, e cila, falë një fati të përbashkët, do t'i dërgojë së bashku në vdekje, gjatë një sulmi të befasishtëm të kampfushimin e rutulëve (*Eneida* IX, 176-502).

Turní - Mbreti i rutulëve, vra nga Enea (*Eneida* XII, v.887-952). Dante përmend pa dallim, heroj trojanë e latinë, për të tregue në këtë mënyrë se pikërisht bashkimi (mbas shumë luftash e gjakderdhjeje) i trojanëve me latinë vendas asht fara e asaj që do të shkëlqente për gati 2000 vjet, rrezatimi i të cilës ende nuk asht shue, e që do të quhet krenisht *Romë*. Prandaj, nuk asht rastësi që Dante, mjericim aktual, të shkaktuem nga *ulkoja* e lakmisë së pangjishme, kalbëzimin e vlerave të moralit e të besimit, e vë përballë lavdisë së Romës së dikurshme.

36 **Do ta përzajë** - Ka lidhje me *Langoi* (v.102). Ai, me dre-

Prandaj, për t'mirën tande t'këshilloj,
t'më ndjekësh e do jem i joti prij,si,
114 në vendin e përjetshëm do të t'çoj;³⁷
do ndjesh shumë virrje dëshpërue vujtnisë,
do shohësh shpirtina t'lashtë e të munduem,
117 që vdekje t'dytë thërrasin terratisë;³⁸
e ke me pa ata që, n'zjarr t'përvluem,
të knaqun janë, se shpresën t'shkojnë e kanë,
120 kur koha t'vijë, me t'tjerët e bekuem.³⁹
Mes tyne, n'daç t'përpjetën ti me e zanë,
një shpirt ma i dejë se unë tash të drejton:
123 si t'jem largue, me të kam me të lanë;⁴⁰
se Perandori që atje mbretun,
me ligj të t'cilit qeshë në kundërshtí,
126 aty t'përcillesh meje s'dëshiron.⁴¹
Kudo sundon, por ktu ka qeverí,
ktu ka Qytet dhe Fron të Naltësue:
129 o, i lumi ai që zgjidhet pranë t'i rrijë». ⁴²
Dhe unë: «Poet, të jam i përgjërue,
e pashë atë Zot, ku s'pate ti besim,
132 ksaj t'keqe e më, m'ndihmo me iu largue,⁴³

jtësinë dhe me natyrën e tij të pakorrupctue-shme, do t'i shpallë luftë të papajtuesshme ulkojës (lakmisë) e do bajë pikërisht atë çka toka italike ka nevojë, përzaniën e kësaj bishe nga çdo qytezë (kupto: nga Kisha e Politika), e do i kthejë ato në pastërtinë e natyrës së parë. **lakmia e parë** - Aludim për Satanin (apo Luciferin), i pari që ka lakmie madhështinë e Perëndisë dhe që e mbolli këtë ves ndër njerëz. Për ta ilustrue, citojmë nga Kanga XXXIV, v. 34-36 (cit.). Kështu, meqenëse lakmia (ulkoja) ka burimet e veta tek Satani, që asht tashma në Ferr, Langoi - shpëtimtari, aty, tek gjeneruesi i vet, do ta dërgojë këtë bishe të mbrapshtë.

37 Prandaj... do të t'çoj - Tue e pa se asht e pamundun me ba përpara, drejt kodrës me dritë dhe, meqenëse ka vendosë mos me u kthye ma në pyll, Virgjili i propozon dhe njëkohësisht e siguron se rruga ma e mirë për të asht ta ndjekë nëpër një shteg tjetër, përmes vendit të përjetshëm. Në tercinat në vazhdim, Virgjili i përshkruen shkurtimisht Dantes se ç'janë këto vende: Ferr (v.115-117); Purgatori (v.118-120); Parajsja (v.121-129). Ai mendon se një kalim i tillë në mbretinë e vdekjes, do ta bante Danten me reflektue, ndërsa sheh konkretisht mallkimin dhe bekimin, në mënyrë që të heqë dorë prej mëkatit - *pyllit zhytë n'errsi...* Në shënimet ma poshtë do t'i trajtojmë ma imtësisht.

në vendin e përjetshëm - Perifrazim për botën e vdekjes e, meqenëse për Latinët, kulturën e mentalitetin e të cilëve shpeshherë në kantik e përcjell Virgjili, vdekja ishte një mbretni e vetme dhe e përhershme humbeje: i vdekuni konsiderohej i humbun, pavarësisht nga jeta që ka ba. Mendësi e tillë, të tillë të folme prodhon, çka me dashje Dante e vë në gojë të Virgjitit për të ba dallimin, jo veç mes kulturave tashma të largëta, por edhe kontrasteve mes besimit pagan dhe atij të krishtenë.

38 do ndjesh ... terratisë - Në këtë tercinë Virgjili shkurtimisht përshkruen Ferrin, si dhe banorët e tij që, kaq shumë mundohen, saqë dëshpërimisht kërkojnë vdekje të dytë. Asht një gjenialitet poetik kjo gjetje e Dantes! Sa fjalë do të duheshin për të përshkruar mjerrimin në Ferr?! Kaq shkurt, sakt e mjaftueshëm na vjen ky përshkrim: *vdekje t'dytë thërrasin terratisë*. Pikërisht për ngarkesën e tij, ky varg asht ndër më të diskutuemit e të duartrokutunit e Komediës. Komentuesit e hershëm kanë dhanë tri shpjegime të pranueshme. Për Bokaçon, të dënuemit kërkojnë vdekjen e shpirtit, sepse atë të trupit, vdekjen e parë, tashma e kanë provue. Tue pasë edhe t'ndëshur mendojnë se do të shpëtojnë nga vuezjtja. Për Butin, të dënuemit po presin ringjalljen e trupave që do ndodhë në Gjyqin e Fundit, me të cilin do të vijë edhe dënimi i përjetshëm dhe përfundimtar, asgjësimi total (edhe i trupit, edhe i shpirtit). Kështu, në asgjësimin total mbaron edhe vuezjtja e tyne. Sipas Otimit, asht thjesht një shpresë e dëshpërue, që përmes absurdit shpreh vuezjtjen që ata provojnë.

39 ke me pa... me t'tjerët e bekuem - Në këtë tercinë Virgjili përshkruen mbretinë e dytë të vdekjes, Purgatorin, ku banorët, në ndryshim nga ata të Ferrit, njësoj vuezjnë, por kanë atë çfarë nuk kanë të parët, shpresën. Këta shpresojnë që një ditë, mbasi të jenë pastrue mjaftueshëm (Purgator - *purgere* - pastrues), do t'u bashkohen të bekuemve të Parajsës.

n'zjarr t'përvluem - Simbas dijetarëve të lashtë, pastrimi ma i mirë asht me zjarr, sepse ai transformon në mënyrë rranjësore objektin, tue e ndryshue cilësisht. Këtu e ka zanafillën mendimi se, në Purgator, shpirtat pastrohen me anë të zjarrit. Tue e marrë këtë hamendësim për bazë, ka rrjedhë dënimi me djeje në turrë të druve. Si duket, asht mendue kështu për të mirën e qyqarit që digjet i gjallë: të shkojë në mbretinë e Perëndisë drejtpërdrejt, pa pasë nevojë me kalue ma parë në zjarrin pastrues të Purgatorit. Kështu, të bekuemit që digjin mëkatat për së gjalli, mendonin se edhe i dënuemit do i vlerësojë nga Përte (sepse ua kursejnë mundimet e Purgatorit), edhe Perëndia vetë ka me ua ditë për nderë, se po i shkurtrojnë punë (tue eliminue procedurën Purgator)...

40 Mes tyne, n'daç t'përpjetën ti me e zanë - Në vargjet 121-129, Virgjili i përshkruen Dantes mbretinë e tretë, Parajsën, banorët e të cilës janë të lumtun, në prani të Perëndisë. Për arsyt që do të thuhën ma poshtë (v.124-126), me të dalë nga Purgatori, nuk do të jetë Virgjili udhërrëfyesi i Dantes në Parajsë.

një shpirt ma i dejë - Beatriçe do të pasojë Virgjinin në drejtimin e Dantes përmes mbretnisë së tretë, Parajsës. "Dhe alegorikisht na thotë se Arsyeya njerëzore, përfaqësue nga Virgjili, nuk asht e mjaftueshme për me mbërritë në lumtuninë e të shkurtojmeve. Por Beatriçe, që simbolizon në poemë Teologjinë, do ta mësojë Danten të ushtrojë besimin e tij, pikërisht atë që arsyeya njerëzore nuk mund as ta kuptojë, as ta pranojë" (Buti, f.50).

41 se Perandori... në kundërshtí - Virgjili, për sa ishte gjallë, nuk ariti të ketë asnjë informacion për Krishtin e aq ma pak për doktrinën e Tij të shpëtimtimit. Lajmi i mirë asht se Jezus Krishti thotë: "Kush më ka pa mue [kush beson në mue], ka pa Atin [Perëndinë]". Kështu, meqenëse Virgjili ishte herët në kohë, nuk kishte asnjë mundësi ta përmbushte këtë kusht: të besojë në Jezus Krishtin, nuk do të jetë Virgjili udhërrëfyesi i Dantes në Parajsë. **Kundërshtia** e tij në këtë rast asht vetëm mungesë informacioni... Kështu, meqenëse "nuk ka pasë mundësi të shohë Krishtin", nuk ka asnjë mundësi "të shohë Perëndinë". Prandaj nuk mund të jetë në asnjë mënyrë Virgjili udhërrëfyesi i Dantes në Parajsë, ku Perëndia asht i pranishëm.

42 Kudo sundon... - Duket si lojë fjalësh, por Dante flet qartë: të sundosh do të thotë të ushtrosh pushtetin përmes të mandatuemve; të qeverisësh do të thotë të ushtrosh autoritet në mënyrë të drejtpërdrejtë. Bota asht nën sundimin e Perëndisë, pushteti i të cilit i asht mandatet të tretëve, që janë në shërbim të Tij. Por, në Parajsë Ai qeveris drejtpërdrejt.

o, i lumi ai... - Me anë të këtij apostrofi Virgjili ankon të mirën që ka humbë dhe dënimin, që për të (e të gjithë si ai, të cilët do t'i ndeshim në Kangën IV) asht me dëshirue Qiellin, pa shpresue se do ta shohë ndonjëherë (krahoso: për ç'dëshirojmë, shpresa pa pasë kurrfarë - K.IV, v.42).

43 Poet... me iu largue - Në gjendjen e mjerueme ku Dante ndodhet (mo-

m'dërgo ku the se don me m'ba drejtim,
që t'mund të shoh unë Portën e Shën Pjetrit
135 e ata që zhytun janë në kaq mundim».
E, si lëviz, mbrapa i shkova mjeshtrit.⁴⁴

Fjalor shpjegues⁴⁵ i Këngës I

NË TEKST

dridhue (me u) I, v.48 "dridhem; më zënë të dridhurat"; zgjerim me -o i foljes *me u dridhë*.

frikëplotë I, v.94 "i mbushur me frikë; i frikësuar në shkallën sipërore absolute"; ndajfolje e formuar nga një emër dhe një ndajfolje; kompozitë me rendin invers të fjalëve "plotë frikë"; neologjizëm i paregjistruar ndër fjalorët e shqipes.

gëzoflarmi I, v.42 "kafsha/që e ka gëzofin me lara, të larmë", kompozitë e ndërtuar nga *gëzof* + *larmi*, krijim i autorit.

kolmue (me u) I, v.98 "me u plotësue; me u mbushë", formim nga mbiemri (*i*) *kolmë* "i shëndoshë; i mbushur (në trup)" me prapashtesën -o (*kolm* + *o/j*).

lonz/ë,-a I, v.32 "bishë e egër, qenie legjendare, e krijuar nga gojëdhënat popullore të kohës së Dantes".

mner/ë,-a I, v.101 "tmerr; frikë e madhe përpara një rreziku".

NË SHËNIME

alegorikisht I, sh.1 "në mënyrë alegorike", ndajf. e formuar nga emri *alegori* me prap. -isht.

apostullor-ë I, sh.34 "që i përkasin apostujve; që janë të kohës së apostujve".

dihatës-ë I, sh.8 "që merr frymë shpesh e me vështirësi; që gulçon", formim nga folja *dihat* me prap. -/ës/e.

felin,-i I, sh.10 "gjitat mishngrënës i familjes së maceve, ku hyjnë macja, tigri, luani, etj.".

francezis/ëm,-ma,-i I, sh.23 "fjalë/ të gjuhës franceze"; formim nga *francez* me prap. -isëm.

gjenialitet,-i I, sh.38 "të qenurit gjenial (që ka cilësitë e gjenit; ai që gëzon shkallën më të lartë të fuqisë dhe mprehtësisë mendore)"; këtu: "fenomen poetik jashtëzakonisht i fuqishëm".

gjeografikisht I, sh.1 "që i përket gjeografisë"; ndajfolje e formuar nga *gjeograf* me prap. -ik + -isht.

infernal-ë I, sh.30 "që i përket ferrit", huazim nga ital. *infernale* me të njëjtin kuptim.

kampfushim,-i I, sh.35 "vendvendosje e ushtrisë kur kjo ndodhet në fushim"; kompozitë e formuar nga dy tema emërore *kamp* + *fushim*; përfundim i një pranëvënie (juxtapozicioni) *kamp* i *fushimit* = *kamp fushimi*, *kampfushim*.

kantik,-u I, sh.1 "këngë", huazim nga ital. *cantica* po me të njëjtin kuptim. Këtu bëhet fjalë për një prej tri pjesëve të "Komediës Hyjnore", "Ferrin". Dy pjesët (kantikët) e tjerë janë "Purgatori" dhe "Parajsja".

kastiguem (i) I, sh.26 "i ndëshkuar, i sticuar; i shqetësuar", fjalë e vjetër dhe e vjetruar që përdoret në Gropën e Shkodrës. Është formuar përbrenda gjuhës nga folja *kastigoj* "ndëshkoj", e kjo vetë nga ital. *castigare* po me të njëjtin kuptim.

katalogue (me u) I, sh.1 "me u vendosë në katalog", formim nga emri *katalog* me prap. -o/j.

rale e shpirtnore), tue mos e pasë të mundun me shkue drejt kodrës, që asht *Rruga e Drejtë*, propozimi i Virgjitit vjen si një shpëtim. Me i ikë atij pylli, atyne bishave do të ishte mjaft, aq ma tepër një dënimi të përjetshëm.

pashë atë Zot, ku s'pate ti besim - Dante i përbotohet, i lutet e i përgjërohet Virgjitit në mënyrën ma absurde të mundshme... I qet bë Krishtin, të cilin Virgjili nuk e ka njohë. Me këtë lojë gjeniale kontrastesh shpeshherë Dante na thotë me pak atë çka nuk mund ta shprehin shumë fjalë.

44 Portën e Shën Pjetrit - Ka dy interpretime: 1. Komentuesit ma të hershëm mendojnë se kjo portë, asht Porta e Purgatorit, ku qëndron Pjetri me çelësat e tij, e ku ndan ata të Purgatorit nga ata të Parajsës; 2. Komentuesit e vonshëm, mendojnë se bahet fjalë për Portën e Parajsës. Por, meqenëse nuk ka me qenë Virgjili udhërrëfyesi në Parajsë, mendimor se Dante këtu po flet për derën e Purgatorit, kur thotë: më dërgo... , të shoh Portën e Shën Pjetrit.

45 Për t'u ardhur në ndihmë, vëçanërisht lexuesve të rinj, që nuk e njohin sa e si duhet gegërishten letrare, kemi dhënë në fund të çdo kënge shpjegimin e fjalëve të rralla, të cilat përgjithësisht nuk dalin në fjalorët e shqipes të viteve 1980 e 2006. Këto fjalë ne i kemi qëmtuar në fjalorë të vjetër të shqipes, po kryesisht në vjeljet (e botuara) të leksikut të shkrimtarëve gegë duke nisur me Gj. Fishtë, e në vazhdim me: B. Palaj, E. Koliqi, M. Camaj, V. Malaj, F. Alkaj (përkthimet) etj. Gjithashtu kemi mbajtur parasysh leksikon e zgjedhur e të botuar të "Këngëve të Kreshnikëve", të "Kanunit të Lekë Dukagjinit" (Sh. Gjeçovi), të "Prallave Kombëtare" (D. Kurti) etj.

Krahos, për nevojat e një përkthimi të saktë, na është dashur të krijojmë vetë fjalë të reja (neologjizma), të natyrave nga më të ndryshme, duke u nisur së pari nga kuptimi i ri i fjalëve e deri te fjalët krejtësisht të reja, po gjithësi të ndërtuara sipas gjedhes (modelit) të gjuhës shqipe, duke iu referuar ndërtimeve të ngjashme me para e prapashtesa, kompozita etj., që gjallojnë ende në gegërishten letrare.

Për secilën fjalë është dhënë së pari shpjegimi i saktë i saj, e më pas ndonjë shënim filologjik për sqarimin e mëtejshëm të tyre. Po kështu kemi vepruar edhe për huazimet etj.

Fjalët janë rreshtuar sipas rendit alfabetik e duke ndjekur shembullin e fjalorëve. Foljet janë dhënë gjithnjë në paskajore, duke i ndenjur besnik kështu dialektit gegë, e në disa raste të veçanta janë shpjeguar po me paskajore, e cila e mbulon me saktë e më mirë kuptimin e foljes.

Për lehtësi pune fjalët e shpjeguara janë ndarë në dy grupe. Së pari janë rreshtuar, sipas radhës alfabetike, fjalët që gjenden në tekst e, më pas, në grupin e dytë, ato që dalin ndër shënime. Numri i shënuar pas fjalës bazë tregon vargun (për grupin e parë) dhe shënimin (për grupin e dytë), ku ndodhet fjala përkatëse.

Kjo mënyrë pune është përdorur në të gjitha këngët përkatëse, në fundin e të cilave do të rreshtohet "Fjalori shpjegues".

krenisht I, sh.35 "ndf. krenarisht; në mënyrë krenare"; trajta e gegërishtes, e formuar nga shumësi i emrit *krye* me prap. -isht.

kurthuem (i) I, sh.1 "që është i rrethuar; i zënë ngusht; që është i zënë në kurth"; formim nga folja *kurthoj* "zë në kurth; rrethoj"; të dyja këto fjalë neologjizma të autorit.

lajmëruem (i, e) I, sh.33 "fenomen që është lajmëruar që më parë" (këtu: ardhja e dytë e Krishtit); formim nga folja (*me*) *lajmëruem*.

latinizëm,-i I, sh.23 "fjalë që i përket gjuhës latine; fjalë e leksikut latin".

mishnor-ë I, sh.13 "që rrjedh nga mishi, trupi, natyra njerëzore (instinktet bazë); që nuk është frymëror, që nuk ka natyrë të perëndishme"; formim nga emri *mish* me prap. -/ë/nor-ë".

mëkatnor-ë I, sh.19 "që ka bërë mëkat; që ka mëkatëruar"; formim nga emri *mëkat* me prap. e aglutinuar -/ë/nor.

mosvallë I, sh.1 "ndf. mos vallë", formuar nga pranëvënia (juxtapozicioni) i *mos* *vallë*.

ndrit/ë/ (me u) I, sh.6 "ndriçohem".

neveritun (i) I, sh.5 "që ka neveri".

njëanue (me) I, sh.20 "mënjanoj; vë një objekt a diçka tjetër në një anë; veçoj"; kompozitë e formuar nga numërori *një* dhe folja *me anue*. Neologjizëm i krijuar nga autori.

okulte I, sh.1 "të fshehta", huazim nga italishtja *occulto* "i fshehtë, i padukshëm".

pakorrupctueshëm (i, e) I, sh.34 "që nuk korruptohet, kalbet; këtu: që nuk shet shpirtin për pasuni"; formim me parashtesën *pa-* dhe mbiem. (*i*) *korruptueshëm*.

pangishmëni,-a I, sh.16 "dukuria e pangopësisë; të qenët i pangopshëm; grykësi; lakmi"; formim nga emri *ngishmëni* me parashtesën *pa-*.

papërmbajtshmëni,-a I, sh.13 "dukuria e të papërmbajturit, emërtimi i saj"; formim nga *përmbajtshmëni* me parasht. *pa-*. Në bazën e fjalës qëndron folja *mbaj*, me të cilën janë formuar fjalët e mësipërme.

paqtues,-i I, sh.6 "ai që paqëton, që vë në paqë, që qetëson", deverbativ nga folja *me paqtue* me prap. -s.

providencial-ë I, sh.24 "që ka të bëjë me natyrën parashikuese të Hyjnisë; që buron nga dëshira a vullneti i Hyjnisë", huazim nga ital. *provvidenziale* me të njëjtin kuptim.

psalmist,-i I, sh.5 "autori i psalmeve; për antonomazi mbreti David, autori i shumicës së psalmeve të përfshira në Librin e Psalmeve", formim nga *psalm* me prapashtesën -ist, neologjizëm i autorit.

përfigurim,-i I, sh.6 përfundimi i veprimit të foljes *përfiguroj*, formim me prap. -im.

përfigurue (me u) I, sh.19 "parafytyroj; paraqitje a një fenomeni abstrakt me anë të një objekti konkret", formim nga folja *figuroj* me parashtesën intensive *për-*.

përshtat I, sh.2 "ndajf. sipas; konform; ndryshoj diçka sipas një nevoje", kompozitë e krijuar nga *për* + *shtat*.

përvoje (me) I, sh.19 "përfitoj përvojë; sprovohem", prejemëror nga *përvojë*.

riemnuue (me u) I, sh.16 "emërohem për së dyti; riemërohem", formim nga folja *me u emëruue* me parasht. *ri-*.

rimatë I, sh.8 (me) "mat për së dyti; mat edhe një herë", formim nga folja *mat* me parasht. *ri-*.

rrejtje,-a I, sh.19 "gegënjeshër", formim nga folja *me rrejtë* me prap. -je; neologjizëm i krijuar nga vetë autori (khs. formimet e ngjashme *pasje, dalje, marrje* etj.).

shkëlqye (me u) I, sh.10 "marr dritë nga një trup tjetër"; përdorim në trajtë të pësorese së foljes *me shkëlqye*, ky një kuptim i ri i saj.

shpresuem (i) I, sh.33 "që pritret; që shpresohet (këtu: të vijë shpëtimtari)"; formim nga folja *me shpresuem*; neologjizëm i krijuar nga autori.

shtensionim,-i I, sh.10 "antonimi i tensionim-i"; formim me parashtesën *sh-* dhe *tensionim*.

sintoni,-a I, sh.4 "harmoní; ngjashmëri"; huazim nga ital. *sintonia* me të njëjtin kuptim.

tercin/ë,-a I, sh.8 "strofë me tri vargje"; huazim nga ital. *terzina* me të njëjtin kuptim.

tretësor I, sh.1 "që është i rendit të tretë"; formim nga numërori *tre* (përkat. *i treti*) me prap. -/ë/sor (khs. *parësor, dytësor*).

turpërgjakë I, sh.30 "që i ka turinjët e përgjakur a të mbuluar me gjak"; kompozitë e formuar nga *turi* + *përgjakë*; neologjizëm i krijuar nga autori.

vetëbraktisë I, sh.20 "që ka braktisur veten (pushuar së luftuari për të mbijetuar)"; kompozitë e formuar nga *vetë* + *braktisë*, neologjizëm i autorit.

vetëmbërthye (me u) I 31 "me u mbërthye me dashje", kompozitë e formuar nga *vetë* + *mbërthye*, krijim i vetë autorit.

vetëmjaftues-ë I, sh.6 "që nuk ka nevojë për ndihmë; që i mjafton vetja", kompozitë e formuar nga *vetë* + *mjaftues*, krijim i vetë autorit.

vetëprezantim,-i I, sh.26 "që prezantohet vetë; që paraqitet pa ndihmën e tjetërkujt"; kompozitë e formuar nga *vetë* + *prezantim*, krijim i vetë autorit.

vicioz I, sh.1 "që përsëritet herëpashere"; huazim nga ital. *vizioso* po me të njëjtin kuptim.

(Kanga II vijon në numrin e ardhshëm)

SHKODRA SHTRON “SOFREN BUJARE 2017”

- SPEKTAKËL MADHËSHTOR NË “ART CENTER BLUE SKY” -

Në mbylljen e veprimtarive të çdo viti, të cilat përkojnë me festa shumë të rëndësishme siç janë Krishtlindjet dhe Viti i Ri, në gjithë Shqipërinë organizohen mbremje dhe shtrohen sofra për të kaluar në mënyrë sa më festive të gjithë së bashku, për t'u takuar me miq, shokë e dashamirë, me njëri-tjetrin, larg ceremonive zyrtare, por me këngë, me valle, me humor, e mbi të gjitha me urimet për familjet, e në mënyrë të veçantë për një të ardhme sa më të bukur për fëmijët e tyre. Këto janë sofrat e gëzimit në çdo cep të Shqipërisë, në Kosovë, në Maqedoni, në Mal të Zi, në Evropë, në Amerikë, e deri në Australi.

Shqiptarët bëhen së bashku si në një dasmë të madhe kudo që janë, duke kënduar shqip, duke kërcyer vallet shqiptare, e mbi të gjitha duke uruar njëri-tjetrin me përshëndetjet më të bukura që na ka trashëguar gjuha jonë e bukur shqipe.

Unë që po bëj këtë shkrim kam përjetuar shumë nga këto sofra, Brenda dhe jashtë Atdheut, por natyrisht ajo që mua më ngroh dhe më entuziazmon më shumë është “Sofra Shkodrane”, sofra e qytetit tim të mrekullueshëm, sofra e këngëve dhe humorit, sofra e një qyteti bujar që ka 17 vite që shtrohet, ashtu siç thonë shkodranët “tujë ja lanë vedit mrekullinë”. Dhe e dini pse, ashtu siç thotë një këngë e mjeshtrit të madh Bujar Qamili “Qejfi bahet me shkodranë”.

U shtrua pra kështu “Sofra Shkodrane” nën kujdesin e Agjencisë së Spektakleve “Jehona e Shkodrës” me producent z. Xhelal Halili në një ndër qendrat më prestigjioze të kulturës e artit në Shkodër, në “Art Center Blue Sky” ku kishte me qindra pjesëmarrës që nuk mund ta humbnin këtë rast, pasi spektakli kishte në gjirin e vet artiste të mrekullueshëm të këngës, si: Bujar Qamili e Mukades Çanga, “Mjeshtra të mëdhenj”, Eduart Jubani, Eli Fara, Shaban Gjekaj, Hajro Pepaj, Rezarta Smaja, Klodiana Vata, Anisa Smajlaj, Lirim Gjonbiba, Shaqir Cërvadiku, Fidaïm Aliu, si dhe grupi polifonik “Bilbilat” i Mallakastrës.

Tavolinat e shtruara në sallën gjigande në këtë qendër, dukej sikur formonin një sofër të madhe, pasi të gjithë pjesëmarrësit në çdo moment këndonin së bashku, kërcenin së bashku, gëzonin së bashku si një sofër e vetme.

Intermexot humoristike të realizuara nga humoristët e mëdhenj të humorit shkodran me numrat e tyre satirikë, me thumbat që vënë në lojë problemet e

ndryshme sociale e politike, me barsoletat dhe bejtet e mrekullueshme e kthyen këtë sofër në një mbremje të vërtetë qytetare dhe familjare.

Ishin interpretimet e aktorëve të mrekullueshëm, të mjeshtrave të mëdhenj Gëzim Kruja e Zef Deda, Drande Xhai, Edmond Halili, Enejda Kruja, humoristët e “Alpazarit” Tan Brahim dhe Lemi.

“Sofra Shkodrane”, e cila siç e cilësuam më lart ka 17 vite që shtrohet në vigjilje të festive të fund vitit, ka krijuar kështu traditën e saj, duke kapërcyer që në filli-

nishëm edhe Presidenti i Unionit Artistik të Kombit Shqiptar, z. Azgan Haklaj “Mjeshtri i Madh”, i cili prej 10 viteve e mbështet këtë veprimtari, sepse siç shprehet ai vetë: “Sofra Shkodrane” është, jo vetëm e Shkodrës, por e gjithë Veriut. Askush më bukur se ajo nuk na përfaqëson vlerat e mëdha që ka tradita bujare e trevave tona, deri në Kosovë e në të gjitha trevat ku jetojnë shqiptarë jashtë kufinjëve të atdheut”.

Unioni Artistik i Kombit Shqiptar gjithmonë i pranishëm në veprimtari të

rua, duke i shprehur atij mirënjohjen për pjesëmarrjen në “Sofrën Shkodrane”.

Atmosfera e kësaj mbremje nuk njihet minuta as orë. Ritmi i muzikës, dollitë e shoqëruara me urimet më të përzemërta, këngët e bukura të shoqëruara me valle po kaq të bukura, zërat e mrekullueshëm të këngëtarëve shkodranë, por edhe të këngëtarëve të ftuar enkas në këtë sofër si Shaban Gjekaj e Eli Fara, shoqëruar nga orkestra e mrekullueshme, me prezantimin brilant të moderatores gjigande Silvana Braçe, vazhduan deri në orët e

met e veta edhe vështirësi të ndryshme, jo vetëm organizative, por edhe financiare, por si çdo gjë që ka fillimet e mira, vjen e konsolidohet, merr formën e saj dhe natyrisht kur ka suksesin dhe bashkëpunimin, krijon edhe traditën. Prandaj mendojmë se tashmë “Sofra Shkodrane” e meriton të quhet një sofër tradicionale, jo vetëm si vazhdimësi e këtyre festive më parë, por edhe si meritë e z. Xhelal Halili, i cili e ka ideuar dhe mbajtur gjallë, duke e bërë çdo vit e më shumë të mirëpritur nga qytetarët e Shkodrës.

Nuk është e lehtë një gjë e tillë, por eksperiencia fitohet dhe prandaj unë mund ta quaj këtë mbremje të mrekullueshme, një spektakël të vërtetë artistik.

Në këtë sofër nuk mund të mungonin edhe miq të nderuar që edhe vetë merren me organizime të tilla. Ishte pra, i pra-

tilla mbarë kombëtare, por edhe në këtë ngjarje të madhe artistike, vlerësoi punën e jashtëzakonshme që bëhet për çmimin dhe njohjen e kulturës tone kombëtare në të gjitha fushat, duke nderuar me titullin e lartë “Misionar i Kombit” z. Gëzim Brahusa, president i “Art Center Blue Sky”, motivacioni i të cilit, shpreh mirënjohjen jo vetëm për këtë shkodran të pasionuar, por edhe për veprimtarinë e institucionit të tij, i cili që në themelim ka qenë misionar i vërtetë i kulturës shqiptare brenda dhe jashtë atdheut.

Unioni Artistik vlerësoi gjithashtu edhe këngëtarin e mrekullueshme Eli Fara dhe këngëtarin nga Kosova Shaqir Cërvadiku.

Por edhe vlerësimet nga Agjencia e Spektakleve “Jehona e Shkodrës” nuk munguan për artistët e ftuar. Ishte këngëtar Fidaïm Aliu nga Kosova, që u nde-

para të mëngjesit, duke na kujtuar dasmat tradicionale shkodrane, ku mblidheshin tek një oborr për të festuar të gjithë së bashku gëzimin e të zotit të shtëpisë, ku shkodranët gëzonin bashkë me të dhe shijonin mrekullitë e këngës popullore dhe humorit të papërsëritshëm shkodran.

Kjo është tradita shkodrane, ku të gjithë mblidhen e festojnë së bashku, por kjo është edhe një traditë e organizuar, e cila vit pas viti i sjellë një kënaqësi të madhe qytetarëve të Shkodrës, sepse ngjarje të tilla ata do t'i mbajnë mend për shumë kohë, e aq më bukur, sepse vit pas viti vijnë e marrin pjesë brezat më të ri, të cilët janë ata që do ta mbajnë gjallë këtë traditë.

Nga RAMAZAN ÇEKA

Njoftim i redaksisë: Nga ky numër e në vazhdim, gazeta "Dukagjini" do të dalë me 16 faqe.

REDAKSIA

Kryeredaktor: Luigj Shyti

Redaktorë: Lazër Stani, Roza Pjetri, Prelë Milani, Lazër Kodra, Suela Ndoja, Zef Nika, Zef Gjeta, Lulash Brigja

Mundësoi Botimin:

GJERGJ LEQEJZA

Ma.di.sh PRODUCTION Kimay Produzione Giacche

